

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ

4-6 YAŞ

- Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON
- Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN
- Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR
- Dr. Öğr. Üyesi Özgöl ALDEMİR FIRAT
- Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

2024

2.
Kitap

Genel Yayın Yönetmeni	Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Yayın Koordinatörü	Gökçağrı GÜREL Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Editör	Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN
Yazı İşleri	Dr. Mehmet Akif CİHAN
Yayına Hazırlayan	Sevil CANPOLAT Gülhan ERSOY Merve LAÇİN
Katkıda Bulunanlar	Oğuz BURCU
Tashih	Ömür YALÇIN
Görsel Betimleme	Hafize DOĞAN
Görsel Tasarım	Sude Ajans Reklam Org. Tan. Ltd. Şti.
ISBN	978-975-11-8201-2

Aile Eğitimi Kitap Seti'nin her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Setin içerikleri kaynak gösterilmeden hiçbir suretle alınıp yayınlanamaz.

Değerli Aileler,

Eğitimde tüm paydaşların bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çaba sarf etmesi, başarı için en önemli kriterlerdendir. Paydaşların en mühimlerinden birisi de muhakkak ki sizlersiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ebeveyni veya vasisi olmak, sizleri de bizim nazarımda özel kılmaktadır. Bizler Millî Eğitim Bakanlığı mensupları olarak çocuğunuzun doğumundan mezuniyetine kadar geçireceğiniz süreçte sizlere destek vermek amacıyla gece gündüz çalışmaktayız. "Aile Eğitimi Kitap Seti'de" bu amaçla hazırlanmıştır. Setimiz, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitiminde, sizlere yol gösteren bir başucu kitabı görevi görecektir mahiyette hazırlanmıştır.

Sevgili Aileler, Kıymetli Öğretmenler,

Aile Eğitimi Kitap Seti; alanında uzman seksenden fazla akademisyen ve eğitimcinin uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkardığı, toplam 53 kitaptan oluşan bir yardımcı kaynak kitap setidir. Tüm yetersizlik türleri için kendi içerisinde ayrı kitap setleri barındıran ve her bir kitap setinin içerisinde de farklı yaş gruplarına veya alt yetersizlik türlerine hitap eden bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Eğitim sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağınız teorik bilgiler, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış uygulama örnekleriyle harmanlanmış ve uzun yıllar kullanılacak harika bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Günümüz bilgi toplumunun ihtiyaçları ve teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde video içeriklerin öğrenmede ne kadar etkili bir yöntem olduğu herkesin malumudur. Bu çalışmada kitaplarda yer alan teori ve uygulama içerikleri kısa videolar ile desteklemeye çalışılmıştır. Ayrıca bu videolar işitme ve görme yetersizliği olan aileler için erişilebilir formatta hazırlanmıştır. Bununla birlikte kitaplardaki görsel betimleme metinleri de düşünüldüğünde özel eğitim alanında her ögesiyle erişilebilir bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Takdimimi noktalarken "Aile Eğitimi Kitap Seti"nin sizlere özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yetiştirirken yol gösterici olmasını ve her bir evladımızın eğitim hayatının sonunda, bağımsız bir yurttaş olarak yaşamlarına devam edecek seviyeye gelmelerinde katkı sağlamasını temenni ederim. "Özel Eğitim" alanında bir mihenk taşı görevi görecektir bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyen, eğitimci ve Genel Müdürlüğümüzün kıymetli personellerini canı gönülden kutlar, setimizin memleketimize hayırlı olmasını umut ederim.

Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Genel Müdür

SUNUŞ

Değerli Aileler,

Sizler, en değerli varlıklarınız olan biricik çocuklarınızın yaşam içinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak becerileri kazanabilmeleri için büyük bir mücadele vermektесiniz. Bu mücadelede sizlere yardımcı olabilmek için sağlık, eğitim, sosyal destek, güvenlik gibi alanlarda pek çok eğitimci ve uzman görev yapmaktadır. Tüm görevlilerin amacı, siz ailelerin çocuklarınızın gelişimi ve eğitimine katkıda bulunarak onları bağımsız bireyler hâline getirme sürecinde yanınızda olmaktır.

Gelişim özellikleri her ne olursa olsun her çocuğun ailesiyle mutlu, huzurlu ve geleceğe güvenle bakan bireyler olmaya hakkı vardır. Çocuklarınızın bu hakları elde edebilmesi, onlara verilecek nitelikli eğitim ve destek hizmetlerin sunulması ile mümkün olacaktır. Tüm çocukların bu nitelikli eğitim ve destek alma yönündeki anayasal haklarını, en verimli şekilde kullanabilmeleri için doktorların, öğretmenlerin, uzmanların yanı sıra siz ailelerin de önemli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekir. Her anne baba mutlaka çocuğu için en iyisini ister. Sizler için önemli olan; en iyi bakıma, en iyi eğitime, en iyi destek hizmetlerine kolaylıkla erişebilmektir. Biz hizmet verenlerin de sizin çok önem verdiğiniz bu hizmetlerin geliştirilmesinde iş birliğimize ihtiyacımız vardır. İnanıyoruz ki uzmanlar ve eğitimciler ile aileler, el ele vererek çocukların toplum yaşamına katılımlarını sağlamak için en iyisini yapacaklardır.

Çocuklarınızın, uzmanlar ve eğitimcilerin sunduğu pek çok hizmetten en iyi şekilde yararlanabilmesi için siz ailelerin de bu sürece etkin katılmanız beklenmektedir. Şu bir gerçektir ki aileler çocuklarının gelişim ve eğitimlerinde katılımcı olduklarında çocuklarının okul başarıları artacağı gibi bağımsız yaşama hazırlanmaları da kolaylaşacaktır. Sizlere sunulan bu Aile Eğitimi Kitap Seti, tüm özel eğitim kategorileri ve tüm yaş grupları için alanında uzman akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Sizler çocuğunuzun durumuna ve yaşına uygun olan kitapları, bu kitap setinden seçerek çocuğunuzun gelişim ve eğitimine katkıda bulunabileceksiniz.

Sevgili Öğretmenler, Değerli Aileler,

Kitap setlerimiz otizm spektrum bozukluğu, zihin yetersizliği, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma bozukluğu, duygu ve davranış bozukluğu, çoklu yetersizlikler ve ailelerle çalışma konularını kapsamaktadır. Her bir kitap seti ise 0-3 yaş, 4-6 yaş, birinci kademe olan ilkokul, ikinci kademe olan ortaokul, üçüncü kademe olan ortaöğretim öğrencilerinin aileleri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aynı zamanda tüm grupları ilgilendiren konular, ortak aile eğitimi kitap seti olan Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma Seti'nde toplanmıştır. Tüm kitap setlerinde açıklanan konular, uzmanların ve öğretmenlerin hazırladığı videolarla zenginleştirilmiştir. Böylece sizler çocuğunuzun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bilgileri edinirken aynı zamanda konuların videolarını izleyebileceksiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan tüm bireylerin ailelerine yararlı olması dileğiyle...

Çocuk yetiştirmek bir sanattır, aileler sanatçılardır, çocuklar ailelerin eserleridir.

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Proje Koordinatörü

EDİTÖR/KOORDİNATÖR

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ YAZAR LİSTESİ

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

Dr. Öğr. Üyesi Esra ORUM ÇATTIK

Dr. Öğr. Üyesi Özgül ALDEMİR FIRAT

Dr. Öğr. Üyesi Serap DOĞAN ASLAN

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

GENEL AMAÇ

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

0-18 yaş aralığında otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların ailelerine yönelik olarak hazırlanan bu rehber kitap serisi ile OSB'yi daha iyi anlamamız, çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim alanlarında sahip olması gereken becerileri öğrenerek onu beceri alanlarında en iyi şekilde nasıl destekleyebileceğiniz konusunda yapmanız gerekenleri bilmeniz yanısıra ve anne-baba olarak doğru rolleri kazanmanız amaçlanmıştır.

KAZANIMLAR

Bu kitap seti ile aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Çocuklarının içerisinde bulunduğu gelişim aşamalarında yer alan beceriler hakkında bilgi edinir.
- OSB'nin çocukları üzerindeki etkilerini söyler.
- Evde ve okulda günlük rutinleri planlar.
- İletişim, sosyal etkileşim, oyun, öz bakım, bedensel ve bilişsel beceriler, akademik beceriler, günlük yaşam becerileri, güvenlik becerileri, bağımsız yaşam becerileri, öz belirleme becerileri ile iş çalışmaya hazırlık becerilerini desteklemede ebeveyn olarak işlevsel bir rol sergileyebilir.

İÇERİK

Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 5 kitaptan oluşmaktadırdır. Bu kitaplar:

1. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 0-3 Yaş Grubu*
2. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti 4-6 Yaş Grubu*
3. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti I. Kademe*
4. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti II. Kademe*
5. Kitap: *Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Eğitimi Kitap Seti III. kademe*

AÇIKLAMALAR

Sevgili Aileler,

Kitap seti 0-3 yaş, 4-6 yaş, 7-10 yaş (I. kademe), 11-14 yaş (II. kademe) ve 15-18 yaş (III. kademe) olmak üzere beş aile eğitim kitabından oluşmaktadır. Bu kitapların her birinde çocuklarınızın yaş gruplarına uygun olarak dil, sosyal etkileşim, öz bakım, oyun, bedensel, duygusal ve bilişsel gelişim alanlarını destekleyici bilgiler ve uygulama örneklerine yer verilmektedir.

Çocuğunuzun yaş grubuna uygun olarak verilen etkinlik örnek ve önerilerinin çocuğunuzun gelişim düzeyinin üzerinde veya altında olduğunu düşünüyorsanız çocuğunuzun yaşını ya da okul kademesini dikkate almadan serinin bir önceki veya bir sonraki ilgili bölümünü inceleyerek çocuğunuza uygun bilgiler edinebilir ve bunları uygulayabilirsiniz. Her bölümün özetine ve uygulamaların bazılarında video kaydı olarak da ulaşmanız mümkündür. Kitabı kullanmaya kendinize en uygun gördüğünüz bölümden başlayabilirsiniz.

İçindekiler

BÖLÜM 1: GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Genel Amaç	8
Kazanımlar	8
İçerik	8
Açıklamalar	8
Giriş	8
Gelişimin Tanımı ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar	9
Gelişimin Temel İlkeleri	10
Gelişim Dönemleri ve Özellikleri	12
İlk Çocukluk Dönemi Gelişim Görevleri	12
Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişim Alanı ve Özellikleri	13
Kaba ve İnce Motor Gelişim Alanı ve Özellikleri	24
Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı ve Özellikleri	30
Uyumsal Beceriler Gelişim Alanı ve Özellikleri	36
Neler Öğrendik?	41
Yararlanılan Kaynaklar	43

BÖLÜM 2: OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNU ANLAMAK

Genel Amaç 46

Kazanımlar 46

İçerik 46

Açıklamalar 46

Giriş 47

Temel Kavramlar: Otizm Spektrum
Bozukluğu Nedir? 47

Otizm Spektrum Bozukluğunun
Erken Belirtileri Nelerdir? 49

Çocuğunuzda Otizm Spektrum
Bozukluğunun Erken Belirtilerini
Fark Ettiğinizde ve Tanılama
Sürecinde Ne/Neler Yapmalısınız? 53

Otizm Spektrum Bozukluğunun
Özellikleri Nelerdir? 56

Otizm Spektrum Bozukluğuna
Eşlik Eden Durumlar Nelerdir? 59

Otizm Spektrum Bozukluğuna
İlişkin Doğru Bilinen Yanlışlar 60

Özel Eğitim Hizmetlerine Geçiş
Sürecinde Neler Yapmalısınız? 61

Çocuğunuza Destek Olmak İçin
Neler Yapabilirsiniz? 63

Neler Öğrendik? 65

Yararlanılan Kaynaklar 66

BÖLÜM 3: EVDE VE OKULDA GÜNLÜK RUTİNLERİN DÜZENLENMESİ

Genel Amaç	70
Kazanımlar	70
İçerik	70
Açıklamalar	70
Giriş	70
Rutin Nedir?	71
Rutinler Neden Önemlidir?	73
Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi	74
Rutinlerin Nitelikli Hâle Getirilmesi	78
Rutin Süresini Değiştirme	78
Rutin Sırasını Değiştirme	78
Rutinlere Yeni Etkinlikler Ekleme	79
Çocuğunuza Yeni Alışkanlıklar Kazandırma	80
Serbest Zaman Etkinliklerini Planlama	80
Etkinlik Çizelgeleri Kullanma	82
Günlük Yaşam İçerisinde Doğal Etkinlikleri Düzenleme	83
Neler Öğrendik?	86
Yararlanılan Kaynaklar	87

BÖLÜM 4: İLETİŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç 90

Kazanımlar 90

İçerik 90

Açıklamalar 91

Giriş 91

İletişim 92

İletişim Biçimleri 92

İletişim Becerileri 93

OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan
Dil ve İletişim Özellikleri 94

İletişim Becerilerini Kazandırmaya
Yönelik Uygulamalar 96

Bekleme Süreli Öğretim 97

Alternatif ve Destekleyici İletişim
Sistemleri (ADİ) 101

Konuşma Üreten Cihaz Kullanımı 103

İletişim Becerilerinin
Değerlendirilmesi 110

İletişim Becerisinin Kazandırılması 112

Neler Öğrendik? 122

Yararlanılan Kaynaklar 123

BÖLÜM 5: SOSYAL ETKİLEŞİM VE OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Genel Amaç	128
Kazanımlar	128
İçerik	128
Açıklamalar	129
Giriş	130
Sosyal Gelişim	130
Sosyal Beceri	131
Sosyal Beceri Yetersizlikleri	132
OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri	132
Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin Önemi	135
Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü	136
Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar	137
4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi	139
Sosyal Becerilerin Kazandırılması	141
Uygulama Zamanına Karar Verme	142
Neler Öğrendik?	158
Yararlanılan Kaynaklar	158

BÖLÜM 6: ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE BİLİŞSEL BECERİLERİ DESTEKLEME

Genel Amaç 164

Kazanımlar 164

İçerik 164

Açıklamalar 164

Öz Bakım Becerileri Nelerdir? 165

Beslenme Becerileri 179

UYGULAMA: Beslenme: Çatal
Kullanma Becerisi 180

UYGULAMA: Pijama Giyme
Becerisi 182

UYGULAMA: Tuvalet Becerisi
Kazandırma 184

UYGULAMA: Çocuğum Ne
Öğrenecek? Amacım Ne? 190

Bilişsel Becerilerin Desteklenmesi 195

Neler Öğrendik? 198

Yararlanılan Kaynaklar 199

BÖLÜM 1: GELİŞİM AŞAMALARI VE ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özgül ALDEMİR FIRAT

BÖLÜM 2: OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNU ANLAMAK

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

BÖLÜM 3: EVDE VE OKULDA GÜNLÜK RUTİNLERİN DÜZENLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

BÖLÜM 4: İLETİŞİM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

BÖLÜM 5: SOSYAL ETKİLEŞİM VE OYUN BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

BÖLÜM 6: ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE BİLİŞSEL BECERİLERİ DESTEKLEME

Dr. Öğr. Üyesi ERSİN UFUK TIMUÇIN

Genel Amaç

Bu kitabın sonunda ebeveynler 4-6 yaş dilimindeki riskli veya OSB tanılı çocuklarını gelişim alanlarında destekleyecek düzenlemeleri ve çalışmaları yapar.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Gelişimin ve gelişimle ilgili temel kavramları tanımlar.
- Gelişimin temel ilkelerini, gelişimin görevlerini, dönemleri ve özelliklerini açıklar.
- Her bir gelişim alanına ilişkin genel özellikleri ifade eder.
- Otizmin her bir gelişim alanını nasıl etkileyebileceğini belirler.
- Çocuğun gelişim alanlarını nasıl destekleyebileceğini açıklar.
- OSB ile ilgili temel kavramları açıklar.
- OSB'nin erken belirtilerini söyler.
- Çocuğunda OSB'nin erken belirtilerini fark ettiğinde neler yapması gerektiğini açıklar.
- OSB'nin özelliklerini söyler.
- OSB'ye eşlik eden durumları açıklar.
- OSB olan çocuğa destek olmak için neler yapabileceğini açıklar.
- Rutin kavramını açıklar.
- Rutinlerin çocuğun gelişimi için önemini açıklar.
- Çocuğun günlük rutinlerini sıralar.
- Çocuğun rutinlerini değerlendirir.
- Çocuğun rutinlerini nitelikli hâle getirmek için gerekli uygulamaları sıralar.
- "İletişim" kavramını ve iletişim biçimlerini tanımlar.

- İletişim becerilerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sözel iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- Sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- Çocuk iletişim kurarken kullanabileceği basit iletişim stratejilerini açıklar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları (ör. ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- Sosyal gelişim ve sosyal beceri kavramlarını tanımlar.
- Sosyal becerilerin neler olduğunu söyler.
- Sosyal beceri yetersizliklerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocukların sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinin/öğretmesinin neden önemli olduğunu ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.

- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- OSB olan çocukların oyun davranışlarındaki yetersizliklerin neler olduğunu söyler.
- Oyun türlerinin neler olduğunu söyler ve örnekler verir.
- Oyun becerilerinin desteklenmesinin önemini, bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığı bir oyunu çocuğuyla oynar.
- 4-6 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında yer alan becerileri söyler.
- 4-6 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerin aşama sırasını söyler.
- Çocuğunun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- Çocuğunun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları (ör. ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- Çocuğunun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. Gelişim Aşamaları ve Özellikleri
2. OSB'yi Anlamak
3. Evde Günlük Rutinleri Planlama
4. İletişim Becerilerini Destekleme
5. Sosyal Etkileşim ve Oyun Becerilerini Destekleme
6. Öz Bakım, Bedensel ve Bilişsel Becerileri Destekleme

Bölümler Hakkında

Birinci bölümde 4-6 yaş gelişim döneminde tipik gelişen çocukların gelişim alanlarında hangi becerileri edindiği ve her bir gelişim alanının genel özelliklerine yer verilmiştir. Bu yolla çocuklarınızı tipik gelişen çocuklarla kıyaslamanızdan çok çocuğunuzun kendi içerisinde gerçekleştirmesi gereken becerilerin neler olduğunu anlamanız amaçlanmaktadır.

İkinci bölümde OSB'nin ne olduğuna ve erken dönem belirtileri, bu belirtiler fark edildiğinde yapılması gerekenler, OSB'ye eşlik eden özellikler ve genel olarak riskli ya da OSB olan çocuğu desteklemek için yapılması gerekenlere genel olarak yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde evde günlük rutinleri ne şekilde düzenleyeceğinize değindik. Bu yolla 4-6 yaş diliminde yer alan çocuğunuzun hangi nitelikte rutinlerde yer alması gerektiğine yönelik açıklamalarla evdeki bir günlük rutini en verimli ne şekilde geçirebileceğinizi açıklamaya çalıştık. Bu bölümde çocuğunuzun rutinlerinin düzenlenmesinin nasıl olması gerektiğini bulabileceksiniz.

Dördüncü bölümde OSB'de en fazla etkilenen gelişim alanlarından biri olan iletişim becerilerinin nasıl desteklenmesi gerektiğine yer verdik. Bu bölümde sözel, destekleyici ve alternatif iletişim gibi farklı iletişim sistemlerine ve genel özelliklerine değindik. Diğer alanlarda da çok önemli rolünüz olduğunu söylemeliyiz ama çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemedeki rolünüzün çok önemli, bunun altını çizmeliyiz.

Beşinci bölüm riskli ya da OSB olan çocuğunuzun tipik gelişim gösteren akranlarına göre en fazla etkilendiği sosyal etkileşim becerilerinin yer aldığı alanı içeriyor. Bu nedenle bu bölüme özellikle fazlasıyla dikkatinizi çekmek istiyoruz. Elbette ailesi olarak her bir gelişim alanında çocuğunuzun desteklenmesi gereken önemli destek çevresi bileşenlerinden birisiniz ancak şunu biliniz ki en önemli desteklenmesi gereken alan, en fazla etkilenmişliğin de ortaya çıktığı sosyal etkileşim alanı. Bu bölümde sosyal etkileşime ve henüz çok küçük olan çocuğunuzla oyun bağlamında sosyal etkileşimi nasıl destekleyeceğinize yer verdik.

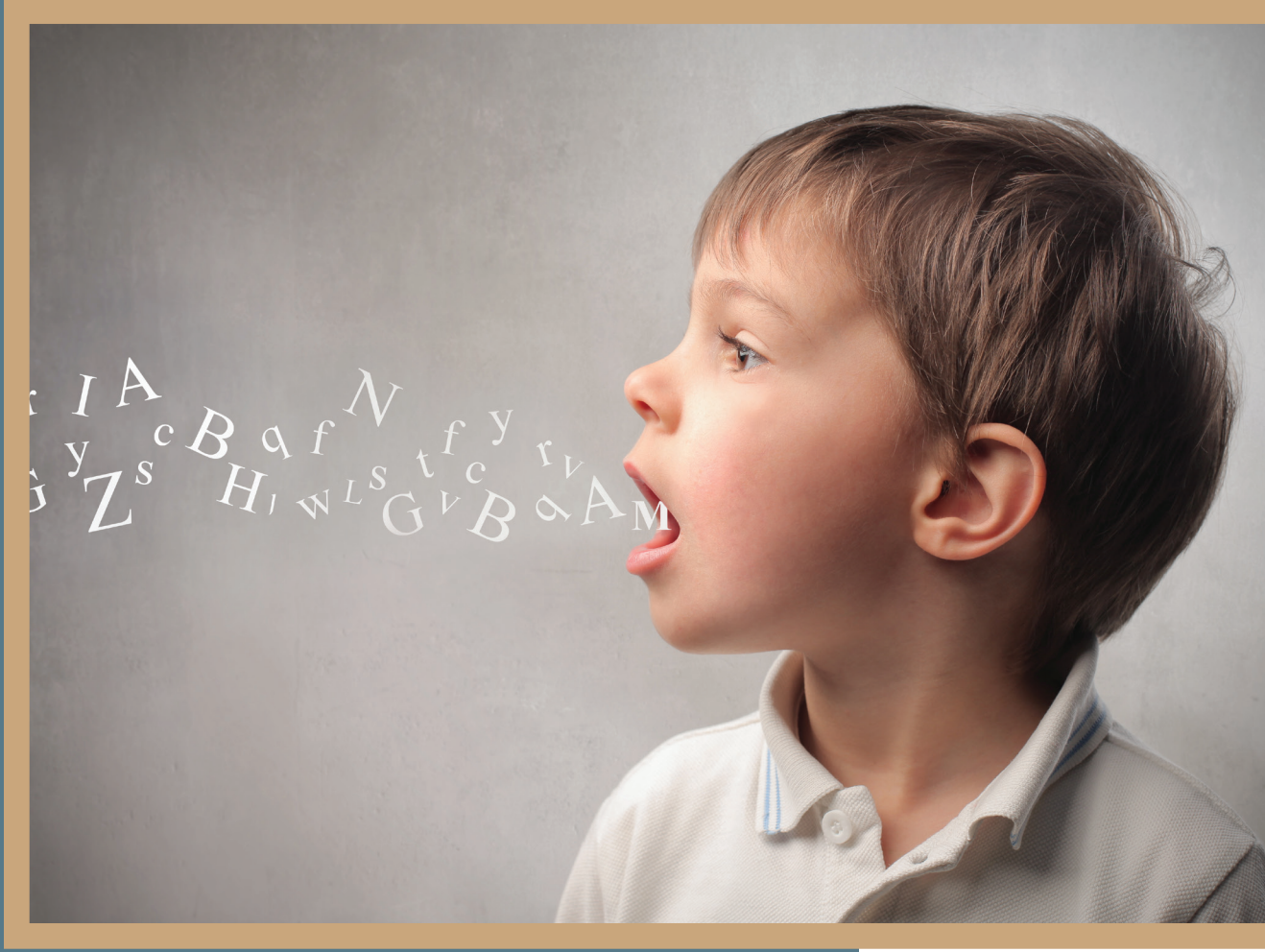
Son olarak da altıncı bölümde çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında nasıl değerlendirilebileceği ve nasıl desteklenebileceğine yönelik içeriğe değindik.

Genel olarak ele aldığımız bölümlerde çocuğunuza bir beceriyi kazandırmaya çalışırken düzenlemeniz gereken koşulları; ortam, materyal, zaman, süre gibi düzenlemelerin örneklerini bulabilir ve farklı becerileri kazandırırken nasıl düzenlemeler yapmanız gerektiğine yönelik fikirler edinebilirsiniz. En önemlisi, çocuğunuza bir beceriyi kazandırırken ne tür ipuçlarından ve nasıl yararlanabileceğinizi bulabileceksiniz. Biz sizin için belli başlı bazı becerilerde örnekler verdik. Sizin çocuğunuzun gereksinim duyduğu farklı becerilerde bu örnekleri kullanmanızı umuyoruz.

BÖLÜM 1

Dr. Öğr. Üyesi Özgül ALDEMİR FIRAT

**GELİŞİM AŞAMALARI VE
ÖZELLİKLERİ**

Genel Amaç

Bu bölümün sonunda aileler özel gereksinimli çocukların gelişim döneminin özelliklerini açıklayabileceklerdir. Ayrıca aileler çocuklarının temel gelişim alanlarını desteklemeye yönelik yapabileceklerini ifade edebileceklerdir.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Gelişimi ve gelişimle ilgili temel kavramları tanımlar.
- Gelişimin temel ilkelerini, gelişim döneminde uygun görevleri, gelişim dönemlerini ve özelliklerini açıklar.
- Her bir gelişim alanına ilişkin genel özellikleri ifade eder.
- Otizm spektrum bozukluğunun (OSB) her bir gelişim alanını nasıl etkileyebileceğini söyler.
- Çocuğun gelişim alanlarını nasıl destekleyebileceğini açıklar.

İçerik

1. Gelişim ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar
2. Gelişimin Temel İlkeleri, Görevleri, Dönemleri ve Özellikleri
3. Gelişim Alanlarının Temel Özellikleri
4. OSB'nin Gelişim Alanlarına Etkisi
5. OSB Olan Çocuğun Gelişim Alanlarını Destekleme

Açıklamalar

Bu bölümde "gelişim" in tanımı ve gelişimle ilgili temel kavramların neler olduğu ile ilgili bilgi verilmektedir. Ayrıca gelişimin temel ilkeleri ve gelişim dönemleri ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Gelişimin ilkelerinin ve çocuklarının içinde bulunduğu gelişim döneminin özelliklerinin aileler tarafından bilinmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte (a) alıcı ve ifade edici dil, (b) bilişsel, (c) kaba ve ince motor, (d) sosyal-duygusal ve (e) uyumsal gelişim alanı ve özelliklerine yönelik bilgi edinebilirsiniz.

Giriş

Bu bölümde "gelişim" e ve gelişim dönemlerinin özelliklerine ilişkin bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Böylece çocuklarınızın gelişim alanlarına yönelik bilgi sahibi olacak, otizmin bu gelişim alanlarını nasıl etkileyebileceğini bilecek ve bu alanlarda çocuklarınızı nasıl destekleyebileceğinizi öğrenebileceksiniz.

Gelişimin Tanımı ve Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Bu başlık altında gelişimin tanımına ve gelişimle ilgili temel kavramlara yönelik bilgilere yer verilmektedir (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7):

- ✓ **Gelişim** döllenmeden ölüme kadar devam etmektedir. Gelişim, yaşam boyunca organizmada gözlenen düzenli ve sürekli değişiklikleri ifade etmektedir.
- ✓ Gelişim, "büyüme", "olgunlaşma" ve "öğrenme süreçleri" açısından gözlenen değişiklikleri ifade eder.
- ✓ **Büyüme**, bireyin boy, kilo ve hacimsel olarak artmasıdır. Büyüme vücudun farklı organlarında farklı hızlarda gerçekleşebilir.
- ✓ **Olgunlaşma**, vücut organlarının kendilerinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilecek düzeye gelmesidir.
- ✓ Olgunlaşma, fiziksel gelişime büyük anlamda etki etmektedir. Pek çok motor davranışın yapılması olgunlaşmaya bağlı olmaktadır.
- ✓ Örneğin küçük kas gelişimi yeterli olgunluğa erişmeden, ne kadar alıştırmaya yapılırsa yapılsın çocuk makası uygun biçimde kullanamaz.
- ✓ 4-6 yaş çocukları, 0-3 yaş arasında edindikleri becerileri daha ustalıkla yapmaya başlarlar.
- ✓ **Öğrenme**, tekrar ve yaşantı sonucu davranışta gözlenen kalıcı değişikliklerdir.
- ✓ "Hazırbulunuşluk" ve "kritik dönem" de gelişimle ilgili diğer temel kavramlardır.
- ✓ **Hazırbulunuşluk**, yeni bir öğrenme durumunda bireyin önceden sahip olduğu özelliklerin tamamını kapsar. Bireyin yaşı, olgunluk düzeyi, gelişimi, motivasyonu, tutumu ve sağlık durumu yeni öğrenme ortamında oldukça etkili olan unsurlardır.
- ✓ **Kritik dönem** ise bireylerin yaş değişkenine göre belirli becerileri öğrenme konusunda avantajlı olduğu bir dönem olarak belirtilmektedir. Bir başka ifadeyle kritik dönem, belirli bir zaman diliminde belirgin bazı özelliklerin ön planda olduğu ve bu özelliklerin uyarılmasının önemli olduğu bir dönemdir.
- ✓ Yaşa ve kazanılacak beceriye göre farklı öğrenme durumları için farklı kritik dönemler vardır. Örneğin okul öncesi yıllar psiko-sosyal gelişim için olduğu kadar zihinsel gelişim ve dil gelişimi için de oldukça kritik zamanlardır.
- ✓ Gelişim tüm bireyler için belli temel ilkeler kapsamında gerçekleşmektedir.

Gelişimin Temel İlkeleri

Gelişimle ilgili bazı evrensel ilkeler bulunmaktadır. Her bireyin gelişimi bu ilkeler doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Bu ilkeler (2, 6, 7):

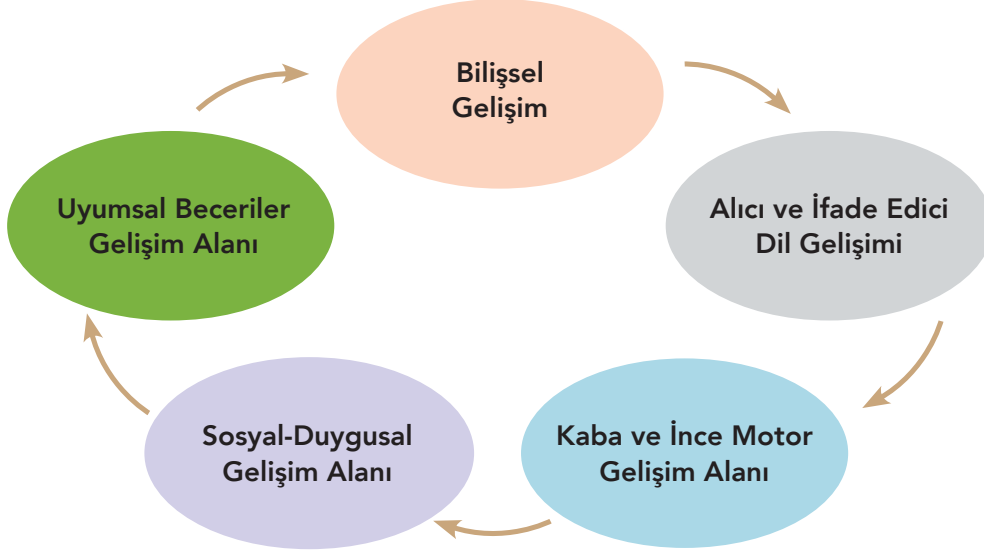
- 1. Gelişim süreklidir ve belli aşamalar hâlinde gerçekleşir.** Her aşama kendinden önceki aşamaya dayalı ve kendinden sonraki aşamaya hazırlayıcıdır. Bu alanlar birbiriyle iç içe geçmiş alanlardır. Bu alanlar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamıştır.
- 2. Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür.** Saç rengi, göz rengi gibi bazı özellikler katılım yoluyla geçen doğrudan gözlenebilen özelliklerdir.
- 3. Çeşitli dönemlerde gelişim alanları nöbetleşe ön plana geçebilir.** Bir gelişim alanı hızlandığında diğeri duraklayabilir.
- 4. Gelişim genelden özele doğru olur.** Çocuklar önce tüm bedenleriyle hareket eder, büyük kaslarını kullanır. Zamanla etkinlikle ilgili organını kullanır hâle gelir. Çocuk top oynarken önceleri tüm bedenini kullanarak topu tutarken daha sonra sinir sistemi ve küçük kasları geliştikçe topu elleriyle tutar.
- 5. Gelişim baştan ayağa, içten dışıdır.** Önce baş hareketi kontrol edilir, sonra göğüs, karın, bacaklar ve ayaklar kontrol edilir. Önce iç organlar ardından dışı doğru olan kollar gelişir.
- 6. Gelişimde kritik dönemler vardır.** Bireyin bazı gelişim alanlarında öğrenmeye ve gelişmeye daha eğilimli olduğu dönemler vardır. Bu dönemde birey çevrenin etkilerine daha duyarlıdır, bu dönemde daha çabuk öğrenir. Örneğin okul öncesi dönem zihinsel gelişim ve dil gelişimi için kritik bir dönemdir.
- 7. Gelişim bir bütündür.** Tüm gelişim alanları birbiriyle ilişkilidir. Bir gelişim alanındaki olumlu ya da olumsuz durum diğer gelişim alanlarını da etkiler. Örneğin dil gelişimi iyi olan bir öğrencinin bu durumu, sosyal-duygusal gelişim alanlarını da olumlu olarak etkiler. Dolayısıyla "Önce bir gelişim alanına yönelik çalışılır, ardından diğer gelişim alanlarına ilişkin çalışılır." gibi bir durum kesinlikle söz konusu olmamaktadır.

SORU

Sizce gelişimin alanlarının birbiriyle etkileşimi nasıl olmaktadır?

! DİKKAT

Tüm gelişim alanları birbirini etkilemektedir.

Şekil 1.1. Gelişim Alanlarının Birbiri ile İlgisi

8. **Gelişimde bireysel farklılıklar vardır.** Gelişme, olgunlaşmanın ve öğrenmenin etkileşiminin bir ürünüdür. Olgunlaşmayı büyük oranda kalıtsal faktörler, öğrenmeyi de çevresel etkileşimler sonucu edinilen yaşantılar belirlemektedir. Her bireyin kalıtsal ve çevresel özellikleri farklı olduğundan gelişimleri de farklı farklıdır.
- ✓ İnsan gelişimini iyi bir şekilde anlamak ve gözlemek için gelişim psikologları insanı belirli yaşlarda ve belirli becerilerin odaklaştığı dönemler içinde ele almaktadırlar. İzleyen kısımda gelişimin görevleri ve dönemlerine ilişkin bilgi sunulmaktadır.

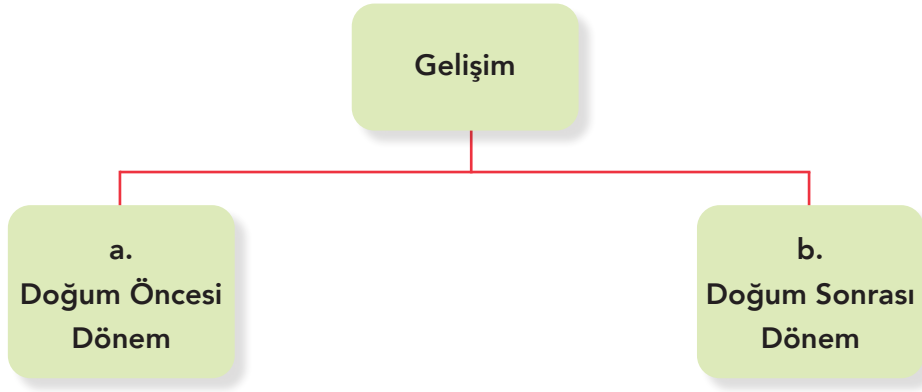
Gelişim Dönemleri ve Gelişim Dönemlerine Uygun Görevler

- ✓ Gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte belli dönemlerde bireylerin kazanmaları beklenen davranışlar, beceriler ve özellikler bulunmaktadır. Bu davranışlar, beceriler ve özellikler gelişim görevleri olarak adlandırılmaktadır.
- ✓ Gelişim görevleri yaşamın her döneminde başarılması önemli olan, bireyi çevreyle olumlu etkileşime ve mutluluğa götüren davranışlar olarak tanımlanmaktadır.
- ✓ Büyüme, olgunlaşma, çevre, çevrenin ve bireyin beklentileri gelişimin görevlerini etkilemektedir.

- ✓ Bazı durumlarda kronolojik yaş ile o yaştan beklenen gelişimsel görevler eş güdümlü olarak gerçekleşmeyebilir.
- ✓ Gelişim görevleri dönemlere ayrılarak ele alınmaktadır (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

Gelişim Dönemleri ve Özellikleri

Gelişim, **doğum öncesi dönem** ve **doğum sonrası dönem** olarak iki dönem hâlinde ele alınmaktadır (7).

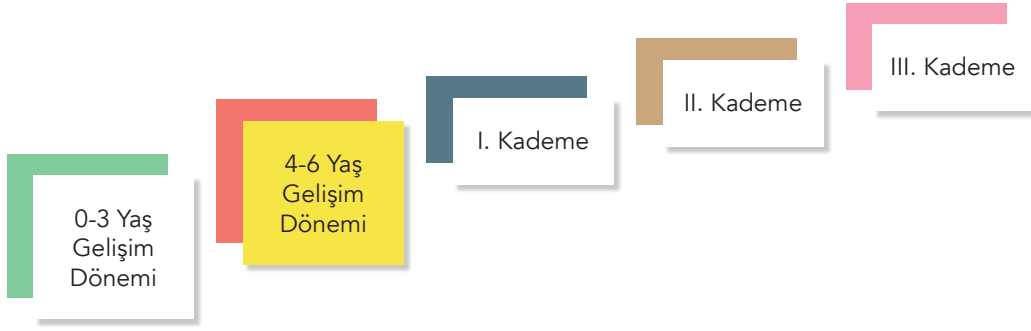

Şekil 1.2. Gelişim Dönemleri

İlk Çocukluk Dönemi Gelişim Görevleri

Bu dönem iki yaş civarı başlayarak okul yıllarına kadar sürer. Bu dönemin gelişim görevleri aşağıdaki gibidir:

- ✓ El ve göz koordinasyonu gelişir.
- ✓ Algıladıkları nesneye uzanma, yakalama, tutma gibi becerileri gelişir.
- ✓ Konuşması daha anlaşılır hâle gelir.
- ✓ Kendi kendine yemek yiyebilir, giyinebilir.
- ✓ Aile bireyleriyle, akranlarıyla ilişkiler kurar (7).
- ✓ Çocukların gelişim dönemleri bu aile eğitim seti kapsamında (a) 0-3 yaş gelişim dönemi, (b) 4-6 yaş gelişim dönemi, (c) I. kademe, (d) II. kademe ve (e) III. kademe şeklinde ele alınmaktadır. Bu bölüm kapsamında 4-6 yaş arası gelişim dönemine yönelik bilgiler sunulmaktadır. Buna ilişkin Şekil 2.3'e bakabilirsiniz.

Şekil 1.3. Gelişim Dönemleri

Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişim Alanı ve Özellikleri

a. Alıcı Dil ve İfade Edici Dil Alanına İlişkin Genel Bilgi

- ✓ Dil, bireylerin istek ve gereksinimlerini ifade edebilmek ve düşüncelerini başkalarına iletebilmek amacıyla kullanılan bir kurallar sistemi olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Alıcı dil çocukların kendilerine yöneltilen dili anlamasıdır. Bir başka deyişle kullandığınız dili çocuğun anlaması alıcı dil olarak belirtilmektedir. Sözlü ya da yazılı olarak ifade edilen mesajları anlayabilmek alıcı dil becerileriyle açıklanır.
- ✓ İfade edici dil ise çocukların dili üretmesidir. Bir başka ifadeyle çocuğun kendini ifade etmek için verdiği tepkilere ifade edici dil denilmektedir. Konuşma ve yazmayla kendini ifade etmesi ifade edici dil becerileri ile açıklanır.
- ✓ Çocuklar dili üretmeye başlamadan önce dili anlamaya başlarlar.
- ✓ Dil gelişimi dönemleri (a) konuşma öncesi dönem ve (b) konuşma dönemi olarak iki başlıkta ele alınır (2, 5, 7, 8).

Dil Gelişimi Dönemleri

Konuşma
Öncesi Dönem

Konuşma
Dönemi

- ✓ Bilişsel gelişim, dil gelişimine zemin hazırlar.
- ✓ 4-6 yaş arası dönemdeki çocukların dönemin sonu itibarıyla "alıcı dil bağlamında" aşağıda ifade edilen kazanımları gerçekleştirmesi beklenir:
 - o Kendisine verilen ardışık 3 basit yönergeyi sırayla yerine getirir.
 - o Nesneleri işlevine göre sınıflandırır.
 - o Hikâyeyi dinledikten sonra hikâyeye ilgili sorulara sözel olan ya da sözel olmayan davranışlarla tepkide bulunur.
 - o Eylemlere uygun resimleri seçer.
- ✓ 4-6 yaş arası dönemdeki çocukların dönemin sonu itibarıyla "ifade edici dil bağlamında" aşağıda ifade edilen kazanımları gerçekleştirmesi beklenir:
 - o Yetişkinle etkileşime girer.
 - o Sohbetinde kendine sıra geldiğinde konuştuğu kişinin ifadesinin üzerine konuyla ilişkili eklemeler yaparak devam eder.
 - o Dinleyici için gerektiğinde açıklayıcı bilgi verir.
 - o Sıralı ve birleşik cümleler kurar.
 - o Altı ve daha fazla sözcükten oluşan cümleler kurar.
 - o Dinlediği öyküyü anlatır.
 - o İşaret ve kişi zamirlerini kullanır.
- ✓ "Kim, ne, ne zaman, nerede, neden, nasıl?" sorularını sorar ve yanıtlar (2, 7, 9, 10).

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı"ndaki öğretim programındaki alıcı dil ve ifade edici dil gelişim alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_pdf.pdf

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitimi Programı"ndaki dil gelişimi bölümünü inceleyebilirsiniz.

(b) Otizmin Dil Gelişimi Alanına Etkileri

- ✓ Uygun şekilde göz kontağı kurmada sorun yaşayabilirler. Sıra dışı göz kontağı kurabilirler.
- ✓ Ortak dikkat kurmada zorlanabilirler.
- ✓ Sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerinde sınırlılık gösterebilirler.
- ✓ Yönergeleri takip etmede zorlanabilirler.
- ✓ Belli nesnelere işaret etmede yetersizlik ve isteksizlik gösterebilirler.
- ✓ Jest ve mimikleri kullanmada sınırlılık gösterebilirler.
- ✓ Üç yaşından büyük olmasına rağmen iki sözcüklü basit ifadeler kullanmazlar.
- ✓ Konuşmaya başladıktan sonra basit bir dil bilgisi yapısı kullanırlar ya da belli yanlışları tekrarlamaya devam edebilirler.
- ✓ Zamirleri -özellikle de **ben** zamirini- kullanmada zorluk yaşayabilirler.
- ✓ Karşılıklı konuşmayı başlatmada, sürdürmede ve sonlandırmada sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Karşılıklı konuşmaya duydukları motivasyonları yetersiz olabilir.
- ✓ Başkalarının yorumlarına tepkide bulunmayabilirler.
- ✓ Konuşma konularında seçici olabilirler.
- ✓ Sadece kendi favori konularına ilişkin konuşabilirler.
- ✓ Başkalarının kendisine söylediklerini yineleyebilirler.

- ✓ Duyduklarını ilişkisiz zamanlarda ve bağlam dışı olarak yineleyebilirler.
- ✓ Kendisinin uydurduğu ya da yalnızca kendisine anlam ifade eden sözleri tekrarlayabilirler.
- ✓ Aşırı resmî ve didaktik konuşma özellikleri gösterebilirler.
- ✓ Sözcüklerin telaffuzunda sıkıntı yaşayabilirler.
- ✓ Soyut ifadeleri, mecaz sözcükleri anlamakta zorluk yaşayabilirler.
- ✓ Ses tonlarını kontrol etmede sorunlar yaşayabilirler. Fısıltıyla ya da yüksek bir sesle konuşabilirler.
- ✓ Otizmlî çocukların bir kısmı **konusabilir**, bir kısmı **konusamayabilir** ve bir kısmı da **konusabilir fakat sözel iletişimi tercih etmeyebilir**.
- ✓ Otizmlî çocuk kendini, duygularını ve isteklerini ifade etmede yetersizlik gösterdiği için bazı uygun olmayan davranışlar sergileyebilir (5, 8, 9, 10, 11). Örneğin istediği nesneye ulaşmak için ağlayabilir, kendine ya da etrafına karşı zarar verici davranışlarda bulunabilir.

! DİKKAT

Otizmlî çocukların bazıları hiç konuşmayabilir. Bazıları da konuşabilir fakat konuşmayı tercih etmeyebilir.

! DİKKAT

Çocuğun dil ve iletişim kurma becerine ilişkin yaşadığı yetersizlikler bazı problem davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir.

SORU

Sizce çocuğunuzun hangi dil ve iletişim becerisine sahip olması onun ve sizin günlük hayatınızı daha kolaylaştırır?

(c) Alıcı ve İfade Edici Dil Gelişimini Destekleme

- ✓ Konuşmasını desteklemek üzere yapacağınız etkinliklerde çocuğunuzla yüz yüze gelecek ve göz kontağı kurabilecek bir biçimde durun.
- ✓ Çocuğun konuşma becerilerini geliştirme sürecinde konuşmayan çocuğun sizinle göz kontağı kurmasını, üzerinde konuşulan nesneye bakmasını, anlamlı sesler çıkarmaya çalışmasını **iletişim girişi** olarak kabul edin.
- ✓ Çocukla bir nesneye ilişkin konuşurken o nesneyi çocuğun göz hizasında tutarak gösterin. Böylece çocuk üzerine konuşulan nesne ile ona ait sözel ifadeyi eşleştirebilir.
- ✓ Konuşma sürecinde çocuğunuza ilginç gelen nesnelere kullanın ve etkinlikleri yapın.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken çocuğu rahatsız edecek derecede ısrarcı olmaktan kaçının.
- ✓ Çocuğunuzun yaptıklarıyla ilgili yorumlarda bulunun. Örneğin çocuğunuz sallanan atına bindiğinde "At dıgıdık dıgıdık gidiyor." diyebilirsiniz.
- ✓ İletişim sürecinde siz konuştuktan sonra çocuğunuzdan da karşılık beklediğinizi belirtecek biçimde bir süre bekleyin ve ondan da karşılık beklediğinizi hissettirin.
- ✓ Çocuğunuz sohbet katıldığında (sesler çıkararak, sözcükler kullanarak, gülümseyerek) ona övgü dolu sözler söyleyin. Örneğin çocuğunuza elma yiyip yemeyeceğini sordunuz, çocuğunuz da "Ema" dediyse ona "Evet, elma. Hadi yiyelim!" diyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ses tonu, jest ve mimiklerinizi abartılı bir şekilde kullanın. Böylece çocuğu sohbetin içine çekme olasılığını arttırmış olursunuz.
- ✓ Örneğin çocuğunuza "Hadi oynayalım!" demiş olun. Çocuk oyuncak trenine doğru yönelip tren sesine benzer anlamlı bir ses çıkardığında canlı bir ses tonuyla "Tren çuf çuf diye gidiyor." derken jest ve mimiklerinizi de dikkat çekici bir biçimde bağlama uygun kullanarak çocuğu sohbete çekmeye çalışabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun söylediklerine ilişkin aşırı düzeltici olmaktan kaçınin.
- ✓ Soyut ifadeleri, mecaz sözcükleri anlamakta zorluk yaşayabileceklerinden bu ifadelerin ne anlama geldiğini olabildiğince somutlaştırın.

Görsel 1 Betimleme: Çocuklarıyla oynayan anne

- ✓ Onun söylediği ifadeyi kabul edin ve doğru söylenişine ilişkin model olun. Eğer çocuğunuz oyuncak bebeği göstererek "Bebi" derse, çocuğunuza "Evet, o bir bebek. Çok güzel söyledin." diyerek birlikte bebekle oynayabilirsiniz.
- ✓ Konuşmanızı çocuğunuzun dil düzeyine uygun olacak biçimde düzenleyiniz.
- ✓ Eğer çocuğunuz anlamlı sesler çıkarıyor ve tek sözcükleri kullanıyorsa çocuğunuzla konuşurken iki, üç sözcüklü cümleler kullanabilirsiniz. Fakat beş, altı sözcüklü sıralı cümleleri art arda söylemeniz çocuğunuz için uygun bir dil düzeyi olmayacaktır.
- ✓ Bu bağlamda çocuğunuzla konuşurken onun bilgi düzeyini de dikkate alınız. Örneğin eğer hayvanlara ilişkin konuşacaksanız öncelikli olarak bildiği, yakın çevresinde görebileceği türden olan hayvanlar hakkında konuşabilirsiniz.
- ✓ Çocuğa iletişim kurması için fırsatlar (gerekli durumlar) yaratın. Örneğin çocuğunuzla yemek zamanı yoğurt verdiyseniz onu yemesi için tatlı kaşığı vermeyi unutmuş gibi yaparak kaşığı elinizde tutun. Çocuk kaşığı istediğinde ("Ver." ya da "Kaşık" dediğinde ya da "Ihh ihh" dediğinde ya da kaşığı işaret ettiğinde) ona kaşığı verin.
- ✓ Bu süreçte sohbeti eğlenceli bir hâle getirmeye çalışın.
- ✓ Örneğin çocuğun oynamaktan çok zevk aldığı oyuncacı görebileceği fakat uzanamayacağı bir yere koyun ve çocuğun oyuncacı almak için iletişim girişiminde bulunmasına fırsat verin.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ortamda dikkati dağıtabilecek ses, eşya ve kişilerin olmasına özen gösterin.
- ✓ Eğer ortamda açık olan bir televizyon varsa televizyonu kapatabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim kurması için verdiğiniz fırsatları farklı ortamlarda ve farklı kişilerle de sunun. Böylece çocuğunuz farklı ortamlarda, kişilerle de bu fırsatları kullanmayı öğrenir (5, 8, 9, 10).

Çocuğunuzun iletişimsel becerilerini desteklemek konusuyla ilgili olarak Bölüm 4'ü inceleyebilirsiniz.

SORU

Siz çocuğunuzun dil ve iletişimsel becerilerini desteklemek üzere evde hangi rutinleri kullanıyorsunuz?

Bilişsel Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel 2 Betimleme: Blokları üst üste koyan bir çocuk ve birlikte yapboz yapan iki çocuk

(a) Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ **"Biliş"**; düşünme, öğrenme ve hatırlama süreçlerine verilen bir isimdir.
- ✓ **"Bilişsel"** sözcüğü akıl ve bilgi, akıl yürütme, bellek, hatırlama, unutma, düşünce, sorun çözme ve kavramlar gibi zihinsel işlevleri tanımlamada kullanılmaktadır.
- ✓ **"Bilişsel gelişim"** ise yaşla birlikte düşünme, öğrenme ve hatırlama süreçlerinde olan değişimler şeklinde belirtilmektedir.
- ✓ Bilişsel gelişim, bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişimi ifade etmektedir.
- ✓ Bilişsel gelişimi anlayabilmek üzere bazı kavramları bilmek gerekir. Bu kavramlar **algı, dikkat, taklit, bellek ve hatırlama, yaratıcılık, kavram, düşünme ve akıl yürütme, problem çözme, motivasyon** gibi kavramlardır.
- ✓ **Algının** amacı duyuyla elde edilen bilgileri bazı bilişsel öğelerle eşleştirme ve evrendeki olguları anlayabilmedir. Algı, anlama ve kavram gelişimi üzerinde çok etkilidir.
- ✓ **Dikkat**, uyarıcılar üzerinde bilinçli bir odaklaşma süreci olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme süreci dikkatle başlamaktadır.
- ✓ Bir davranışın örneğini ya da modelini takip etme ve kopya etme yeteneğine **taklit** denilmektedir. Taklit becerisi pek çok becerinin öğrenilmesinde ön koşul olan bir beceridir.

- ✓ Bireyin deneyimlerinden elde ettiği, öğrendiği bilgileri güvenilir ve doğru olarak depolamaya ve gerektiğinde yeniden kullanmaya olanak sunan bilişsel yeteneğe **bellek** denilmektedir.
- ✓ **Hatırlama** uygun bir uyarıcı ile zihindeki bilgilerin güvenilir biçimde ve değişmeden bilinçli hâle gelebilmesidir.
- ✓ **Yaratıcılık** alışılmadık, yeni ve benzersiz yollardan giderek bilinen şeylerden yeni bir şeyler oluşturmaktır.
- ✓ **Kavram**, nesne ya da olayların ortak özelliklerini simgelemektedir. Bu simgeleme genellikle bir sözcükle yapılır. Bu nedenle çocukta algısal uyarıcıları düzenleme yeteneği geliştikçe kavramlar da öğrenilmeye başlamaktadır. Sayılar, renkler, şekiller kavramlara örnek olarak verilebilir.
- ✓ **Düşünme**; gözlem, deneyim, akıl yürütme ve diğer kanallarla elde edilen bilginin şekillendirilmesidir.
- ✓ **Akıll yürütme**, daha önce öğrenilmiş bilgilerin yeni karşılaşılan soruna çözüm bulmak amacıyla birleştirilip düzenlenmesidir.
- ✓ **Problem çözme**, bir amaca erişmekte karşılaşılan güçlükleri yenme sürecidir. Problem çözme, öğrenilmesi gereken bir yetenektir ve sürekli olarak geliştirilmesi gerekir.
- ✓ **Motivasyon**, davranışları yönlendirerek davranışların artmasını veya kalıcı hâle gelmesini sağlayan içsel bir durumdur. Motivasyon dikkat becerilerini de etkilemektedir (2, 4, 6, 7).
- ✓ 4-6 yaş arası dönemdeki çocukların aşağıdaki kazanımları gerçekleştirmesi beklenir.
 - o Küplerle (3 ila 10 arası) kule yapar.
 - o İlişkili (6 ila 10 arası parçası olan) yapbozu tamamlar.
 - o Farklı kavramları söyler ve ayırt eder.
 - o Günlük hayatta karşılaştığı problemleri çözer.
 - o Neden-sonuç içeren sorulara cevap verebilir, neden-sonuç ilişkisi kurabilir.
 - o İki farklı nesne grubundan "daha çok olanı" ya da "daha az olanı" söyler.
 - o Geometrik şekillerin (daire, kare, üçgen, dikdörtgen) adlarını söyler.
 - o Nesneleri fiziksel özelliklerine (renk, şekil gibi) göre en az iki gruba ayırır.
 - o Modele bakarak basit bir örüntüyü yapar.
 - o Nesneleri farklı özelliklerine (uzunluk, büyüklük gibi) göre karşılaştırır.

- o Çevresindeki nesnelere ilişkin soru sorar.
- o Vücut bölümlerini isimlendirir.
- o 1-10 arası ritmik sayar.
- o Eş iki yarım parçayı birleştirerek bir bütün oluşturur.
- o Vücut bölümünü (iki ila altı arası) içeren insan resmi çizer.
- o 3-5 yaş arasındaki çocuklar basit bir şekilde okumaya ve yazmaya anlam vermeye başlarlar. Erken okuryazarlık becerilerin temelini oluşturmaya başlarlar (2, 6, 7, 10, 12).

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı"ndaki öğretim programındaki bilişsel beceri alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_pdf.pdf

(b) Otizmin Bilişsel Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Sıra dışı göz kontağı kurabilir.
- ✓ Çevreyi keşfetmeye yönelik ilgi düzeyinde ve girişimde bulunmada yetersiz kalabilmektedir.
- ✓ Neden-sonuç ilişkisi kurmada zorlanabilmektedir.
- ✓ Başkalarının bakış açısını anlama ve günlük hayatta ortaya çıkan problemleri çözmeyle ilişkin stratejilerde yetersizlik sergileyebilir.
- ✓ Bazı nesnelere karşı takıntılı olabilir ve nesnelere amaç dışı kullanabilir.
- ✓ Belli olay ya da duruma bir başkasının ilgisini çekmeye çalışmada yetersizlik gösterebilir.

- ✓ Motivasyonu sağlama, dikkatini toplamada-sürdürmede ve öğrendiklerini bellekte tutmada sınırlılık gösterebilir.
- ✓ Yaşına uygun kavramları (renk, şekil, az, çok, uzun, küçük, sayı gibi) öğrenmede ve günlük hayatında kullanmada zorluk yaşayabilir.
- ✓ Öğrendikleri bilgileri hatırlamada ve öğrendikleri bilgi ve becerileri farklı bir ortamda, farklı kişilerin yanında ve farklı araç gereçlerle sergilemede yetersizlik gösterebilir.
- ✓ Otizmliler çocukların zihinsel yetersizlikten etkilenme dereceleri ya da ek bir kronik rahatsızlık durumları sergiledikleri davranışların özelliklerini de etkileyebilmektedir.
- ✓ Örneğin zihinsel yetersizlikten daha çok etkilenmiş bir çocuk, öğrendiği bilgi ve becerileri farklı bir ortamda, farklı kişilerin yanında ve farklı araç gereçlerle sergilemede zihinsel yetersizlikten daha az etkilenmiş bir çocuğa göre daha fazla zorluk yaşayabilir (5, 10, 11, 12, 13).

(c) Bilişsel Gelişim Alanını Destekleme

- 1- Çocukların bilişsel becerilerini geliştirmek için evinizdeki günlük olarak gerçekleşen rutinleri kullanabilirsiniz.
- ✓ Günlük rutinler çocukların bilişsel becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli fırsatlar sunmaktadır.
 - ✓ Örneğin baba sabah kahvaltı hazırlarken tek farkı boyutu olan mor renkteki iki tabaktan küçük olanı çocuğun göstermesini isteyebilir. Ardından küçük olan tabağa peynir dilimlerini koyabilir. Böylece baba kahvaltı hazırlarken "küçük" kavramına ilişkin çocuğa bir öğretim fırsatı sunmuş olur.
 - ✓ Anne çocuğun banyo rutininin ardından çocuğun giyinmesine destek olurken bir yandan da vücut bölümlerine ilişkin bilgi sunabilir. Çocuğa kazağını giydirirken başını giydirmeye yardım ettikten sonra, çocuğa kollarını işaret ederek "Hadi şimdi de kollarını sok!" diyebilir. Böylece çocuğa vücut bölümlerinden "kollar"ı tanımasına ve isimlendirmesine ilişkin fırsat sunulmuş olur.

Görsel 3 Betimleme: Bir çocuğun günlük rutinleri

- 2- Çocukların öğrendikleri bilgi ve becerileri farklı ortamlarda, farklı kişilerle ve farklı araç gereçlerle de sergilemeleri yani çocukların öğrendiklerini genellemeleri gerekmektedir.
 - ✓ Çocukların öğrendikleri becerileri genelleyebilmeleri için planlama yapılmalıdır.
 - ✓ Çocuğunuzun "en çok olanı" gösterme becerisini birbirinin aynısı üç şeffaf kâse ve fındık içleri kullanarak (bu benzeri gerçek nesnelere kullanarak) desteklediğinizi varsayın.
 - ✓ Çocuğunuzun öğrendiği davranışı genellemesini üç kalemlik ve içinde farklı sayılarda kalemlerinin olduğu araçlarla, teyzesinin evinde destekleyebilirsiniz.
 - ✓ Böylece çocuğunuza öğrendiği davranışı farklı bir ortamda ve farklı araç gereçlerle de gerçekleştirme fırsatını sunmuş olursunuz.
- 3- Çocuğunuzun bilişsel becerilerini desteklemek için bazı uyarlamalar yapmanız gerekmektedir.
 - ✓ Günlük rutinler bağlamında çocuğunuza öğretim fırsatları sağlarken çalışma ortamının da düzenlenmesi gerekmektedir.
 - ✓ Örneğin çalışılan ortamda televizyondan, bilgisayardan gelen ses ya da müzik varsa bu durum çocuğun dikkatini dağıtabilir.
 - ✓ Bu yüzden çocukla çalışılan ortamın sessiz olmasına özen göstermeniz gerekir.
 - ✓ Etkinlik için kullanmayacağınız ve çocuğun etkinliğe odaklanmasının önüne geçen nesnelere ortamdan kaldırabilirsiniz.
- 4- Çocuğunuzun davranışsal özellikleri onun bilişsel becerilerini destekleme sürecinizi etkileyebilir.
 - ✓ Çocuğunuzun sergilediği takıntılı davranışlar, yineleyici-kendini uyarıcı davranışlar, nesnelere ilgili sıra dışı ilgiler-takıntılar gibi davranışlar çocuğunuzun öğrenmesini olumsuz etkileyebilir.
 - ✓ Böyle bir durumda çocuğunuzun uygun olmayan davranışına yönelik bir planlama yapılması gerekebilmektedir.
 - ✓ Çocuğunuzun öğrenmesini olumsuz etkileyen bu davranışlarının azalması veya ortadan kalkması öğrenmesini destekleme sürecinize de katkı sunacaktır.
- 5- Çocuğunuz günlük yaşamında kendi rutini dışına çıkan durumlarda gerginlik yaşayabilir.
 - ✓ Bu durum ise çocuğunuzun öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilir.
 - ✓ Çocuğunuzun değişiklikleri daha kolay kabullenebilmesi için, meydana gelecek değişikliklerle ilgili önceden bilgilendirilmesi gerekmektedir.

- ✓ Böyle bir durumda çocuğunuza öncesinden değişiklik olacak duruma ilişkin gerekli olan bilgileri onun anlayacağı dil ve bilgi düzeyinde iletin.
- ✓ Böylece bu durumda oluşabilecek uygun olamayan davranışları en aza indirebilir ya da ortadan kaldıracabilirsiniz.
- 6- Çocuklar bilişsel gelişim alanına yönelik bazı davranışlarda performans eksikliği yaşayabilirler.
- ✓ Çocuk davranışı biliyor olabilir fakat uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemekte zorlanabilir.
- ✓ Bu durumda çocuğun öğrenmiş olduğu davranışı uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemesine yönelik çocuğunuzu destekleyebilirsiniz.
- ✓ Örneğin çocuğunuz "beş tane" kavramını biliyor fakat toplumsal ortamlarda bu davranışı sergilemekte zorlanıyorsa pazara gittiğinizde çocuğunuzdan filenize beş tane elma koymasını isteyebilirsiniz. Bu sırada çocuğunuza ondan ne beklediğinizi sözel olarak söyleyebilirsiniz. "Hadi bakalım, şimdi filemize beş tane elma koyalım. 'Bir' hadi fileye elma koymaya başla!" diyerek beş tane elmayı fileye koymasını destekleyebilirsiniz. Bu süreçte eğer gerekirse çocuğunuzun elini de elinizle yönlendirebilirsiniz.

Çocuğunuzun bilişsel becerilerini desteklemek konusunda ilgili olarak Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

Kaba ve İnce Motor Gelişim Alanı ve Özellikleri

Görsel 4 Betimleme: Soldaki görselde, açık alanda ellerinde balonlarla koşan çocuklar, Sağdaki görselde, masa elinde kalemle defterine çizim yapan kız çocuğu

(a) Gelişim Alanına Yönelik Genel Bilgi

- ✓ **“Motor”** sözcüğü hareket anlamına gelmektedir. “Motor gelişim” ise fiziksel büyümeye ve merkezi sinir sisteminin gelişmesine paralel bir biçimde bireyin istemli olarak hareket kazanması olarak belirtilmektedir.
- ✓ Motor gelişim (a) baştan ayağa doğru, (b) merkezden dışa doğru, (c) genelden özele doğru gerçekleşmektedir.
- ✓ **Motor beceri** öğrenilmiş ve hedefe yönelik bir şekilde bir ya da birkaç vücut parçasının hareketidir.
- ✓ Hareketin boyutu ve kapsamına göre motor beceriler **kaba motor beceriler** ve **ince motor beceriler** olmak üzere iki sınıfta ele alınır.
- ✓ **Kaba motor beceriler**, genel kuvvet ve dayanıklılık gösterecek biçimde bacaklarda ve kollarda büyük kasların kullanımını gerektiren becerilerdir.
- ✓ Vücudun genel hareketlerini ve dengesini kapsamaktadır. Zıplama, merdiven inme-çıkma, koşma, atlama gibi hareketler kaba motor becerilere örnek olarak verilebilir.
- ✓ **İnce motor beceriler**; kollar, eller ve parmaklarda daha küçük kasları koordine etme yeterliliği olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Resim çizme, boncuk dizme, küçük nesnelere parmakla tutma gibi beceriler ince motor becerilerine örnek olarak verilebilir.
- ✓ 4-6 yaş arası dönemde fiziksel gelişim bebeklik dönemindeki fiziksel gelişim kadar hızlı olmamakla birlikte hızlı bir şekilde devam etmektedir. Altı yaşına doğru çocuk bebeklik görünümünden gitgide uzaklaşmaktadır.
- ✓ Dört yaşında çocuklar algı, dikkat, hafıza, dil, mantık ve hayal gücü gibi pek çok beceriyi geliştirirler. Ağırlıktaki artışla beraber beyinde yoğun bir yeniden şekillenme ve düzenleme süreci başlamaktadır.
- ✓ Bu nedenle bu yaşlarda okuma yazma becerilerini öğrenme sürecine ilişkin odaklanmaya hazır duruma gelirler.
- ✓ Boy ve ağırlık, 0-3 yaş dönemine göre daha az artmaktadır.
- ✓ Ağırlık, boy ile orantılı bir şekilde artmaktadır. Beş yaşta doğum ağırlığının altı katına, altı yaşta doğum ağırlığının ortalama yedi katına ulaşmaktadır.

- ✓ Bu dönemde çocukların vücudu kafasından daha hızlı büyümektedir.
- ✓ Gövde uzadıkça ve karın kasları güçlendikçe çocukların karınları düzleşir. Bu dönemde meydana gelen belirgin fiziksel değişim kolların ve bacakların uzamasıdır.
- ✓ Bu durum, büyüme ağırlık merkezinde bir kaymaya neden olur. Bebeklerin ağırlık merkezleri vücudun yüksek kısımlarında, göğüs bölgesine yakın bir yerdedir.
- ✓ Bu düşük ağırlık dağılımı, bu yaş çocuklarının bir veya iki yıl önce yapmalarının imkânsız olduğu eylemleri gerçekleştirmelerine izin vermektedir.
- ✓ Hareket etme becerisi büyük ölçüde gelişmektedir. Genel olarak çocuk dinamik bir hâldedir ve rahat, hızlı hareketler sergilemektedir.
- ✓ Bu dönemde çocuklar gözlerini küçük nesnelere ya da ayrıntılar üzerinde odaklayabilmek için yeterli olgunluğa ulaşmamışlardır. El-göz koordinasyonunda bazı yetersizlik görülmektedir.
- ✓ Bu dönemde çocuklar tüm yiyecekleri sindirebilecek duruma gelirler.
- ✓ Çocuklar üç yaş civarında yaklaşık beş saat idrarını tutabilecek olgunluktadır.
- ✓ Bu dönemde duyu organları da gelişimlerini sürdürmektedir.
- ✓ 2-7 yaş arası dönem temel hareketler dönemidir. Bu süreçte çocuğun ilkel hareketleri gelişmektedir ve çocuk çevreyi keşfetmek için hareketleri kullanmaktadır.
- ✓ 3-5 yaş arasında önceden edinilmiş temel hareket becerilerinin ritmik koordinasyonu gerçekleşmektedir (şekillenme evresi) ve beş-yedi yaş arasında ise temel hareket becerileri koordineli, kontrollü bir şekilde gerçekleşmektedir (ustalaşma evresi).
- ✓ Çocuklar 4-6 yaş arası dönemde koşma, atlama, sekme, zıplama, tırmanma, atma, yakalama, ayakla vurma gibi hareketleri yapmada daha ustalaşmaya başlarlar.
- ✓ Motor gelişim belli bir sırayla gerçekleşse de **gelişimin hızı bireysel olarak farklılık göstermektedir** (2, 5, 10, 11, 14).
- ✓ Çocukların dört, beş ve altı yaşlarında gerçekleştirdikleri büyük ve küçük kas becerilerine ilişkin Tablo 1.1.'i inceleyebilirsiniz.

Tablo 1.1. Neaum'a Göre (2010) Temel Hareketler Döneminde Motor Gelişim Süreci

Yaş	Büyük Kas Becerileri	Küçük Kas Becerileri
4	<ul style="list-style-type: none"> Dengeleme becerisi gelişir. Oyun sahasında tırmanışlar sergileyebilir. Her basamağa tek ayak gelecek şekilde merdiven inebilir çıkabilir. Topu fırlatabilir, yakalayabilir, yerde zıplatabilir, topa ayağıyla vurabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Bloklardan uzun bir kule inşa edebilir. Bloklardan dört duvarı olan ev yapabilir. Kalem tutuşunda ustalaşır. Düğme iliklemeye ve fermuar çekmeye başlar. İpe küçük delikli boncuk dizebilir.
5	<ul style="list-style-type: none"> Seksek oynayabilir. Oyun sahasındaki aletleri kullanabilir. Salıncakta kendisi sallanabilir. Toplu oyunları ustalıkla oynar. Denge tahtası üzerinde yürüyebilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Bir insan yüzünün burun, kaş, göz ve ağız detaylarını çizebilir. İğne ile geniş aralıklı dikiş dikebilir. Boya fırçalarını ve her türlü kalemi kullanabilir.
6	<ul style="list-style-type: none"> Tüm hareketli faaliyetlerde çeviklik, kas eş güdümü ve denge sergiler. İki tekerlekli bisiklete binebilir. Topa ayağıyla isabetli vurur. Koşarak uzun atlayabilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Tek eliyle top yakalayabilir. Kalem tutuşu yetişkinle aynıdır. İnsan yüzünü, kirpik ve saç stili gibi detaylarla çizebilir.

Tablo, Can Yaşar ve Kaya'dan (2018) alınmıştır.

👍 ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı"ndaki öğretim programındaki kaba ve ince motor alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_pdf.pdf

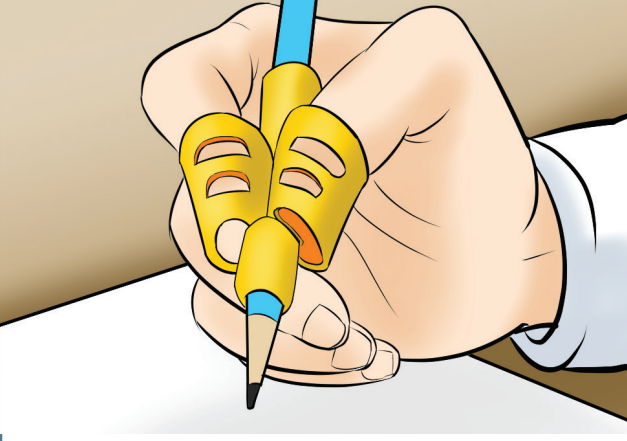
(b) Otizmin Motor Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Çevreyi keşfetmek amacıyla hareketleri kullanmada sınırlılık gösterebilir.
- ✓ Nesne kullanarak ve nesne kullanmaksızın büyük kas ve küçük kas hareketlerini taklit etmede zorluk yaşayabilirler.
- ✓ Nesnelere sıra dışı amaçlarla kullanabilir ve nesnelerin duyuşal özellikleriyle fazlasıyla ilgilenebilirler.
- ✓ Sıra dışı beden ve el hareketleri sergileyebilirler.
- ✓ Yineleyici motor hareketler (ör. ellerini çırpma veya ileri geri sallanma vb.) sergileyebilirler.
- ✓ Sergilemeleri gereken motor becerileri bağlama ve amacına uygun, işlevsel olarak sergilemede sınırlılık gösterebilirler.
- ✓ Uygun bir vücut duruşu sergilemede zorluk gösterebilirler.
- ✓ Yürüme ve dengeye ilişkin sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Vücut ve vücudun bölümlerine ilişkin farkındalık düzeyleri yetersiz olabilir.
- ✓ Sosyal oyunlara karşı ilgisizlik ve oyunların gerektirdiği motor hareketleri sergilemede yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Motor becerilerdeki gelişimde yaşanan sınırlılıklar çocukların yemek yeme, el yıkama, diş fırçalama gibi öz bakım becerilerini kazanmalarında da sıkıntılar yaşamalarına neden olabilir.
- ✓ İnce motor becerilerde yaşanan sınırlılıklar kalemi uygun biçimde kavrama/tutma, karalama, çizim, boyama ve çöp adam çizme gibi becerileri gerçekleştirmede de yetersizlik sergilemelerine neden olabilir.
- ✓ Makası uygun biçimde kavramada ve gelişigüzel kâğıt kesmede zorlanabilir.
- ✓ Bu dönemde çocukların dikkat, hafıza, algı, dil ve hayal gücü gibi becerilerde yaşadıkları yetersizlikler okuma yazmaya hazırlık becerilerini öğrenme sürecine odaklanmalarını da olumsuz olarak etkileyebilmektedir (2, 5, 10, 11, 14).

(c) Kaba ve İnce Motor Becerileri Destekleme

- ✓ Çocuğunuzun televizyon, tablet ve akıllı telefon gibi araçlarla etkileşim kurduğu zamanları sınırlandırabilirsiniz.
- ✓ Çocuğun farklı motor becerilerini desteklemek üzere ev içinde veya oyun parkında oynanabilecek etkinlikler planlayabilirsiniz.
- ✓ Örneğin evin içinde gerekli güvenlik önlemlerini alarak yerdeki karolara atlama oyunu oynayabilirsiniz. Ya da en sevdiği meyve çiziminin içini rastgele boyamaya yönelik bir etkinlik planlayabilirsiniz.
- ✓ Kullandığınız araç gereçlerde de bazı uyarlamalar yapmanız gerekebilir.

- ✓ Örneğin çocuğunuz vücut bölümleri içeren insan resmi çizeceği zaman kurşun kalem tutmada zorlanıyorsa kalemi tutmayı kolaylaştıran aparatı kaleme takabilir ya da daha kalın bir kalem tercih edebilirsiniz.

Görsel 5 Betimleme: Soldaki görselde kalemi daha kolay ve doğru kavramak üzere parmağına kalemi tutmayı kolaylaştıran aparat takmış bir çocuk eli, sağdaki görselde;parmağına kalemi tutmayı kolaylaştıran aparat takmış ve masa başında defterine çizgi çizen bir çocuk

- ✓ Çocuğunuzun ince motor becerilerini geliştirmek üzere oyun hamurlarıyla, kalemlerle, kâğıtlarla yapılan etkinliklere yönlendirebilirsiniz.
- ✓ Ayrıca çocuğunuzdan kendisi için uygun olacak kalınlıktaki ipe uygun büyüklükteki boncukları dizmesini isteyebilirsiniz.
- ✓ Çamaşır toplama rutininizde çamaşırı askıya takınca mandalı çocuğunuzun takmasına destek olabilirsiniz.
- ✓ Boyama yaptıktan sonra dağılmış olan kalemleri çocuğunuzdan birer birer kalem kutusuna koymasını isteyebilirsiniz.
- ✓ Kâğıt üzerindeki çöp çocuğun soluk renk bir kalemle çizilmiş hâlinin üstünden daha koyu renk bir kalemle çocuğunuzun geçmesine yönelik bir etkinlik yapabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza baş ve işaret parmağı ile kavradığı bozuk paraları kumbara deliğinden içeri atmasına yönelik destek sunabilirsiniz.
- ✓ Oyun parkında topu atma-tutma oyunu oynayabilirsiniz.
- ✓ 5-8 saniye süren müzik boyunca tek ayak üzerinde dengede durmasına yönelik bir oyun planlayabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun özellikleri doğrultusunda etkinliklerde ve araç gereçlerde uyarlamalar yapmanız gerekebilir. Örneğin çocuğunuzun daire şeklini taşırmadan boyaması için daire şeklinin sınırlarını olması gerekenden belirli bir şekilde daha kalın yapabilirsiniz.

SORU

Sizce çocuğunuzun motor becerilerindeki gelişimi günlük hayatına ve diğer gelişim alanlarına nasıl yansır?

! DİKKAT

Çocuğunuzun televizyon, tablet ve akıllı telefon gibi araçlarla etkileşim kurduğu zamanları yaşına uygun olarak sınırlandırabilirsiniz.

Çocuğunuzun bedensel becerilerini desteklemek konusunda ilgili olarak Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı ve Özellikleri**(a) Gelişim Alanına İlişkin Genel Bilgi:**

- ✓ Sosyal gelişim ve duygusal gelişim birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz iki gelişim alanı olarak ifade edilmektedir.
- ✓ Büyüme, olgunlaşma ve öğrenme süreçlerinde kazanılan yeterlikler sosyal-duygusal gelişime ilişkin becerilerin kazanılmasını desteklemektedir.
- ✓ Dil ve bilişsel gelişim alanını, sosyal ve duygusal gelişim alanını etkilemekte ve ondan da etkilenmektedir.
- ✓ Ayrıca sosyal ve duygusal gelişim alanı bireyin akademik becerilerini ve toplumsal becerilerini de etkilemektedir.
- ✓ Sosyal ve duygusal gelişim bireyin içinde bulunduğu toplumsal uyarlara, toplumsal yaşamın kurallarına duyarlı olarak toplumdaki diğer bireylerle uyum içinde yaşama olarak ifade edilmektedir.

Görsel 6 Betimleme: Farklı duygu durumlarını ifade eden emojileri yüzlerini örtecek biçimde tutan beş birey

- ✓ Sosyal gelişim çocuğun düzeyine uygun sorumlulukları alması, kendini ifade edebilmesi, akranlarıyla ve diğer bireylerle sağlıklı ilişkiler kurması, toplumsal kurallara uygun yer ve zamanda uygun biçimde davranmasıdır.

! DİKKAT

Çocuğunuza verdiğiniz sorumlulukların yaşına ve gelişim düzeyine uygun olması gerekmektedir.

- ✓ Sosyal-duygusal gelişim çocuğun duygularını kontrol edebilmesi, gerek kendisiyle gerekse çevresiyle uyum içinde olması şeklinde ifade edilmektedir.
- ✓ Sosyal-duygusal gelişim çocuğun doğumdan itibaren ilk altı yıl süresince olgunlaşma yeteneği olarak belirtilmektedir.
- ✓ 4-6 yaşları arasında çocuklar temel sosyal beceriler, arkadaşlık yapma, duygularla başa çıkma, saldırganlığı önleme, stresle başa çıkma, okul becerileri gibi becerilerini geliştirmeye başlarlar.
- ✓ Çocuk nasıl davranacağına ilişkin sosyal kararlar almalıdır.
- ✓ Çocukların öğrendikleri sosyal becerileri doğru zamanda, doğru yerde, doğru bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Sosyal yeterlik olarak adlandırılan bu durum 2-3 yaşlarında gelişmeye başlar ve bu gelişim düzeyi çocuğun sonraki yıllardaki performansını yakından etkiler.
- ✓ Sosyal-duygusal gelişim alanındaki önemli kavramlardan biri benlik kavramıdır.
- ✓ **Benlik kavramı;** çocuğun kendini tanıması, kendini nasıl gördüğü ve kendini nasıl değerlendirdiği ile ilgili bir kavramdır.
- ✓ Benlik kavramı **bireyin önemli saydığı kişilerin beğenileri ve eleştirileri ile biçimlenmektedir.**
- ✓ Çocuğun benlik kavramının onun önemli saydığı bireylerin tutum ve davranışlarının yansıması olduğu belirtilmektedir.
- ✓ Çocukta 3 yaşından sonra "ben" duygusu ve "mülkiyet" kavramı gelişmeye başlar.
- ✓ 3-5 yaş arasındaki bir çocuk kendisinden bahsederken isimlendirmeler yapabilir, fiziksel görünümü ifade eden ifadeler kullanabilir, sahip oldukları nesnelere söyleyebilir, günlük yaşamda sergiledikleri davranışları belirtebilir. Yani bu yaş çocuğu bu bağlamda gözlenebilir ve somut ifadeler kullanır.

- ✓ 3-6 yaş arasındaki çocukta girişimcilik ve atılganlık becerileri gelişmeye başlar. Yüksek motivasyon, heves ve merak bu dönemde çocuklarda görülen özelliklerdendir. Benliğin olumlu yönde gelişmesinde bu duygular önemlidir. Bu dönemde aileleri tarafından desteklenen ve takdir edilen çocuklar okul hayatlarında daha başarılı ve mutlu olurlar (1, 2, 7, 9, 15).

SORU

Siz çocuğunuzun olumlu bir benlik algısı geliştirmesine nasıl destek oluyorsunuz?

- ✓ Çocuklar **4 yaşlarında** yetişkinlerden çok akranlarıyla ilgilenirler ve hemcinsleriyle oynamayı daha fazla tercih ederler.
- ✓ Akranlarıyla küçük gruplar oluşturarak oynamayı tercih ederler. Grup oyunlarının bir parçası olmaktan zevk alırlar.
- ✓ Rol oynama, sıra bekleme, paylaşma davranışları gelişir ve iş birlikçi oyunlar oynamayı tercih ederler.
- ✓ Çocuk konuşmaya yönelik isteklidir. Kendini ve çevresini tanıyıp keşfetmek ister. Sürekli sorular sorar.
- ✓ Sorulduğunda sevdiği nesne, yiyecek, içecek tercihlerini belirtir.
- ✓ Bir ortamda uyması gereken kurallara yetişkinin yönergeleriyle uyar.
- ✓ Empati becerisi gelişmeye başlar (15).
- ✓ Çocuklar **5 yaşlarında** kuralları anlarlar ve uygularlar. Sosyal uyumları iyidir.
- ✓ Akranlarıyla daha sağlıklı iş birliği yapar. Grup oyunlarını tercih ederler.
- ✓ Akranlarıyla yetişkinlerle iletişimleri daha başarılıdır.
- ✓ Sorumluluk alırlar. Daha bağımsızdırlar.
- ✓ Ev işlerine yardım etmek isterler.
- ✓ Yetişkinleri gözlerler ve taklit ederler.
- ✓ Duyguları hakkında konuşur. Duygu ve isteklerini kontrol etmeye başlarlar.
- ✓ Problem çözme becerileri gelişmeye başlar.
- ✓ Yabancılardan gelen hediye ve talepleri reddeder (15).

- ✓ Çocuklar **6 yaşlarında** arkadaş tercihi yaparlar.
- ✓ Oyunlarda hayalî roller alır.
- ✓ Çevresindeki her şeye ilgi duyar.
- ✓ Yeni girişimlerden ve deneyimlerden hoşlanır.
- ✓ Tercih yapması gereken durumlarda bağımsız olarak tercihte bulunur.
- ✓ Duygularını kontrol etmeye çalışır.
- ✓ Yeni girdiği ortamın rutinlerine göre davranışlarını düzenler (15).

👍 ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı"ndaki öğretim programındaki sosyal-duygusal gelişim alanını inceleyebilirsiniz.

Link:

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_.pdf

(b) Otizmin Sosyal-Duygusal Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Göz kontağı kurmada sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Dikkati sağlamada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Ortak ilgi kurmada sınırlılıklar gösterebilirler.
- ✓ Sosyal etkileşim başlatma, sürdürme ve sonlandırmada zorluk yaşayabilirler.
- ✓ Dinleme becerilerini gerçekleştirmede sıkıntılar yaşayabilirler.
- ✓ Çevreleriyle ve etraflarındaki bireylerle ilgilenmeyebilirler.
- ✓ Karşıdaki kişinin yüz ifadesini ve duygusunu anlamada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Karşıdaki kişinin vücut dilini anlamada zorlanabilirler.
- ✓ Kendi vücut dilini, yüz ifadelerini uygun olarak kullanmada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Sözel ve fiziksel sosyal ipuçlarını anlamada zorlanabilirler.
- ✓ Ses tonunu ayarlama zorluklar yaşayabilirler.

- ✓ Arkadaşlık ilişkisi kurmada ve oyunlara katılmada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Yineleyici, sürekli tekrarlardan oluşan oyunu oynayabilirler. Örneğin sallanan ata binip "Deh, dıgıdık dıgıdık" diyerek etkileşimli bir oyun oynamaktansa sallanan atı sürekli eliyle sallayabilirler.
- ✓ Genellikle yalnız kalmayı tercih edebilirler.
- ✓ Rutinleri bozulduğunda öfke nöbetleri geçirebilirler.
- ✓ Ağlama, kendine ya da başkasına zarar verme davranışları sergileyebilirler.
- ✓ Yönergeleri anlamada ve yönergelere uymada yetersizlik sergileyebilirler.
- ✓ "Ben" kavramını edinme sürecinde sıkıntılar yaşayabilirler.
- ✓ "Kız", "erkek" ayırımını yapmada zorlanabilir.
- ✓ İsimlerine tepkide bulunmada yetersizlik gösterebilirler.
- ✓ Yaşadıkları başarısız deneyimler sonucu benlik algıları zedelenebilir ve öz güven eksikliği yaşayabilirler.
- ✓ Duygu, düşünce isteklerini ifade etmede yaşadıkları yetersizlikler sinirli ve saldırgan davranışlar sergilemelerine neden olabilir.
- ✓ Başkalarının uygun davranışlarını model almada ve taklit etmede yetersizlik gösterirler.
- ✓ Günlük hayatlarında seçim yapmaları gereken durumlarda, karar vermeleri gereken durumlarda ve karşılaştıkları problemleri çözmede yetersizlik sergileyebilirler.
- ✓ Kendini yönetme becerilerini sergilemede zorluklar yaşayabilirler.
- ✓ Duyusal olarak uyaranlara aşırı tepki, az tepki ya da tepkisizlik gösterebilirler. Örneğin ortamdaki ışık düzeyine aşırı tepki verebilirler ya da acı veren durumlara az tepkide bulunabilirler.
- ✓ Yabancıları ayırt etmede ve onlardan korunma becerilerini sergilemede sorunlar yaşayabilirler (5, 10, 11, 15).

(c) Sosyal-Duygusal Gelişim Alanını Destekleme

- ✓ Çocuğunuzun sizinle güvenli bir bağ kurmasına yönelik çalışınız.
- ✓ Çocuğunuzla ilişkilerinizde kabul edici, olumlu ve yanıtlayıcı bir tavır içinde olunuz.
- ✓ Çocuğunuzla etkileşim kurarken göz kontağı kurabileceğiniz bir pozisyon alınız.
- ✓ Çocuğunuzun ilgi duyduğu nesnelere, oyuncaklar ya da etkinliklerle ilgili çocuğunuzla konuşunuz.
- ✓ Çocuğunuzun duyguları anlamasına ve düzeyine uygun biçimde ifade etmesine

Görsel 7 Betimleme: Soldaki görselde; masa başında birlikte boyama yapan anne ve kız, ortadaki görselde; yere uzanmış blok oyuncaklarla oynayan bir erkek çocuğu, babasıyla beraber blok oyuncakları birleştirerek kule yapan bir erkek çocuk

yönelik çalışmalar yapınız. Duyguları çocuğunuzun anlayabilmesi için olabildiğince somutlaştırmaya gayret edin. Bu bağlamda fotoğraflardan, resimlerden ve olay kartlarından faydalanabilirsiniz.

- ✓ Örneğin dondurmasını düşürdüğü için üzgün olan ve ağlayan çocuğun resmini göstererek çocuğun duyguları ve neden üzgün olduğu ile ilgili çocuğunuzun dil ve bilgi düzeyi doğrultusunda konuşabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal ortamlara girmesi, diğer bireylerle ve çocuklarla etkileşim kurması için cesaretlendirmeye çalışın. Bunun için çocuğunuza model olun. "Nasıl" yapılacağını çocuğunuza gösterin.
- ✓ Örneğin oyun parkına geldiğinizde çocuğunuza "Hadi, arkadaşlarına 'merhaba' diyelim!" diyerek elinizi sallama hareketi yapabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza yönelik oyuncak, araç gereç ve kitap seçiminde çocuğunuzun düzeyini ve ilgilerini dikkate alın.
- ✓ Çocuğunuzla kitaba bakarken olayların oyuncaklarla veya maketlerle dramatizasyonlarını yaparak çocuğunuza basit ses/hece/sözcük/cümle tekrarları yaptırabilirsiniz.
- ✓ Farklı rutinleri kullanarak çocuğunuza seçim fırsatları sunun. Örneğin çocuğunuz öğle yemeği yiyeceği zaman sevdiği iki yiyeceği göstererek hangisini yemek istediğini sorun ya da çocuğunuzdan işaret etmesini isteyin.

! DİKKAT

Farklı rutin ve etkinliklerde çocuğunuza seçim fırsatları sunmanız onun seçim yapmayı öğrenme ve seçiminin sorumluluğunu alma sürecine katkı sunacaktır.

- ✓ Çocuğunuzla onun düzeyine ve ilgisine uygun oyunlar oynarken konuşun.
- ✓ Gelişim; motor, bilişsel, dil, sosyal-duygusal yönüyle bir bütündür. Oyun, çocuk gelişiminde sadece sosyal-duygusal alanlara değil aynı zamanda motor, bilişsel ve dil gelişim alanlarına da olumlu etkisi olan bir faaliyettir.
- ✓ Dolayısıyla çocuğunuzun farklı becerilerini desteklemek üzere oyun planlayabilirsiniz.
- ✓ Örneğin çocuğunuzla birlikte oyuncak araba ile oynarken "Düttt dütt" diyebilirsiniz. Böylece çocuğunuzun anlamlı ses taklitleri yapmasına model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz oyunlara dâhil oldukça, ses, hece, sözcük, cümle tekrarları yaptıkça onun bu gibi uygun davranışlarını övgü dolu sözcüklerle pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuzla oyun oynarken ortamda çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek televizyon, tablet, cep telefonu gibi uyaranları ortadan kaldırmaya özen gösteriniz.
- ✓ Çocuğunuzla çalışırken çocuğunuzun öğrendiği beceriyi farklı ortamlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı kişilerle de sergilemesine ilişkin planlama yapınız.
- ✓ Örneğin evde uyanınca size "Günaydın." diyen çocuğunuzun anneannesinde kaldığınızda da "Günaydın." demesine ilişkin oluşan fırsatları değerlendiriniz.

Çocukların sosyal etkileşim ve oyun becerilerini desteklemek konusunda ilgili Bölüm 5'i inceleyebilirsiniz.

Uyumsal Beceriler Gelişim Alanı ve Özellikleri

- ✓ Uyum becerileri (a) sosyal becerilerden, (b) kavram becerilerinden ve (c) pratik becerilerden oluşmaktadır.
- ✓ Bireyler günlük yaşamlarında uyum becerilerini sıklıkla kullanmaktadırlar.
- ✓ Dil, okuryazarlık, sayı, para, zaman ve kişinin kendini yönetme becerilerine kavram becerileri denilmektedir.
- ✓ Kişiler arası ilişkiler, sosyal sorumluluk, öz güven, kurallara uyma gibi becerilere sosyal beceriler denilmektedir.

Görsel 8 Betimleme: Annesinin desteğiyle ellerini lavaboda sabunlayan bir kız çocuğu

- ✓ Günlük yaşamla ilgili etkinlikler, seyahat edebilme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, iş becerileri ve güvenlik becerileri gibi becerilere pratik beceriler denilmektedir.
- ✓ Birey yaşına uygun uyumsal davranışları ilgili ortamda ve koşullarda doğru bir şekilde gerçekleştirdiğinde çevresiyle, toplumla uyum hâlinde olur.
- ✓ Uyumsal becerilerin edinilmesi bireyin bağımsızlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin artmasını sağlar.
- ✓ Her yaş grubu için öğrenilmesi ve sergilenmesi gereken uyumsal davranışlar farklılaşmaktadır.

! DİKKAT

Çocuğun öğrenmesi gereken uyumsal davranışlar yaş düzeyine göre farklılaşmaktadır.

- ✓ Yaş ilerledikçe bireyden farklı uyumsal davranışları sergilemesi beklenmektedir. Örneğin beş yaşındaki bir çocuktan yemekten sonra ağızını sildiği kirli peçeteyi çöp kutusuna atması beklenirken evdeki mutfak çöpünü sokaktaki çöp kutusuna atması beklenmez (10, 11, 16, 17).
- ✓ Çocukların 4-6 yaşlarındayken aşağıdaki davranışları gerçekleştirmesi beklenir:
 - o Bağımsız olarak yemeğini yer.
 - o Bağımsız olarak içeceğini içer.
 - o Bıçak kullanarak sürülebilen yiyecekleri ekmeğine sürer.
 - o Giysilerin önünü ve arkasını ayırt eder.
 - o Giysilerinin düğmelerini açar.
 - o Üzerindeki giysilerin büyük düğmelerini ilikler.
 - o Çorabını giyer.
 - o Üzerindeki giysinin fermuarını çeker.
 - o Tuvalete gitme isteğini belli eder.
 - o Küçük tuvaletini bağımsız olarak yapar.
 - o Sifonu çeker.
 - o Ellerini yıkar.
 - o Burnunu siler.
 - o Oyuncaklarını oyunu bittikten sonra yerine yerleştirir.
 - o Aile üyelerine günlük işlerde yardım eder (2, 10, 16, 17).

ÖNERİ

Ayrıntılı bilgi için "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı"ndaki öğretim programındaki uyumsal beceriler gelişim alanını inceleyebilirsiniz.

SORU

Sizce uyumsal davranışların öğrenilmesi neden önemlidir?

(b) Otizmin Uyumsal Beceri Gelişim Alanına Etkileri

- ✓ Çocuklar okuma yazmaya hazırlık becerilerini öğrenmede çeşitli zorluklar yaşayabilirler.
- ✓ Çocuklar bağımsız olarak yemeklerini yemede ve içeceklerini içmede sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Yeme ve içmede aşırı seçici (ör. çocuğun sadece patates kızartması yemekte ısrarcı olması gibi) olabilirler.
- ✓ Yedikleri ve içtikleri sınırlı menünün dışındaki yiyecekleri ve içecekleri reddedebilirler.
- ✓ Çocuklar soyunma ve giyinme becerilerini gerçekleştirmede zorluk yaşayabilirler.
- ✓ Çocuklar bazı durumlarda bildikleri bir beceriyi uygun zamanda, yerde ve biçimde sergilemekte zorlanabilir.
- ✓ Çocukların sergileyebildikleri el hareketleri ve sıra dışı beden hareketleri de soyunma ve giyinme becerilerini gerçekleştirmede zorluk yaşamalarına neden olabilir.
- ✓ Yenilmeyen ve gıda olarak değerlendirilmeyen şeyleri (toprak, kâğıt, ip, saç, çakıl vb.) ağızlarına sokabilirler ya da yutabilirler.
- ✓ Tuvalet ihtiyacının geldiğini belli etmede ve tuvalet ihtiyacını gidermede zorlanabilirler.
- ✓ Saçını tarama, elini-yüzünü yıkama gibi öz bakım becerilerini bağımsız olarak sergilemede zorlanabilirler.

- ✓ Yetişkin çocuğun öz bakım gereksinimlerini yerine getirirken çocuklar yetişkinle iş birliği içinde olmayabilirler.
- ✓ Çocuklarda uykuya kolay dalamama ve uyku sırasında sık uyanma durumları görülebilir.
- ✓ Sosyal kurallara uymada, "Hayır" ifadesini anlamada sorunlar yaşayabilirler.
- ✓ Çocuklar kendileri için tehlikeli ya da zararlı olan durumları fark etmeyebilir, bilemeyebilir. Kendilerini tehlikeli ya da zararlı olan durumlardan koruyamayabilirler.
- ✓ Günlük, basit ev işlerinde anne ve babasına yardım etmeye yönelik bir istek göstermeyebilirler.
- ✓ Oynadığı oyuncakları oyununun bitiminde yerine koymada sorun yaşayabilirler (2, 10, 11, 16, 17).

(c) Uyumsal Becerileri Destekleme

- ✓ Çocuğunuza okuma yazmaya hazırlık becerilerini öğrenmesine yönelik destek sunmanız gerekmektedir.
- ✓ Bu bağlamda çocuğunuzun devam ettiği okul öncesi kurumda ne gibi çalışmalar yapıldığını sorarak çocuğunuzun orada yaptığı çalışmaları inceleyebilirsiniz.
- ✓ Evde de çocuğunuzun bu becerilerini nasıl destekleyebileceğiniz konusunda çocuğunuzun öğretmeninden bilgiler alabilirsiniz.
- ✓ Kişisel bakım, güvenliği sağlama ve sağlığını koruma becerileri öz bakım becerileridir. Temel öz bakım becerileri giyinme, yemek yeme ve tuvalet becerileridir.
- ✓ Çocukların öz bakım becerilerini sergileyebilmeleri için öncelikle o becerinin ön koşulu olan bazı becerileri yerine getirebiliyor olmaları gerekmektedir.
- ✓ Oturma, ayağa kalkma, çekme, itme, parmaklarıyla küçük nesnelere tutma, ellerini ve gözlerini eş güdümlü kullanarak nesnelere hareket ettirme gibi beceriler bazı beceriler için ön koşul becerilere örnektir.
- ✓ Örneğin parmaklarıyla küçük nesnelere tutma, çekme, ellerini ve gözlerini eş güdümlü kullanma gibi ön koşul becerileri sergilemeyen bir çocuk montunun fermuarını çekme becerisini yerine getiremeyecektir.
- ✓ Çocuk çalışılacak beceriye ilişkin ön koşul olan becerileri sergileyemiyorsa çalışılacak beceriyi de sergileyemez. Bu yüzden önce çocuğunuzu destekleyeceğiniz beceri için ön koşul olan becerileri belirleyerek çocuğunuzun o becerileri gerçekleştirip gerçekleştirmediğini gözlemleyiniz.
- ✓ Çocuğunuz ön koşul olan becerileri sergileyemiyorsa önce çocuğunuzun gerçekleştiremediği bu ön koşul becerilerini desteklemeniz gerekmektedir.

- ✓ Çocuğunuz öğrenmiş olduğu beceriyi uygun zamanda, yerde ve biçimde sergileyemiyorsa bu duruma yönelik çocuğunuzu destekleyebilirsiniz.
- ✓ Örneğın çocuk evde ellerini yıkayabiliyordur fakat okulda bu beceriyi gerekli olduğu zaman uygun bir biçimde sergilemede zorluk yaşıyordur. Bu durumda okulda da bu beceriyi sergilemesine ilişkin öğretmenle konuşarak bir planlama gerçekleştirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun kendisi için tehlikeli ya da zararlı olan durumları fark ederek kendisini koruması için yapılabilecekler konusunda bir özel eğitim öğretmenininden/uzmanından destek alabilirsiniz. Bu bağlamda yapılması gerekenleri büyük bir titizlikle özel eğitim öğretmenininden/uzmanınının takibinde gerçekleştirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun uyumsal becerilerini desteklemek üzere günlük rutinleri kullanabilirsiniz.
- ✓ Örneğın tuvalet ihtiyacını gideren çocuğunuzla sonrasında el yıkamaya ilişkin çalışabilirsiniz.
- ✓ Yemek sonrası masayı toplamada çocuğunuza basit görevler verebilirsiniz. Örneğın çocuğunuzdan kullandığı kirli tatlı kaşığı size vermesini isteyebilirsiniz ya da gerekli güvenlik önlemlerini alarak kaşığı bulaşık makinesine koymasına yardım edebilirsiniz.
- ✓ Günlük rutinler sırasında çocuğunuzu gereksinim duyduğu becerileri edinmesi için desteklerken ortamın onlar için uygun ve rahat olduğundan emin olun.
- ✓ Çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek uyaranlar varsa onları ortadan kaldırın.
- ✓ Çocuğunuza uyumsal becerilerin öğretiminde kolaydan zora doğru bir yol takip edin.
- ✓ Örneğın yeleğinin düğmelerini çözemeyen çocuk, düğmeleri ilikleyemeyecektir. O yüzden önce düğmeleri çözmeye yönelik çalışmanız gerekmektedir.
- ✓ Çocuğunuza becerileri gerçekleştirmeye çalışırken yardım ediniz. Ettiğiniz yardımı çocuğunuz beceriyi gerçekleştirmeye başladıkça azaltın. Bu süreçte çocuğunuz beceriyi gerçekleştirdiğinde ya da gerçekleştirmeye yönelik çaba gösterdiğinde ona övgü dolu sözler söyleyin.
- ✓ Örneğın ellerini yıkama sürecinde ilk başlarda elinizi çocuğunuzun elinin üzerine koyarak ellerinizi birlikte yıkayabilirsiniz. Zamanla çocuğunuz beceride ustalaştıkça çocuğunuzu bileğinden yönlendirerek ellerini yıkamasını sağlayabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza gerçekleştirmeye çalıştığı beceriye ilişkin model olabilir ve çocuğunuza çeşitli görseller sunabilirsiniz.

- ✓ Örneğin dişlerinizi fırçalarken diş fırçalamaya ilişkin çocuğunuza model olabileceğiniz gibi, diş fırçalamanın adımlarını gösteren resim ya da fotoğrafları da çocuğunuzla paylaşabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla çalışırken bazı araç gereçlerde uyarılama yapmanız gerekebilir.
- ✓ Örneğin diş fırçasının sapı çocuğunuzun tam olarak kavramasına el vermiyorsa daha geniş saplı bir diş fırçası kullanabilirsiniz ya da diş fırçasının sapını flaster bant kullanarak çocuğunuzun tutmasını kolaylaştıracak biçimde uygun hâle getirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz katı sabunla el yıkayacağı zaman katı sabun avucuna büyük geliyorsa çocuğunuzun ellerine uygun bir boyutta olacak şekilde katı sabunu kesebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun yemesi gereken ama yemeyi tercih etmediği yiyecekleri az miktarlarda tercih ettiği yiyeceklerle birlikte sunarak alıştırmaya çalışabilirsiniz. Örneğin çocuğunuz patates kızartmasını çok seviyor ve sürekli tüketmek istiyor fakat yoğurt hiç yemiyorsa az miktarda yoğurdu patates kızartmasına ekleyerek çocuğunuza sunabilirsiniz. Çocuğunuz patatesiyle birlikte yoğurdandan da yemeye başlarsa ona övgü dolu sözler (ör. "Çok güzel yiyorsun, aferin." vb.) söyleyiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sergilediği beceriyi farklı ortam, kişi ve araç gereçlerle de sergileyebilmesi önemlidir.
- ✓ Bu bağlamda çocuğun öğrendiği bir beceriyi farklı durumlara genelleyip genellemediğine ilişkin de dikkatli olmalısınız.
- ✓ Örneğin montunun fermuarını çekebilen çocuğunuzun şişme yeleğinin fermuarını da çekebiliyor olması oldukça önemlidir.

SORU

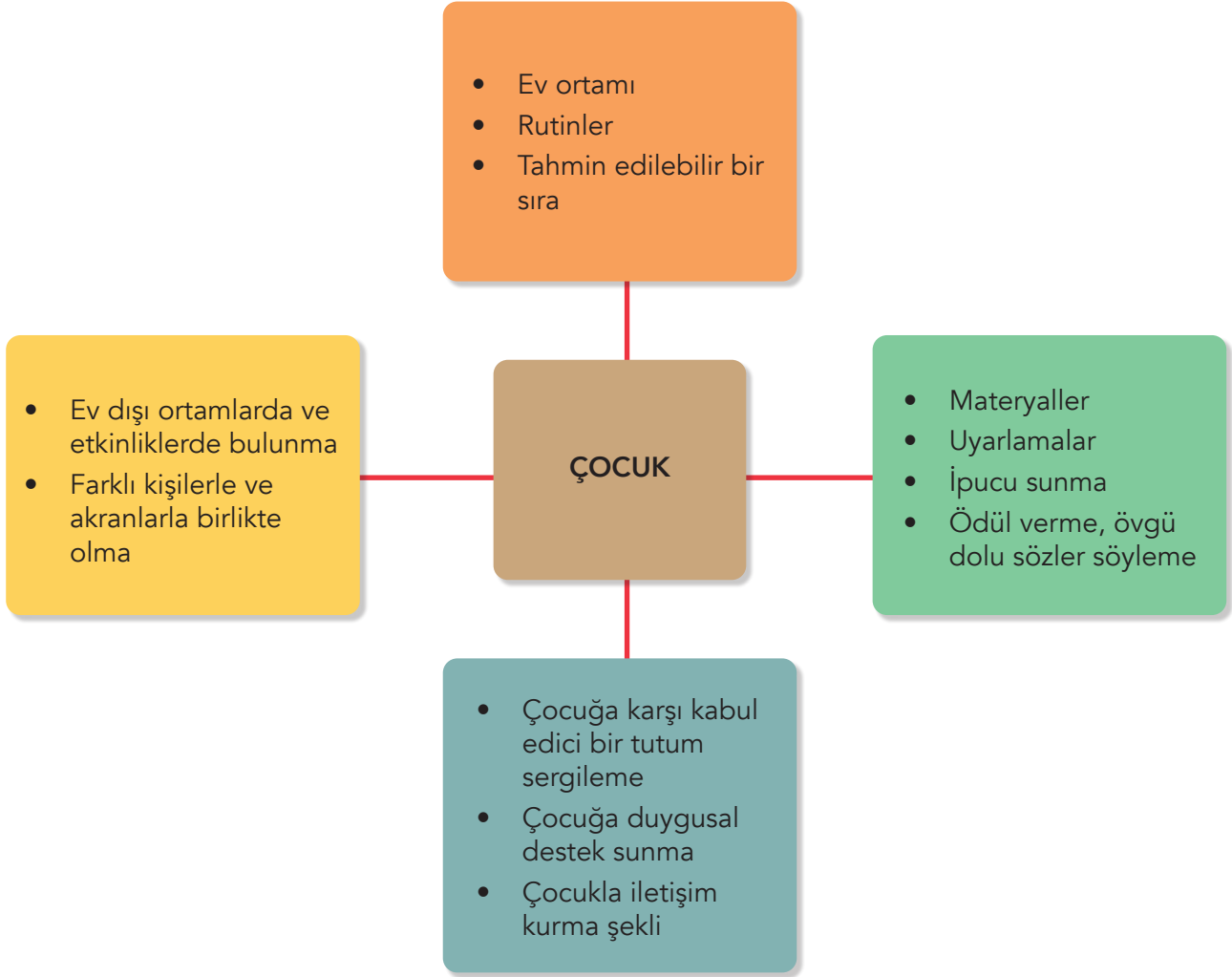
Çocuğunuzun uyumsal davranışlarını destekleme sürecinde, destekleyeceğiniz davranışın ön koşulu olan davranışları çocuğunuzun bilip bilmediğini kontrol ediyor musunuz?

Çocukların öz bakım becerilerini desteklemek konusuyla ilgili Bölüm 6'yı inceleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde gelişime ve gelişim alanlarına yönelik bilgiler verilmiştir. 4-6 yaş arasındaki çocukların gelişim özelliklerine ve gelişim alanlarına göre çocuklara desteklerin nasıl sunulacağına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Gelişim; motor, bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve uyumsal

beceriler alanı olmak üzere bir bütündür. Her gelişim alanı birbirini etkilemektedir. Bir gelişim alanındaki ilerlemeler diğer gelişim alanlarını da olumlu etkilemektedir. Benzer biçimde bir gelişim alanında yaşanan yetersizlik ise diğer gelişim alanlarını da olumsuz etkileyebilmektedir. Her dönemde her gelişim alanına ilişkin çocukların gerçekleştirmeleri beklenen bazı görevler bulunmaktadır. Bununla birlikte her çocuğun gelişim hızı ve öğrenme özellikleri kendine hasdır. Çocukların öğrenme sürecinde pek çok çevresel faktör etkili olmaktadır. Bireyin öğrenme çevresine ilişkin Şekil 2.4'ü inceleyebilirsiniz.

Şekil 1.4. Çocuğun Öğrenme Çevresinin Niteliği

Çocukta farklı gelişim alanlarına ilişkin öğrenmelerin sağlanabilmesi sürecinde ev ve aile ortamı çok önemlidir. Günlük rutinlerin tahmin edilebilir bir sırada gerçekleşmesi çocuklara güven duygusu vermekte ve onlara çeşitli öğrenme fırsatları sunmaktadır. Çocuğa sağlıklı bir öğretim ortamı sunmada dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri uygun bir ortam oluşturmaktır. Çocukla çalıştığınız ortamlarda çocuğun dikkatini dağıtabilecek nesnelere varsa onları ortadan kaldırmanız gerekmektedir. Ayrıca ortamdan çocuğun dikkatini dağıtabilecek televizyon, tablet, telefon gibi araçları kaldırmanız da çocuğun öğrenme sürecine olumlu katkı sunacaktır.

Çocuğun öğrenmesini desteklemek için günlük rutinlerde kullanılacak araç gereçlerin çocuğa ve üzerinde çalışılacak beceriye uygun olması önemlidir. Gerektiğinde araç gereçlerde uyarlamalar yapılmalıdır. Anne ve baba, çocuk bir beceri üzerinde çalışırken çocuğun ihtiyacı doğrultusunda çocuğa ipucu sunmalıdır. Çocuk beceriyi gerçekleştirdikçe çocuğa ödül verilmeli ve övgü dolu sözler söylenmelidir. Çocukla anne-babanın iletişim şekli de süreçteki önemli unsurlardan biridir. Çocukla iletişim sürecinde çocuğunuzun sevdiği, ilgili olduğu etkinlikleri bilmeniz ve bu etkinlikleri çocukların becerilerini geliştirme sürecinde kullanmanız gerekmektedir. Çocuğunuzu iletişim kurmaya daha istekli kılmak için çocuğa karşı kabul edici olmak ve duygusal destek sunmak gerekmektedir. Ayrıca ev dışındaki farklı ortamlarda, farklı kişilerle bulunmak da çocuğunuzun iletişim alanı dâhil olmak üzere diğer beceri alanlarını da geliştirmesinde oldukça kıymetlidir.

Çocukların farklı gelişim alanlarında öğrenmeye gereksinim duydukları becerileri öğrenmeleri onları geçiş yapacakları ortamlara da hazırlamaktadır. Çocuklar okul öncesi eğitimden sonra ilkokula geçiş yapmaktadırlar. Çocukların geçiş öncesinde öğrenmeleri gereken becerileri öğrenmiş olmaları, geçiş yapacakları ilkokuldan sağlayacakları faydayı ve o ortamdaki kabul edilme düzeylerini arttıracaktır (18, 19). Geçiş sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için ortak kitaptan "Geçiş ve Geçiş Düzenlemeleri" kısmını okuyabilirsiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Aral, N. (Ed.). (2018). *Çocuk gelişimi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.
2. Baysal Metin, E. N. (2016). (Ed.). *Doğum öncesinden ergenliğe: Çocuk gelişimi*. Pegem Akademi.
3. Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi [Child development]*. (A. Dönmez, Çev.; 1. baskı). İmge Kitabevi Yayınları. (Orijinal kitabın yayın tarihi 2009)
4. Can, G. (Ed.). (2013). *Eğitim psikolojisi* (3. Baskı). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2241, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1240.
5. Cavkaytar, A. (Ed.). (2019). *Çocuk gelişiminde normal ve atipik gelişim*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3201, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2076.
6. Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya* (27. Baskı). Anı Yayıncılık.
7. Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2020). *Eğitim psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretim* (23. Baskı). Pegem Akademi.

8. Tohum Otizm Portalı (2021). *İletişim kurma ve sohbet etme becerileri modülü*. <https://tohumotizmportali.org/>
9. Ceyhan, E. (Ed.). (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim-II* (2. Baskı). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2247, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1246.
10. Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler İçin (37-78 ay) Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_10/09145549_Okul_Yncesi_son_pdf.pdf
11. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistick manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
12. Ceyhan, E. (Ed.). (2011). *Erken çocukluk döneminde gelişim-I*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2196, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1205.
13. Diken, İ. H., Bakkaloğlu, H. (2017). (Eds.). *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu*. Can Yaşar, M., & Kaya, Ü. (2018). Motor gelişim. N. Aral (Ed.), *Çocuk gelişimi* (ss. 58-94) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.
14. Can Yaşar, M., & Kaya, Ü. (2018). Motor gelişim. N. Aral (Ed.), *Çocuk gelişimi* (ss. 58-94) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.
15. Çolak, A. (2019). *Sosyal ve duygusal gelişim*. A. Cavkaytar (Ed.), *Çocuk gelişiminde normal ve atipik gelişim* (ss. 104-136) içinde. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3201, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2076
16. Demir, Ş. (2018). *Sosyal uyum becerilerine genel bakış*. E. Sazak (Ed.), *Özel eğitimde sosyal uyum becerilerinin öğretimi* (ss. 219-242) içinde. Pegem Akademi.
17. Öncül, N., & Çiftçi Tekinarslan, İ. (2018). (Eds.). *Özel eğitimde sosyal uyum becerilerinin öğretimi 1: Öz bakım ve güvenlik becerilerinin öğretimi*. Vize akademik.
18. Ergenekon, Y. (2016). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler için geçiş süreci ve hizmetleri planlama*. A. Cavkaytar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu aile bilgilendirme rehberi* (ss. 103-118) içinde. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
19. Ergenekon, Y. (2019). *Kaynaştırma ortamlarında geçiş*. E. S. Batu (Ed.), *Kaynaştırma ortamında uygulamalar* (s. 249-270) içinde. Vize Akademik.

BÖLÜM 2

Prof. Dr. Yasemin ERGENEKON

OTİZM SPEKTRUM
BOZUKLUĞUNU ANLAMAK

Genel Amaç

Bu bölümün sonunda aileler otizm spektrum bozukluğunu (OSB), özelliklerini ve bu duruma ilişkin neler yapabileceklerini açıklayabileceklerdir.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- OSB ile ilgili temel kavramları açıklar.
- OSB'nin erken belirtilerini söyler.
- Çocukta OSB'nin erken belirtilerini fark ettiğinde neler yapması gerektiğini açıklar.
- OSB'nin özelliklerini söyler.
- OSB'ye eşlik eden durumları açıklar.
- OSB olan çocuğa destek olmak için neler yapabileceğini açıklar.

İçerik

1. Giriş
2. Yaşamdan Bir Kesit
3. OSB ile İlgili Temel Kavramlar
4. OSB'nin Erken Belirtileri
5. OSB'nin Erken Belirtileri Fark Edildiğinde Yapılması Gerekenler
6. OSB'nin Özellikleri
7. OSB'ye Eşlik Eden Durumlar
8. OSB Olan Çocuğa Destek Olmak İçin Yapılması Gerekenler

Açıklamalar

Kitabınızın ikinci bölümü "Otizm Spektrum Bozukluğunu Anlamak" başlığını taşımaktadır. İlgili bölüm bir ailenin yaşam öyküsünün anlatıldığı yaşamdan bir kesit ile başlamıştır. Ardından ilgili bölümde OSB ile ilgili temel kavramlar, OSB'nin erken belirtileri, OSB'nin erken belirtileri fark edildiğinde yapılması gerekenler, OSB'nin özellikleri, OSB'ye eşlik eden durumlar ve OSB olan çocuğa destek olmak için yapılması gerekenler başlıklarına yer verilmiştir.

Giriş

Sevgili Aileler,

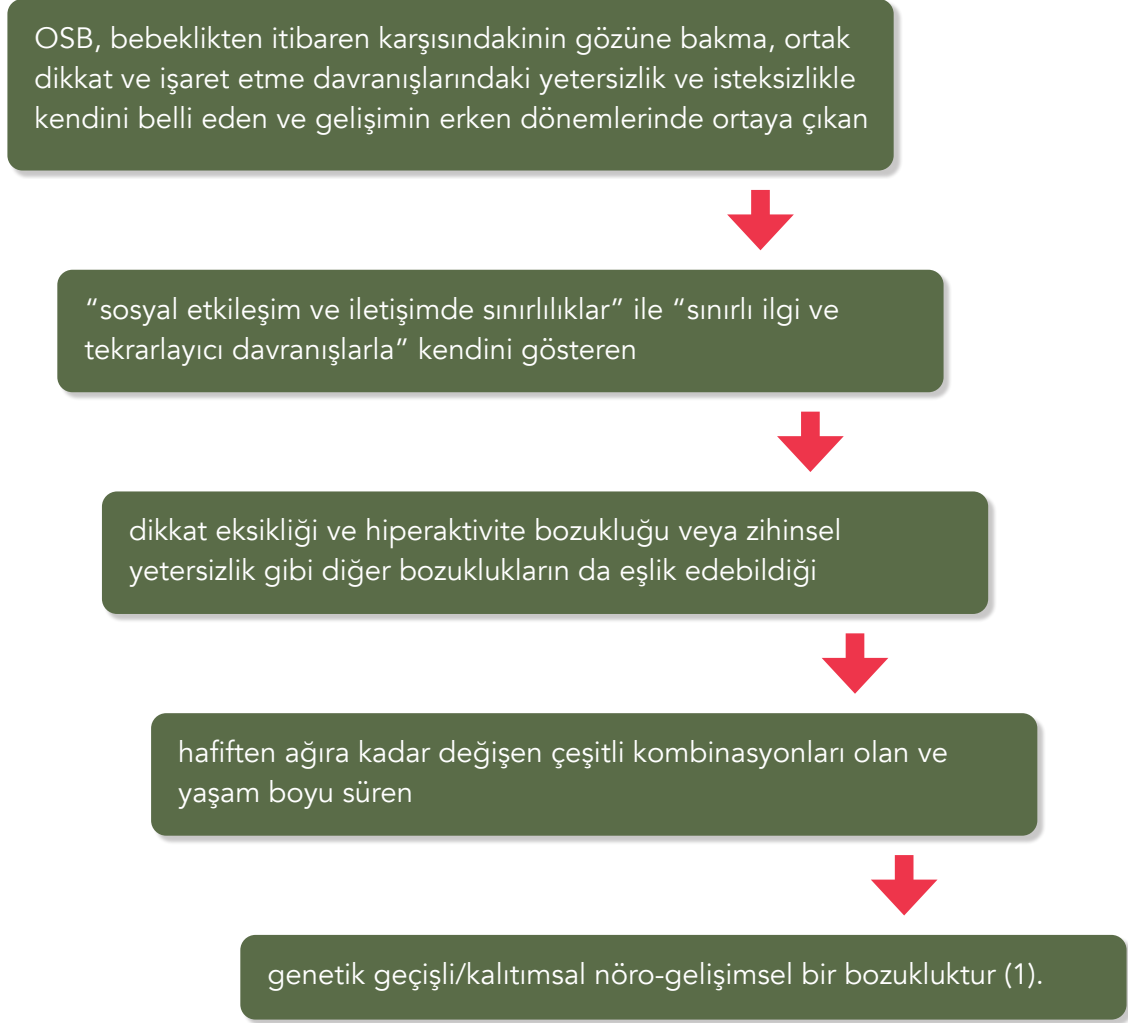
Bu bölümde size OSB'yi tanıtmaya ve doğasını anlamaya yönelik temel düzeyde bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Öğreneceğiniz bilgiler hem çocuklarınızı ve özelliklerini daha iyi anlamanıza ve onlara destek olmanıza hem de çevrenizdeki kişileri OSB hakkında doğru şekilde bilgilendirmenize hizmet edecektir.

YAŞAMDAN BİR KESİT

Türkan ve Ahmet ikinci kez çocuk sahibi olmaya karar verdiklerinde neredeyse 40'lı yaşlarına gelmişlerdi. Ece üç yaşına geldiğinde Türkan Hanım, Ece'nin hem kardeşi Ela'ya hem de akranlarına göre birtakım farklılıkları olduğunu düşünmeye başladı. Ece'de gözlemlediği bazı davranışlar Türkan Hanım'ın bu şekilde düşünmesine neden olmuştu. Türkan Hanım, Ece'nin ifade edici dilde anlamlı şekilde gecikme yaşadığını, yüz yüze etkileşime karşı ilgisiz kaldığını, ismiyle seslendiğinde yeterince bakmadığını, göz teması kurmadığını, konuşma ve dil gelişimiyle ilişkili sorunlar yaşadığını, rutinelere bağlılık gösterdiğini, tekrarlayıcı davranışlar sergilediğini, tuvalet eğitimini henüz kazanmadığını fark etmeye başladı. Her ne kadar aklına gelen kötü düşünceleri zihninden uzaklaştırmaya çalışsa da Ece'nin davranışları bir şeylerin ters gittiği konusundaki kanısını giderek güçlendirmeye başlamıştı. Annesinin ve kayınvalidesinin Ece'nin davranışlarına ilişkin gözlemlerini kendisiyle paylaşmasıyla içindeki huzursuzluk giderek daha da arttı. Sonunda Ece için bir çocuk ve ergen psikiyatristinden randevu almaya karar verdi.

Temel Kavramlar: Otizm Spektrum Bozukluğu Nedir?

OSB hem dünyada hem de ülkemizde son yıllarda adı sıklıkla duyulan özel eğitim gruplarından birisidir. OSB konusundaki ilk bilimsel çalışmanın 1943 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından yayımlanmasından günümüze OSB konusundaki bilgilerimiz büyük ölçüde artmıştır. Ancak yürütülen çok sayıda araştırmaya rağmen OSB hâlen gizemini büyük ölçüde korumaya devam eden özel eğitim kategorilerinden birisidir. OSB'nin tanımı Şekil 2.1'de yer almaktadır.

Şekil 2.1 OSB'nin Tanımı

OSB'nin belirtileri ve şiddeti çocuktan çocuğa değişebilir ve belirtileri bazı çocuklarda hafif bazılarında ise daha ağır seyredebilir. Bu nedenle spektrum bozukluğu olarak adlandırılır. OSB'nin temel belirtileri olan “sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklar” ile “sınırlı ilgi, tekrarlayıcı davranış ya da etkinlikler” OSB tanılı her bireyi farklı şekilde etkilemektedir. OSB olan bireyler bu temel belirtilerin yanı sıra çeşitli duyuşsal ve davranışsal özelliklere sahiptirler. OSB kategorisine ilişkin özellikler Şekil 2.2'de yer almaktadır.

Şekil 2.2. OSB Kategorisine İlişkin Özellikler

Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Belirtileri Nelerdir?

Çocuk sahibi olmak çiftlerin yaşamındaki benzersiz deneyimlerden birisidir. Aileye bir bebeğin katılmasıyla birlikte ailenin yaşamında yeni bir dönem başlar. Ebeveynler bir taraftan bebekle birlikte yaşamaya uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da bu süreçte sıklıkla neşe, mutluluk, yorgunluk, endişe gibi karmaşık duygular yaşarlar. 4-6 yaş dönemi gelişimin hızlı olduğu bir dönemdir. Bu dönemde çocuğunu ve onun çevresini keşfetmeye ilişkin davranışlarını, yapabildiklerini ve başarabildiklerini izlemek, bundan mutlu olmak ve bu gelişmeleri yakın çevresiyle paylaşmak anne-babalar için yaşamın keyif dolu anlarıdır. Bu doğrultuda anne-babası olarak çocuğunuzun doğduğu andan itibaren tüm gelişimini yakından takip etme şansına sahip olduğunuz için onu en iyi tanıyan kişiler sizlersiniz (2). Bunun yanı sıra gün içinde farklı ortamlarda çocuğunuzla birlikte çevrenizdeki çocukları da gözlemleme şansına sahipsiniz. Bir başka deyişle gelişim açısından diğer çocuklarla kendi çocuğunuz arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları kolayca değerlendirebilme ve ayırt etme fırsatınız bulunmaktadır. Bu nedenle çocuğunuzun gelişimini dikkatle gözlemlemeniz çok önemlidir. Bu noktada çocuğunuzdaki gelişim farklılıklarının ayırımına varabilmeniz için tipik gelişimin yanı sıra OSB'nin erken belirtilerini bilmeniz de büyük yarar vardır. Tipik gelişim konusu kitabınızın 1. Bölüm'ünde ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. 1. Bölüm'ü okuyarak hem çocuk gelişimi konusunda yeni bilgiler edinebilir hem de eski bilgilerinizi hatırlayıp güncelleyebilirsiniz. Aşağıda Tablo 2.1'de ise 0-3 yaş dönemindeki çocuklarda OSB'den şüphe duymanıza neden olabilecek erken belirtilerin yanı sıra okul öncesi dönemde ve okul döneminde görülebilen OSB'nin belirtileri sıralanmıştır. Yaşlara göre OSB'nin belirtilerini bilmeniz hem OSB'ye ilişkin yeni bilgiler edinmenizi sağlayabilir hem de tipik gelişimden farklılaşan noktaları daha kolay ayırt etmenizi ve çocuğunuzunuzu gözlemlerken hangi noktalara odaklanmanız gerektiği konusunda size fikir verebilir. Kısaca tipik gelişimi ve OSB'nin yaşlara göre belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları daha hızlı ve kolay şekilde ayırt etmenizi ve vakit kaybetmeden ilgili uzmanlara başvurmanızı sağlayacaktır.

! DİKKAT

Çocuk gelişimini ve OSB'nin erken belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları daha hızlı ve kolay şekilde fark etmenizi ve bir an önce ilgili uzmanlara başvurmanızı sağlayacaktır.

Tablo 2.1. Yaşlara Göre OSB Belirtileri

Dönem	Belirtiler
Yaşamın İlk 6 Ayı	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Göz temasında ve sosyal gülümsemede azalma ✓ Kendini uyarıcı davranış sıklığında artış
6-12 Ay Arası	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Göz temasında azalma ✓ Sosyal ilgide azalma ✓ Yüzlere, seslere, ismine daha az tepki verme ✓ Sıra dışı (atipik) nesnelere ilgi duyma ✓ Tekrarlayıcı davranışlar (ör. parmak uçlarında yürüme, gözlerinin önünde parmaklarını hızlıca sallama vb.) gösterme ✓ Yeterince jest ve mimik kullanmama ✓ İlgi duyduğu şeyleri işaret etmeme ✓ Dil sorunları (ör. ses üretmede gecikme, daha az basit ve karmaşık agulama vb.) yaşama ✓ Sözel olmayan iletişimde bozulma ✓ Karşılıklı iletişime yetersiz yanıt verme ✓ Oyun sırasında karşısındaki kişinin iletişim ve etkileşim çabasına karşı azalmış tepkide bulunma ✓ Çevresinin daha az farkında olma ✓ İnsanlara daha az gülümseme ve seslenme ✓ Sosyal dokunmaya karşı yetersiz duygusal yanıt gösterme ✓ Yeterince taklit etmeme ✓ Olumlu duyguları daha az gösterme ✓ Sosyal keyif alma ve sosyal dikkat davranışlarında bozulma ✓ Anormal kas tonusu, olağan dışı postür ya da hareket örüntüleri ✓ Değişen duyuşsal yanıtlar (ör. seslere karşı aşırı duyarlılık, görsel uyarılara normalin altında tepki verme vb.) gösterme ✓ Görsel dikkatte sıra dışı (atipik) şekilde uzamış fiksasyon ya da yavaşlamış yönelim

<p>2-3 Yaş Arası</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ İfade edici dilde anlamlı şekilde gecikme ✓ Dili anlayabilme ve yanıtlayabilmede eksiklik olması ✓ Sözel olan ve sözel olmayan işlevsellik arasında farklılık olması ✓ İşaret etme, gösterme, ilgilerini paylaşma amaçlı nesnelere uzatma, istek bildirme gibi hareketlerin olmaması ya da oldukça az olması ✓ Yüz yüze etkileşime karşı ilgisiz kalma ✓ Ailesi tarafından fiziksel şekilde rahatlatılmayı nadiren arama ✓ Nadiren sosyal bir ilişki başlatma ✓ Başkalarından gelen sosyal etkileşim isteğine az yanıt verme ✓ Sosyal gülümsemede yetersizlik ✓ İsmiyle seslenildiğinde yeterince bakmama ✓ Başkalarının yüzlerine yeterince bakmama ✓ Göz teması kurmama ✓ Kısıtlı ilgi alanı ve tekrarlayıcı davranışlar ✓ Olağan dışı duyuşal uğraşlar ✓ Nesnelere farklı şekillerde (ör. yalama, yüzüne sürme, koklama vb.) keşfetmeye çalışma ✓ Nesnelere dizme ✓ Rutine bağlılık ✓ Yeterince jest ve mimik kullanmama ✓ Duygusal ipuçlarını yeterince okuyamama ✓ Duygulanım ifadesinde yetersizlik ✓ Karşılıklı etkileşimden kaçınma ✓ Sıra dışı (atipik) konuşma tonu, ekolali, basmakalıp konuşma ✓ Oyun becerilerinde yetersizlik (ör. sembolik/hayali, yaratıcı oyun alanında, motor taklitte ve oyuncakları işlevsel kullanmada zorluk vb.)
<p>Okul Öncesi Dönem</p>	<p>Önceki yaşlarda görülen bulgulara ek olarak diğer belirtiler:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Konuşma ve dil gelişimiyle ilişkili sorunlar (ör. ekolali, kısa konuşma, tuhaf ses tonu, zamirleri karıştırma, uygunsuz ve konuyla ilişkisiz cümle kurma, karşılıklı iletişimde zayıflık vb.) ✓ Rutine bağlılık ✓ Tekrarlayıcı davranışlar ✓ Sosyal yeti kayıpları ✓ Tuvalet eğitiminin kazanılmamış olması

Okul Dönemi	<p>Önceki yaşlarda görülen bulgulara ek olarak diğer belirtiler:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Okumayı kavramada yaşıtlarına göre geri kalma ✓ Bazı çocuklarda üstün matematik ve okuma becerileri ✓ Sosyal açıdan uygunsuz davranışlar ✓ Değişime direnç gösterme ✓ İçer kapanıklık ✓ Garip ve uygunsuz prozodi, ekolali, zamir karıştırma, yaşıyla uyumlu olmayan sözcük dağarcığı, dilin bir iletişim aracı olarak kısıtlı kullanımı ✓ Sadece ilgi duyduğu konularda uzun süre tek başına konuşma tercihi ✓ Sosyal alandaki zorluklar (ör. okulda akranlarının oynadığı oyunlara katılmada sorun yaşama, ortak oyunlarda uygunsuz, agresif, yıkıcı davranışlar sergileme, sınıf kurallarını fark etmede, yönergeleri izlemede ve anlamada yetersizlikler, sosyal uyaranlardan kolaylıkla sıkılma, erişkinlerle ilişki kurmada zorluklar, sınırlarına müdahale edildiğinde aşırı derecede tepki verme vb.) ✓ Yapılandırılmamış ortamlarda kendini organize etme ve düzenlemede yetersizlikler ✓ Değişikliklerle baş etmede zorlanma ✓ Yaşıtlarına göre normal dışı yetenekler ve zayıflıklar ✓ Duyusal uyaranlara olağan dışı yanıt verme gibi tuhaf ve farklı davranışlar ✓ Ritüeller ve daralmış ilgi alanları ✓ Belirli durumlar ya da ortamlar karşısında yoğun korku ve kaygı yaşama
-------------	--

Kaynak: (3, 4)

OSB'nin temel tanı ölçütleri arasında "sosyal etkileşim ve iletişimde görülen sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar" ilk sırada yer almaktadır. Tablo 2.1'i dikkatle incelediğinizde OSB'nin erken belirtileri arasında temel tanı ölçütlerine ilişkin çok sayıda davranışın yer aldığını fark edeceksiniz. Dolayısıyla 4-6 yaş döneminde çocuğunuzda yukarıda sıralanan birden fazla belirtiyi fark ettiyseniz çocuğunuzunuzu daha dikkatle gözlemlemenizde yarar vardır. Çocuğunuzunuzu gözlemlerken kuşularınızı doğrulayan durumlar belirlerseniz vakit kaybetmeden bir uzmana başvurmanız son derece önemlidir.

! DİKKAT

4-6 yaş döneminde çocuğunuzda "sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklara" ve "sınırlı ilgi ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlara" ilişkin birden fazla belirti gözlemlerseniz OSB'ye ilişkin şüphe duymalı ve acilen bir uzmana başvurmalısınız.

! DÜŞÜNÜN

OSB'ye ilişkin belirtileri çocuğunuzda gözlemlediniz mi? Çocuğunuzda bu belirtilerin yoğunluğu nedir? Çocuğunuzda bu belirtilerin ne kadarı bir arada görülmektedir?

Çocuğunuzda Otizm Spektrum Bozukluğunun Erken Belirtilerini Fark Ettiğinizde ve Tanılama Sürecinde Ne/Neler Yapmalısınız?

Çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir farklılık olduğuna ilişkin "şüphe duyduğunuzda" ya da OSB'nin erken belirtilerine ilişkin "bazı işaretleri birden çok kez gözlemlediğinizde" vakit kaybetmeden bir uzmana başvurmalısınız. OSB tanısı, çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanları veya çocuk nörologları tarafından DSM-5 tanı sistemi kullanılarak konmaktadır. Tanılama için Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı/Bölümü bulunan üniversite hastanelerine ya da çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı veya çocuk nöroloğu bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastanelerine başvurabilirsiniz (5). Yaşadığınız yerde tam teşekküllü bir hastane bulunmuyorsa bulunduğunuz yere en yakın hastanenin çocuk psikiyatrisi veya çocuk nörolojisi bölümlerine vakit kaybetmeden başvurmanız son derece önemlidir.

! DİKKAT

Çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir farklılık olduğuna ilişkin "şüphe duyduğunuzda" ya da OSB'nin erken belirtilerine ilişkin "bazı işaretleri birden çok kez gözlemlediğinizde" bir an önce çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanına veya çocuk nöroloğuna başvurmalısınız.

Uzmanların bir çocukta OSB'nin belirtilerinden hangilerinin var olduğuna karar vermesi oldukça karmaşık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Çocuğunuzu her zaman, çok farklı ortamlarda ve sürekli olarak gözleme şansına sahip olduğunuz ve onu en iyi tanıyan kişiler sizler olduğunuz için tanı koyan sağlık personelinin ve tanı sonrasında çocuğunuza eğitim verecek öğretmenlerin sağlıklı ve doğru bilgi alabilmesi noktasında anahtar rol oynamaktasınız. Bu nedenle tanılama sürecinde çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir gerilik olduğuna ilişkin düşünce sizi huzursuz etse bile objektif olmanız ve çocuğunuza ilişkin gözlemlerinizi uzmanlara açık, net ve doğru bir şekilde aktarmanız çok önemlidir (2). Bu süreçte çocuğunuzda gözlemlediğiniz ya da şüphe duyduğunuz bu belirtilerin yoğunluğunu ve bu belirtilerin ne kadarının çocuğunuzda bir arada görüldüğünü göz önünde bulundurmanız gerekir. Belirtilerin yoğunluğu ve ne kadarının çocuğunuzda görüldüğü konusunda sağlık personeline ve diğer uzmanlara doğru ve güvenilir bilgi/bilgiler vermeniz çok önemlidir. Bu durum aile olarak temel sorumluluklarınız arasındadır.

OSB'de tanı süreci zorlu, karmaşık ve zaman alıcıdır. Bu nedenle bu süreçte sağlık personeliyle ve çocuğunuzun öğretmenleriyle iş birliği içinde çalışmanız son derece önemlidir. Örneğin OSB olan bireyler öğrendikleri bir davranışı başka bir duruma genellemekte, bir başka deyişle bu davranışı farklı ortamlarda, durumlarda, araç gereçlerle ve kişilerle yapmakta zorlanırlar. Bu durum onların farklı ortamlarda ya da alışkanlıkları değiştiğinde kendilerini huzursuz hissedebilmelerine neden olabilir. Doğru tanılama yapılabilmesi için çocuklarınızın değerlendirme sırasında yapamadığı ancak evde, okulda ya da başka bir ortamda yaptığını gözlemlediğiniz beceriler ya da tam tersi durumlar hakkında sağlık personeline ve diğer uzmanlara bilgi vermelisiniz (2).

Çocuğunuza çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı tarafından OSB tanısı konduğunda "Çocuk Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER)" çıkartmanız gerekir. Yeni yönetmeliğe göre "Sağlık Kurulu Raporları"nın yerine "ÇÖZGER" gelmiştir. Bir başka deyişle artık "Sağlık Kurulu Raporu" değil "ÇÖZGER" verilmektedir. ÇÖZGER engelli aylığı, evde bakım yardımı, bakım hizmetleri, özel eğitim, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak için gerekli olan bir rapordur. ÇÖZGER almak için öncelikle 182'yi arayarak çocuğunuz için ÇÖZGER raporu başvurusu yapacağınızı söylemeniz, ardından bulunduğunuz il/ilçedeki hangi hastaneden verildiğine göre randevu alabilirsiniz. Başvuru gününden itibaren 30 gün içinde rapor teslimi yapılır. ÇÖZGER raporuyla çocuğunuz için evde bakım ücreti, özel tüketim vergisi istisnaları, araç alımı, eğitim hakkı, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulan destek özel eğitim hizmetlerinden ücretsiz yararlanma, şehir içi ulaşımdan ücretsiz yararlanma, elektrik, su, doğal gaz faturalarında indirimden yararlanma, cep telefonu ve internet faturalarında indirimden yararlanma, vergi indirimi gibi haklardan yararlanabilirsiniz (6).

Tanı alma süreci ve o süreçte yaşananlar aileler için oldukça zorlayıcıdır. Aileler bu süreçte bir yandan çocuklarındaki farklılığı anlamaya ve farklılığın getirdiği yeni durumlara alışmaya

çalışırken bir yandan da tanı almanın getirdiği psikolojik süreçlerle baş etmeye çalışırlar. Bu süreçte aileler pek çok zorlukla ve durumla karşı karşıya kalırlar. Tanıyla birlikte tanıyı ve durumu kabullenmek, çocuklarının durumunu ailelerine ve yakın çevrelerine anlatmak, ne yaşayacaklarını bilmedikleri bir sürece alışmak, çocukları için uygun eğitim hizmetlerini bulmak vb. pek çok durum ailelerin bu süreçte karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve durumlar arasındadır. Bu süreçte yaşadıkları olumsuz deneyimler kimi ailelerin bu süreci çok daha ağır, zorlu, yorucu ve stresli geçirmesine neden olabilmektedir. Özellikle tanı ilk konduğunda bu zorlu süreçle baş edebilmek ve çocuklarının eğitimiyle, sağlığıyla ilgili hizmetlere erişim sağlamak, gerekli planlamaları yapabilmek için ailelerin destek alması ve psikolojik olarak güçlendirilmesi yaşamsal önem taşımaktadır. Ailelerin tanı aldıkları dönemde geçirdikleri evreler ve bu süreçte yapılması gerekenlere ilişkin bilgiler "Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma" kitabının "Ailenin Uyum Süreci" bölümünde ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Bu konuda bilgiye gereksinim duyduğunuzda lütfen sözü edilen kitabın ilgili bölümünü okuyunuz.

Görsel 1 Betimleme: Üzerinde hastane bir b,ina ve önünde duran iki doktor

Görsel 2 Betimleme: Bir masa ve hemen arkasındaki sandalyede oturan bir erkek ve koltukta yanyana oturan bir kadın ve bir erkek. Yüzleri birbirine dönük sohbet halindedir

Otizm Spektrum Bozukluğunun Özellikleri Nelerdir?

Günümüzde OSB'ye ilişkin bilgilerimiz artmış olmakla birlikte OSB hâlen bilinmeyen yönleri bilinenlerden çok daha fazla olan bir yetersizlik kategorisidir. Birçok bilinmezlik olsa da OSB'nin erken dönemde tanılanmasına ilişkin son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Hatırlayacağınız üzere OSB tanısı DSM-5 tanı sistemi kullanılarak uzman hekimler tarafından konmaktaydı. DSM-5 tanı sistemine göre OSB'ye ilişkin özellikler, bir başka deyişle tanı ölçütleri Tablo 2.2'de izleyen biçimde sıralanmaktadır:

Tablo 2.2. DSM-5 Tanı Sistemine Göre OSB'ye İlişkin Özellikler

1. OSB olan bireylerin farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir "sosyal iletişim ve sosyal etkileşim" yetersizliği yaşaması <ul style="list-style-type: none"> ✓ OSB olan bireylerin sosyal-duygusal karşılıklılıkta yetersizlikler yaşaması ✓ OSB olan bireylerin sosyal etkileşim için kullanılan sözel olmayan iletişim davranışlarında yetersizlikler yaşaması ✓ OSB olan bireylerin ilişki geliştirmede, ilişkilerini sürdürmede ve ilişkileri anlamada yetersizlikler yaşaması
2. OSB olan bireylerin "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri"ne sahip olması <ul style="list-style-type: none"> ✓ OSB olan bireylerin basmakalıp (stereotipik) ya da tekrarlayıcı motor hareketler, nesne kullanımı ya da konuşmalar sergilemesi ✓ OSB olan bireylerin aynılıkta ısrar etmesi, esnek olmayan şekilde rutinelere bağlılık göstermesi ya da sözel olan veya sözel olmayan davranışlar için ritüellere dayalı/törenselleştirilmiş örüntüler sergilemesi ✓ OSB olan bireylerin yoğunluk ve odak açısından normal olmayan, oldukça sınırlı, sabit ilgilere sahip olması ✓ OSB olan bireylerin duyuşsal uyarılara aşırı ya da çok sınırlı tepkide bulunması ya da çevrenin duyuşsal yönlerine olağan dışı ilgi göstermesi
3. Belirtilerin erken çocukluk döneminde (0-6 yaş) ortaya çıkması
4. Bireyin günlük yaşam işlevlerinde aksamaya yol açması
5. Bu bozulmaların zihinsel yetersizlik ya da genel gelişimsel gecikmeyle daha iyi şekilde açıklanamaması
<p>Not: Sosyal etkileşimde ciddi yetersizlikleri olan ancak diğer OSB ölçütlerinin hiçbirisini karşılamayan bireylerin sosyal iletişim bozukluğu açısından değerlendirilmeleri gerekir. Tanı sürecinde aşağıda sıralanan özelliklerden biri varsa mutlaka belirtilmelidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Eşlik eden zihinsel yetersizlik ✓ Eşlik eden dil yetersizliği ✓ Bilindik tıbbi ya da genetik durum ya da çevresel faktör ✓ İlişkili diğer nöro-gelişimsel, zihinsel ya da davranışsal bozukluk ✓ Katatoni (donakalım)

Kaynak: (1, 7)

! DİKKAT

OSB'nin temel tanı ölçütleri, farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir "sosyal iletişim ve sosyal etkileşim yetersizliği" ile "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri" dir.

DSM-5'te OSB'ye ilişkin belirtilerin yoğunluğunu gösteren bir ölçek de bulunmaktadır. Bu ölçekte destek gereksinimi Düzey 1, yoğun destek gereksinimi Düzey 2, çok yoğun destek gereksinimi ise Düzey 3 olarak ifade edilmiştir. Bireyin destek gereksinimlerinin dikkate alınması onlara sunulacak hizmetlerin belirlenmesini kolaylaştıracaktır. Bu düzeylere ilişkin tanımlamalar Tablo 2.3'te izleyen şekilde sıralanabilir:

Tablo 2.3. DSM-5'te OSB'ye İlişkin Belirtilerin Yoğunluğunu Gösteren Destek Gereksinimleri

Düzey 1: Destek Gerektirme Durumu
<p>Sosyal İletişim:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Destek sağlanmadığında sosyal iletişim aksaklıkları önemli yetersizliklere neden olur. ✓ Sosyal etkileşim girişiminde bulunmada zorluk ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine sıra dışı (atipik) ya da başarısız karşılık vermede belirgin örnekler gözlenir. ✓ Sosyal etkileşime yönelik ilgi azlığı vardır.
<p>Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar bir ya da birkaç bağlamda önemli sorunlara yol açar. ✓ Başkalarının törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışları kesintiye uğratma ya da sabit ilgilere başka şeylere yönlendirme girişimlerine direnç gözlenir.
Düzey 2: Yoğun Destek Gerektirme Durumu
<p>Sosyal İletişim:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Sözel ve sözel olmayan sosyal iletişim becerilerinde belirgin aksaklıklar gözlenir. ✓ Destek varlığında bile süren sosyal yetersizlikler vardır. ✓ Sınırlı sosyal etkileşim girişimleri ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine yetersiz ya da sıra dışı karşılık verme durumu söz konusudur.
<p>Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar ve/veya zihinsel meşguliyetler ya da sabit ilgilere çeşitli alanlardaki işlevleri belirgin şekilde bozar. ✓ Törenselle ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar kesintiye uğradığında belirgin bir hoşnutsuzluk ya da engellenme gözlenir, sabit ilgilere başka şeylere yönlendirmek zordur.

Düzey 3: Çok Yoğun Destek Gerektirme Durumu**Sosyal İletişim:**

- ✓ Sözel olan ve sözel olmayan sosyal iletişim becerilerindeki ileri derecede aksaklıklar, işlevde bulunmada ileri derecede yetersizliklere yol açar.
- ✓ Çok sınırlı sosyal etkileşim girişimleri ve başkalarının sosyal etkileşim girişimlerine minimum (asgari) karşılık verme gözlenir.

Sınırlı İlgiler ve Yineleyici (Tekrarlayıcı) Davranışlar:

- ✓ Zihin meşguliyetleri, sabit törensel ve/veya yineleyici (tekrarlayıcı) davranışlar tüm alanlardaki işlevleri önemli ölçüde bozar.
- ✓ Törensel davranışlar ya da rutinler kesintiye uğradığında önemli rahatsızlıklar gözlenir, sabit ilgilere başka şeylere yönlendirmek çok zordur ya da kısa sürede sabit ilgilere geri döndüğü görülür.

Kaynak: (1, 7)

OSB'nin tanılanması zaman alan, yorucu, uzmanlık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. Bu noktada işinin ehli deneyimli hekimlere (ör. çocuk ve ergen psikiyatristi, çocuk nöroloğu) ve diğer uzmanlara (ör. özel eğitim öğretmeni, dil ve konuşma terapisti, psikolog vb.) başvurmanız ve yürütülen tanılama sürecinin doğru ve uygun şekilde yapıldığından emin olmanız çok önemlidir. İşinin uzmanı meslek elemanlarıyla çalışmak, bu süreçte kendinizi ve çocuğunuzu güvende hissetmenizi sağlayacak ve sizi biraz olsun rahatlatacaktır. Bu nedenle uzmanlar tarafından OSB tanısına yönelik gerçekleştirilen "kapsamlı değerlendirme" sürecinin hangi bileşenlerden oluştuğunu bilmeniz son derece önemlidir. Ayrıca tanılama sürecinde çocuğunuzla bu bileşenlerin hangilerinin gerçekleştirildiğini bilmeniz büyük önem taşımaktadır. "Kapsamlı değerlendirme"nin bileşenleri aşağıda sıralanmaktadır (8, 9):

1. Ebeveynleri olarak sizinle görüşme yapılması
2. Çocuğunuzla ilgili tıbbi, psikolojik ve/veya eğitsel kayıtların gözden geçirilmesi
3. Çocuğunuzun gelişim alanlarında yapabildiklerine yönelik bir değerlendirme yapılması
4. Çocuğunuzun oyun becerileri açısından gözlemlenmesi
5. Çocuğunuzun uyumsal beceriler açısından değerlendirilmesi
6. Kapsamlı tıbbi muayene yapılması

! DİKKAT

“Kapsamlı değerlendirme”nin bileşenlerini gözden geçirerek çocuğunuz için tanılama sürecinde tüm bu aşamaların uygulanıp uygulanmadığını değerlendirin.

Çocuğunuzun kapsamlı değerlendirmesi yapılırken çocuğunuz OSB'ye eşlik eden durumların varlığı açısından da mutlaka değerlendirilmelidir. OSB'ye eşlik eden durumların tanılama sürecinde belirlenmesi, eğitim hizmetlerinin planlanmasını ve hizmetlerin yönünü etkileyebilecektir.

Otizm Spektrum Bozukluğuna Eşlik Eden Durumlar Nelerdir?

OSB ile ilişkili olan, OSB'ye eşlik eden ve günümüzde geçerli kabul edilen bazı durumlar söz konusudur. OSB'ye eşlik eden durumlar izleyen şekilde sıralanabilir (10, 11, 12, 13):

1. OSB kategorisinde yer alan bireyler çok düşükten çok yükseğe kadar her düzeyde zihinsel performans gösterebilmektedirler. Bir başka deyişle bu bireyler zihinsel işlevler açısından büyük değişkenlik göstermektedir. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %60'ında normal ya da normal üstü zekâ özellikleri görülürken yaklaşık %40'ında ise farklı düzeylerde zekâ geriliği söz konusu olabilmektedir. Zekâ geriliğini belirlemek üzere kullanılan zekâ testlerinde OSB olan bireyler belirli alanlarda diğer alanlara göre çok daha geri çıkabilmektedirler. Ancak zekâ testleri tek başına zihinsel yetersizliğin belirlenmesinde yeterli değildir. Bu nedenle tanılama sürecinde zekâ testlerinin yanı sıra mutlaka uyumsal davranışların da değerlendirilmesi gerekmektedir.
2. OSB tanılı bireyler uyumsal davranışlar açısından farklılıklar göstermektedirler. Spektrum içerisinde yer alan bireyler arasında yaşamını tam bağımsız şekilde sürdürenler olduğu gibi başkalarına bağımlı olarak sürdürenler de bulunmaktadır.
3. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %40'ı sözel iletişim becerilerine sahip değildir. Bir başka ifadeyle bu bireyler konuşamamakta ve başkalarının konuşmalarına tepki verememektedirler. Sözel iletişim becerisine sahip olmayan OSB tanılı bireylerin önemli bir bölümü alternatif ve destekleyici iletişim (ADİ) sistemlerinden yararlanabilmektedir.
4. OSB tanılı bireyler sıklıkla çeşitli davranış sorunları sergileyebilmektedirler. Bu bireylerde en yaygın görülen davranış sorunları ağlama, bağırma, kendine ya da başkalarına yönelik saldırganlık biçiminde ortaya çıkan “öfke nöbetleri” ile belirli hareketleri ilişkisiz bağlamalarda tekrar tekrar yapmak şeklinde tanımlanabilen “kendini uyarıcı davranışlar”dır (ör. parmak uçlarında yürüme, belirli sözleri sürekli tekrarlama, kanat çırpma, gözünün önünde parmaklarını ya da bir nesneyi sallama vb.).

5. OSB tanılı bireylerin üçte birinde epilepsi (sara hastalığı) görülmektedir.
6. OSB tanılı bireyler arasında beslenme sorunları oldukça yaygındır. Yiyecek-içeceklerle ilişkin aşırı seçicilik (ör. sürekli aynı yiyecekleri yemek isteme) en yaygın beslenme sorunları arasındadır.
7. OSB tanılı çocukların yaklaşık dörtte birinde çeşitli mide-bağırsak sorunları bulunmaktadır. İshal, kabızlık, besin intoleransı ve karın ağrısı bu sorunlar arasında yer almaktadır.
8. Çeşitli uyku sorunları (ör. uykuya dalmada gecikme, uykunun sık sık bölünmesi vb.) OSB tanılı çocukların yarısından fazlasında görülmektedir.
9. OSB tanılı bireylerin yaklaşık %10'unda OSB'nin yanı sıra başka bir nörobiyolojik sorunun (ör. Fragile X Sendromu) da bulunduğu belirlenmiştir.
10. OSB tanılı bireylerin %40 ila %70'inde yanı sıra ek bir psikiyatrik bozukluk da görülebilmektedir. Kaygı bozukluğu, karşıt gelme bozukluğu, duygu durum bozukluğu ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu OSB'ye eşlik eden psikiyatrik bozukluklar arasında en sık rastlananlardır.

Otizm Spektrum Bozukluğuna İlişkin Doğru Bilinen Yanlışlar

Yıllardır yürütülen pek çok araştırmaya rağmen OSB gizemini büyük ölçüde korumaya devam eden bir özel eğitim kategorisidir. OSB ile ilgili çalışmaların başladığı zamandan günümüze OSB konusundaki bilgi birikiminde önemli değişimler olmuş, bilgi birikiminin artmasıyla doğru olarak bilinen bazı konuların zamanla değiştiği görülmüştür. OSB'ye ilişkin doğru bilinen yanlışlar izleyen şekilde sıralanabilir (11, 12, 13):

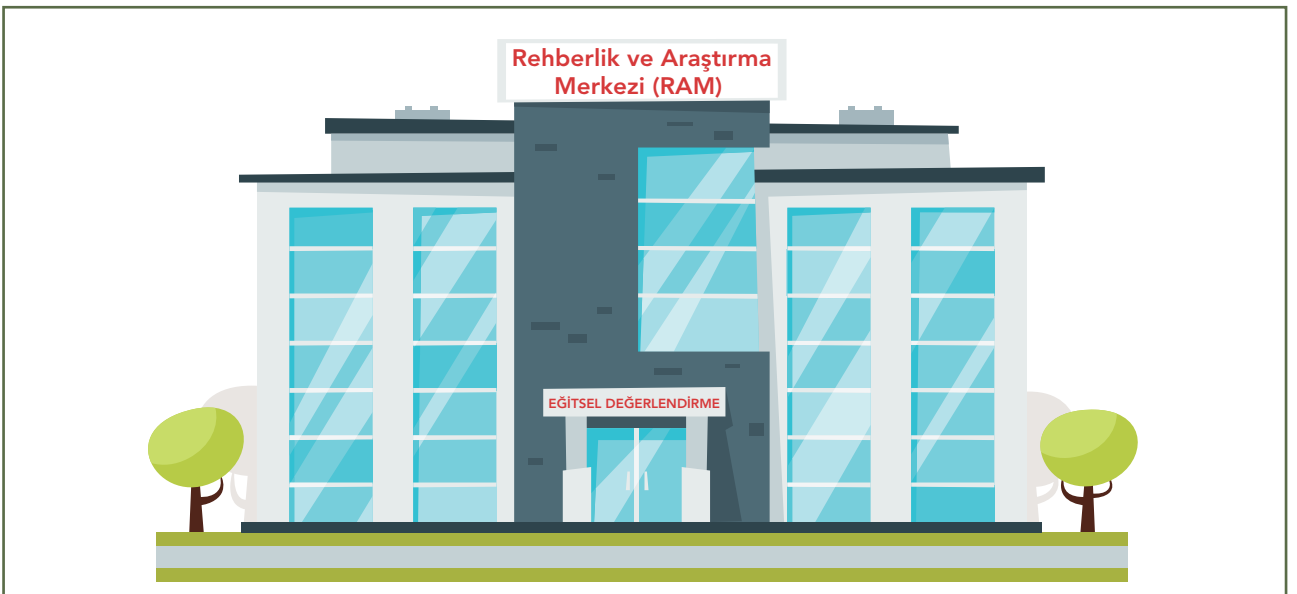
- ✓ OSB bir ruh hastalığı değildir. Ancak OSB'nin belirtileri zaman zaman bazı ruh hastalıklarının (ör. çocukluk şizofrenisi) belirtileriyle karışabilmektedir.
- ✓ Yapılan bilimsel araştırmalar OSB'nin anne-babaların kişilik özellikleriyle (ör. buzdolabı anneler: soğuk, ilgisiz ve entelektüel anneler) ya da çocuk yetiştirme biçimleriyle ilişkili olmadığını ortaya koymuştur.
- ✓ Yapılan araştırmalarda OSB ile ailesel özellikler (ör. etnik köken, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, ailenin çocuk yetiştirme biçimi vb.) arasında herhangi bir ilişki ortaya konamamıştır.
- ✓ Mide-bağırsak sorunlarına OSB olan çocuklarda sıklıkla rastlanmaktadır. Buğday, yulaf, çavdar vb. tahıllarda bulunan glutenin ve sütte bulunan kazein proteinlerinin OSB olan çocuklarda bu sorunlara yol açtığı düşünülmektedir. Ancak şu anki bilgilerimizle bu proteinlerle OSB arasında bilimsel araştırmalar tarafından desteklenen bir ilişki kurulabilmiş değildir.

- ✓ OSB'ye yol açtığından kuşkulanan çevresel toksinler arasında aşılarda ilk sırada yer almaktadır. Bu aşılarda bulunan kızamık, kabakulak, kızamıkçık gibi çocukluk dönemi aşılarda bulunan cıva ve tiyomersal maddelerinin OSB'ye yol açıyor olabileceği öne sürülmüştür. Ancak araştırma bulguları OSB ile çocukluk dönemi aşılarda bulunan cıva ve tiyomersal maddeleri arasında bir ilişkinin olmadığını göstermiştir.

Özel Eğitim Hizmetlerine Geçiş Sürecinde Neler Yapmalısınız?

Erken tanı, tüm yetersizlik gruplarında olduğu gibi OSB olan çocuklar açısından da çok önemlidir. Erken tanı sayesinde çocuğunuz uygun özel eğitim ve destek hizmetlerinden bir an önce yararlanmaya başlayacaktır. Erken tanıyla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek hizmetleri sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlamak mümkün olabilmektedir.

OSB tanısı konduktan sonra çocukların bir an önce eğitim hizmetlerinden yararlanmaya başlaması gerekir. OSB tanılı çocukların özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi ve öğretimsel planlamaların yapılabilmesi için "eğitsel değerlendirme" sürecine yer verilmesi gerekir. Ülkemizde yerleştirme amacıyla yapılan eğitsel değerlendirme Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (RAM) yapılmaktadır (14, 15). RAM'larda OSB olan çocuk için tıbbi ve eğitsel değerlendirme süreci tamamlandığında çocuğunuza eğitim hizmetinin sunulacağı eğitim düzenlemesi (ör. kaynaştırma uygulaması, özel eğitim sınıfı, özel eğitim okulu vb.) belirlenir ve yerleştirilmesi yapılır.

Görsel 3 Betimleme: En yukarisinda Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) yazan bir bina.

Çocuğunuzun ilgili eğitim düzenlemesinin sunulduğu kuruma kaydı yapıldıktan sonra ona sunulacak eğitim programını planlamak amacıyla öğretmeni tarafından ayrıntılı değerlendirme sürecine yer verilir. Bu aşamada öğretmeninizi çeşitli değerlendirme araçlarını kullanarak çocuğunuzun gereksinimlerini, güçlü ve zayıf yönlerini, performansını ayrıntılı biçimde değerlendirir (16). Bu inceleme sonucunda öğretmeninizi sizin de görüşlerinizi alarak çocuğunuz için kapsamlı bir eğitim programı hazırlar. Bu program Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) olarak isimlendirilir.

Görsel 4 Betimleme: Yerde oturan bir kadın ve bir çocuk. Çocuk, kadının gösterdiği şövalede asılı olan araba resmini kalemle kağıda çizmeye başlıyor

BEP; çocuğunuzun sunulan hizmetlerden en üst düzeyde yararlanabilmesi amacıyla çocuğunuza sunulacak hizmetlerin nerede, ne zaman, ne kadar süreyle, kim/kimler tarafından, hangi amaçları gerçekleştirmek üzere nasıl sunulacağını gösteren bir yol haritasıdır. Bu belge aynı zamanda çocuğunuza sağlanacak özel eğitim hizmetlerinin ve destek hizmetlerinin sunulmasına ilişkin yazılı bir taahhüttür. BEP bir ekip tarafından hazırlanır. Bu ekipte sizin ve çocuğunuzun yanı sıra çocuğunuzun devam ettiği okulundaki öğretmeni, özel eğitim öğretmeni, rehber öğretmen/okul psikolojik danışmanı, okul yöneticisi ve gereksinim duyulduğunda ilgili diğer meslek elemanları (ör. dil ve konuşma terapisti, fizyoterapist vb.) yer almalıdır. Çocuğunuza yönelik işlevsel bir BEP hazırlanması için onu en iyi tanıyan kişiler olarak BEP hazırlama sürecine aktif katılım göstermeniz son derece önemlidir. Sizin iş birliğinizle hazırlanan BEP'i imzalayarak hazırlanan belgeye onay vermiş olursunuz. Öğretmeninizi aile olarak sizin onayınızı aldıktan sonra BEP'i uygular (16, 17). Çocuğunuzun BEP'ini imzalayarak bu süreçte aile olarak üzerinize düşen görevleri yerine getireceğinize ve programın uygulanmasına ilişkin denetim görevini yapacağınıza ilişkin söz vermiş olursunuz.

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
(BEP)

! DİKKAT

Erken tanınmayla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek hizmetler sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlanabilmektedir.

Çocuğunuza Destek Olmak İçin Neler Yapabilirsiniz?

Çocuk yetiştirmek, anne-babaların yaşamındaki en önemli sorumluluklardan biridir. Çocuk yetiştirmek, otomatik olarak kazanılmayan ancak öğrenilebilen bilgi ve becerileri gerektirir (18). OSB olan çocuğunuza destek olmak için öncelikle anne-baba olarak güçlü ve bilgili olmanızın çok önemli olduğunu unutmayınız. Çocuğunuza destek olmak için birçok şey yapabilirsiniz. Aşağıda çocuğunuza destek olmak üzere yapabilecekelinize ilişkin öneriler yer almaktadır:

1. Çocuğunuzun erken tanınması ve erken dönemde nitelikli özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaya başlaması son derece önemlidir. Ayrıca bu hizmetlerin kesintisiz şekilde devam etmesi de büyük önem taşımaktadır. Hâlihazırdaki bilgilerimiz OSB olan bireyler için etkili tedavi yöntemlerinin henüz olmadığını ancak etkili öğretim yöntemlerinin var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çocuğunuzun nitelikli özel eğitim hizmetlerinden bir an önce yararlanmaya başlaması için harekete geçmelisiniz.
2. Çocuğunuzun nasıl bir eğitim ya da terapi hizmeti alacağına karar vermeniz son derece önemlidir. Bu noktada çocuğunuzun eğitim aldığı kurumlarda bilimsel dayanaklı uygulamaların kullanıldığından ve çocuğunuzun da bu uygulamalardan yararlandığından emin olmalısınız. Çocuğunuzun eğitime devam ettiği kurumlarda uygulanan eğitim programları, kullanılan yöntemler, değerlendirme süreçleri vb. hakkında öğretmenlerinizden mutlaka bilgi alınız. Bilgi edinmenin en temel hakkınız olduğunu unutmayınız.
3. Sosyal desteklerden yararlanmak kendinizi daha güçlü hissetmenizi sağlayabilir. Bu noktada OSB tanılı çocuğu olan ailelerle iletişim kurabilir, bulunduğunuz şehirde OSB konusunda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarına (STK) üye olabilirsiniz. Sizinle benzer süreçleri yaşayan ve deneyimleyen aileler sizin için önemli bir bilgi kaynağı olabilir. Onlarla görüşmek, konuşmak, karşılıklı olarak deneyimlerinizi paylaşmak size güç verebilir. Ayrıca bir STK'nin çatısı altında bir araya gelerek çocuklarınızın haklarını savunmak onlar adına bazı haklara daha kolay ulaşmanızı sağlayabilir.
4. Çocuğunuzla ilgili her türlü sorumluluğu ebeveynler olarak birlikte paylaşmanız son derece önemlidir. Sorumlulukları paylaşmanız süreci daha kolay ve sağlıklı biçimde yürütmenize hizmet eder.

5. Çocuğunuza yardımcı olabilmek için yeterliklerinizi arttırmamız çok önemlidir. Bunun için doğru kişilere ve bilgilere ulaşmanız gerekir. "Bilgi güçtür." unutmayın. Çocuğunuzun tanısını koyan sağlık personeli, çocuğunuza eğitim veren özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim alanında çalışan akademisyenler ve onların yaptıkları çalışmalar OSB konusunda bilgi alabileceğiniz güvenilir kaynaklardır. OSB konusunda bilgi alabileceğiniz bir diğer kaynak da internettir. Ancak internetten elde ettiğiniz bilgilere temkinli yaklaşmanız gerektiğini daima aklınızda bulundurunuz. İnternet aracılığıyla ulaştığınız bilgileri mutlaka çocuğunuzla çalışan uzmanlarla paylaşınız ve onlardan bu bilgilerin doğruluğuna ilişkin teyit alınız.
6. "Sosyal etkileşim ve iletişim sorunları" OSB'nin temel tanı ölçütlerinden birisi olduğu için bu alanları geliştirmek üzere çocuğunuzla çalışmalar planlayınız. Bunu yaparken özel eğitim alanında uzmanlaşmış kişilerle (ör. özel eğitim öğretmeni, özel eğitim bölümlerinde çalışan akademisyenler vb.) iletişim ve iş birliği içinde olunuz, onların önerilerini eksiksiz şekilde yerine getirmeye gayret ediniz.
7. Çocuklarınızın gün içinde televizyon, tablet ve telefonla (3T) geçirdiği zamanı olabildiğince sınırlandırınız. Bu sürenin günlük 15-20 dk.yı geçmemesine özellikle dikkat ediniz.
8. "Sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri" OSB'nin temel tanı ölçütlerinden bir diğeridir. Çocuğunuz bu tanı ölçütünde yer alan davranışları sergilediğinde bazen bu davranışlarla başa çıkmak sizin açınızdan oldukça zorlayıcı olabilir. Zorlandığınız noktalarda özel eğitim alanında uzmanlaşmış kişilerden (ör. özel eğitim öğretmeni, özel eğitim bölümlerinde çalışan akademisyenler vb.) destek alabilirsiniz.
9. Çocuğunuza destek olabilmek için onun eğitim aldığı kurumlardan ve size hizmet sunan öğretmenlerinizden bilgi, beceri ve yeterliklerinizi arttırmak üzere "aile eğitimi" talep ediniz. Aile eğitimleri sizin çocuğunuzla ilgili konularda bilinçli hareket etmenizi ve onu desteklerken kendinizi daha yeterli hissetmenizi sağlayacaktır.
10. Çocuğunuzun eğitim süreçleriyle ilgili kararlara aktif olarak katılmanız, görüşlerinizi ve beklentilerinizi açık yüreklilikle dile getirmeniz son derece önemlidir. Unutmayın, anne-baba olarak sizler uzmanlar için önemli bir bilgi kaynağısınız. Çocuğunuzun özel eğitim sürecinden en üst düzeyde yararlanmasını istiyorsanız bu yolu öğretmenlerinizle birlikte yürümelisiniz.
11. OSB ve özel eğitim konusunda yapılan bilimsel çalışmalarını takip etmeye özen gösteriniz. Ülkemizde ve yurt dışında OSB ve özel eğitim konusunda çok sayıda bilimsel kongre, seminer ve toplantı düzenlenmektedir. Bu toplantılar yüz yüze yapıldığı gibi özellikle tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 küresel salgın sürecinde çevrim içi olarak da çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir ve düzenlenmeye devam etmektedir. Bu toplantılara ve etkinliklere katılarak bilimsel ve güncel bilgileri yakından takip edebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

OSB tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda adı oldukça sık duyulan özel eğitim kategorilerindedir. OSB'ye ilişkin bilgilerimiz yıllardır yürütülen araştırmalar sayesinde büyük ölçüde artmış olmakla birlikte OSB hâlen gizemini büyük ölçüde korumaktadır. Spektrum olarak ifade edilen OSB yelpazesinin iki temel belirtisi, "sosyal etkileşim ve iletişimde sınırlılıklar" ile "sınırlı ilgi, tekrarlayıcı davranış ya da etkinlikler"dir. Belirtilerdeki çeşitlilik spektrum bozukluğu ifadesine karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle otizmin belirtileri ve şiddeti çocuktan çocuca değişebilmektedir. Dolayısıyla OSB'nin belirtileri bazı çocuklarda hafifken bazılarında daha ağır seyredebilmektedir.

Çocuklarda 4-6 yaş gelişimin oldukça hızlı olduğu bir dönemdir. 0-3 yaş döneminde olduğu gibi bu dönemde de gelişimi açısından çocuğunuzu dikkatlice gözlemlemeniz çok önemlidir. Bu nedenle çocuğunuzda gelişimi açısından sıra dışı bir durum olup olmadığını fark edebilmemiz için tipik gelişimin yanı sıra OSB'nin erken belirtilerini de bilmemizde büyük yarar vardır. Tipik gelişimi ve OSB'nin erken belirtilerini bilmek, çocuğunuzdaki farklılıkları daha hızlı ve kolay şekilde ayırt etmenizi ve bir an önce ilgili uzmanlara başvurmanızı kolaylaştırabilir. Çocuğunuzda gelişimsel açıdan bir farklılık olduğuna ilişkin "şüphe duyduğunuzda" ya da OSB'nin erken belirtilerine ilişkin "bazı işaretleri birden çok kez gözlemlediğinizde" vakit kaybetmeden bir uzmana başvurmalısınız.

OSB tanısı uzman hekimler tarafından konmaktadır. Tanı için Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı/Bölümü bulunan üniversite hastanelerine ya da çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı veya çocuk nöroloğu bulunan Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastanelerine başvurabilirsiniz. Tanılama sürecinde hekimler DSM-5 tanı sistemini kullanmaktadırlar. Uzmanların bir çocukta OSB'nin belirtilerinden hangilerinin var olduğuna karar vermesi oldukça karmaşık ve deneyim gerektiren bir süreçtir. OSB'nin belirtilerinin yoğunluğu ve ne kadarının çocuğunuzda görüldüğü konusunda uzmanlara doğru ve güvenilir bilgi sunmanız çok önemlidir. Bu bilgileri ilgili uzmanlara eksiksiz şekilde iletmek aile olarak temel sorumluluklarınız arasındadır. Çocuğunuza çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan hekim tarafından OSB tanısı konduğunda "ÇÖZGER" almanız gerekir. ÇÖZGER engelli aylığı, evde bakım yardımı, bakım hizmetleri, özel eğitim, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak için gerekli olan bir rapordur.

Tanı alma süreci ve o süreçte yaşananlar aileler için oldukça zorlayıcıdır. Aileler bu süreçte bir yandan çocuklarındaki farklılığı anlamaya ve farklılığın getirdiği yeni durumlara alışmaya çalışırken bir yandan da tanı almanın getirdiği psikolojik süreçlerle baş etmeye çalışırlar. Özellikle tanı ilk konduğunda bu zorlu süreçle baş edebilmek ve çocuklarının eğitimiyle, sağlığıyla ilgili hizmetlere erişim sağlamak, gerekli planlamaları yapabilmek için ailelerin destek alması ve psikolojik olarak güçlendirilmesi yaşamsal önem taşımaktadır.

OSB'nin temel tanı ölçütleri, farklı bağlamlarda gözlenen sürekli bir "sosyal iletişim ve sosyal etkileşim yetersizliği" ile "sınırlı ve yineleyici (tekrarlayıcı) davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleri" olarak ifade edilebilir. Tanılama sürecinde aynı zamanda bireyin destek gereksinimleri de belirlenmelidir. Bireyin destek gereksinimlerini temel alan bir bakış açısı onlara sunulacak hizmetlerin şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Tanılama sürecinde uzmanlar tarafından OSB tanısına ilişkin yapılan "kapsamlı değerlendirme" sürecinin hangi bileşenleri içermesi gerektiğini bilmeniz son derece önemlidir. Ayrıca tanılama sürecinde çocuğunuza bu bileşenlerin hangilerinin yapıldığını takip etmeniz büyük önem taşımaktadır. OSB'ye ilişkin kapsamlı değerlendirme yapılırken yanı sıra çocukta OSB'ye eşlik eden durumların varlığı da mutlaka dikkatle değerlendirilmelidir. OSB'ye eşlik eden durumların tanılama sürecinde belirlenmesi, eğitim hizmetlerinin planlanması sürecini ve hizmetlerin yönünü doğrudan etkileyecektir. OSB konusundaki ilk çalışmalardan günümüze bu alana yönelik bilgi birikiminde önemli değişimler meydana gelmiş, doğru olarak bilinen bazı konuların bilgi birikiminin artmasıyla zaman içinde değiştiği gözlemlenmiştir.

OSB erken tanılama yapılmasına en çok gereksinim duyulan özel eğitim kategorilerinden birisidir. Erken tanılama, çocuğun uygun eğitim hizmetlerinden ve destek hizmetlerden bir an önce yararlanmaya başlamasını sağlayacaktır. Erken tanılamayla birlikte başlatılacak yoğun ve nitelikli özel eğitim hizmetleri ve destek eğitim hizmetleri sayesinde OSB olan çocuklarda çok önemli gelişmeler sağlamak mümkün olabilmektedir. OSB tanılı çocukların özel eğitim hizmetlerine erişebilmesi ve öğretimsel planlamaların yapılabilmesi için "eğitsel değerlendirme" sürecine yer verilmesi gerekir. Ülkemizde yerleştirme amacıyla yapılan eğitsel değerlendirme süreci MEB'e bağlı RAM'larda gerçekleştirilmektedir.

Çocuğunuzun ilgili eğitim düzenlemesinin sunulduğu kuruma kaydı yapıldıktan sonra ona sunulacak eğitim programını planlamak amacıyla öğretmeni tarafından ayrıntılı değerlendirme süreci gerçekleştirilir. Bu değerlendirme sonucunda öğretmenin aile olarak sizin de görüşlerinizi alarak çocuğunuz için BEP adı verilen kapsamlı bir eğitim programı hazırlar. Çocuğunuzun en iyi tanıyan kişiler olarak BEP hazırlama sürecine aktif katılım göstermeniz çocuğunuz için işlevsel bir BEP hazırlanmasına hizmet edecektir. Çocuk yetiştirmek, otomatik olarak kazanılmayan ancak öğrenilebilen bilgi ve becerileri gerektirir. OSB olan çocuğunuza destek olmak için öncelikle anne-baba olarak sizin güçlü ve bilgili olmanızın çok önemlidir, bunu unutmayınız. Çocuğunuza destek olmak için yapabileceğiniz pek çok şey bulunmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

1. American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. Virginia: American Psychiatric Publication.

2. Kutlu, M., & Tekin-İftar, E. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların aileleri: Aileleri anlama ve iş birliği kurma. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (s. 491-528). Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: Vize Akademik.
3. Uran Kurtgöz, P. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Tarama ve tanılama (tıbbi değerlendirme). İçinde B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu & M. Ç. Ökcün Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* (s. 101-119). Ankara: Vize Akademik.
4. Uran, P., & Aysev, A. (2015). Yaşam boyu otizm spektrum bozukluğu: Klinik gidiş. *Türkiye Klinikleri Journal of Child Psychiatry-Special Topics*, 1(2), 67-74.
5. <https://www.tohumotizm.org.tr/otizm/otizm-spektrum-bozuklugu/> (Erişim tarihi: 20.12.2021)
6. <https://erapor.saglik.gov.tr/portal/detay/cocuklar-icin-ozel-gereksinim-raporu-cozger-13> (Erişim tarihi: 20.12.2021)
7. Demir, Ş. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Tarihçe, tanımlar ve sınıflandırma. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu & M. Ç. Ökcün Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu elkitabı içinde* (s. 3-31). Ankara: Vize Akademik.
8. National Autism Center (NAC) (2015). *Findings and conclusions: National standarts project, Phase 2*. Randolph, MA: NAC.
9. Kırcaali-İftar, G. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu*. Güncellenmiş 2. Baskı. İstanbul: Daktylos Yayınevi.
10. Autism Speaks (2015). Learn the sign of autism.
11. Kırcaali-İftar, G. (2018). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (s. 1-23). Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: Vize Akademik.
12. Korkmaz, B. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Nöroloji penceresinden bakış. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı içinde* (s. 49-76). Ankara: Vize Akademik.
13. Mentеше Babayiğit, T., & Kılıç, B. G. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Yaygınlık ve epidemiyolojik çalışmalar. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı içinde* (s. 33-48). Ankara: Vize Akademik.
14. Alak, G. (2021). Otizm spektrum bozukluğu: Eğitsel değerlendirme. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu ve M. Ç. Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı içinde* (s. 121-154). Ankara: Vize Akademik.

15. MEB (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.
16. Gibb, G. S., & Taylor Dyches, T. (2016). *IEP's: Writing quality individualized education programs* (3. Baskı). Pearson.
17. Batu, E. S., & Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
18. Ergenekon, Y. (2018). Down sendromlu çocuklarda davranış kontrolü. E. S. Batu (Ed.), 0-6 yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri: *Aileler ve eğitimciler için kaynak kitap* içinde (s. 265-295). Ankara: Vize Yayıncılık. ISBN No: 978-605-9278-50-8.

BÖLÜM 3

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Mete ARTAR

**EVDE VE OKULDA
GÜNLÜK RUTİNLERİN
DÜZENLENMESİ**

Genel Amaç

Bu bölümün sonunda aileler çocuklarını günlük rutinlerin düzenlenmesi yoluyla desteklemek için neler yapabileceklerini açıklayabileceklerdir.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Rutin kavramını açıklar.
- Rutinlerin çocuğun gelişimi için önemini açıklar.
- Çocuğun günlük rutinlerini sıralar.
- Çocuğun rutinlerini değerlendirir.
- Çocuğun rutinlerini nitelikli hâle getirmek için gerekli uygulamaları sıralar.

İçerik

1. Rutin Nedir?
2. Rutinler Neden Önemlidir?
3. Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi
4. Rutinlerin Nitelikli Hâle Getirilmesi
5. Neler Öğrendik?
6. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklamalar

Kitabınızın üçüncü bölümü “Günlük Rutinlerin Düzenlenmesi” başlığını taşımaktadır. İlgili bölüm bir ailenin yaşam öyküsünün anlatıldığı yaşamdan bir kesit ile başlamıştır. Ardından ilgili bölümde rutin nedir, rutinler neden önemlidir, rutinlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, rutinlerin nitelikli hâle getirilmesi başlıklarına yer verilmiştir.

Giriş

Sevgili Aileler, bu bölümde sizlere çocuğunuzu günlük rutinler yoluyla desteklemeye ilişkin bilgiler kazandırmak amaçlanmıştır. Okul dönemine hazırlanan çocuğunuzun yaşamına zamanla farklı kişiler ve sorumluluklar girecek. Çocuğunuz artık ev yaşamının dışında toplumsal yaşamla da etkileşime girecek. Siz aileler çocuğunuz üzerindeki sorumluluğu zamanla ona destek sunan öğretmen ya da destek personeli ile paylaşacaksınız. Bununla birlikte sizler onu geleceğe hazırlamak ve okul etkinliklerini desteklemek için gün içerisinde onunla

oyun etkinlikleri ve fiziksel etkinlikler gerçekleştirebilirsiniz. Bu bölümde sizlerle bulunduğunuz yaş döneminde işinize yarayacak stratejiler paylaşılmıştır (ör. etkinlik çizelgeleri, serbest zaman etkinlikleri). Bu bölümde öğreneceğiniz bilgiler çocuğunuzu erken dönemde desteklemek için sizleri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

YAŞAMDAN BİR KESİT

Ayşe Hanım ve Kemal Bey birkaç yıl önce önce çocuk sahibi olmuşlardı. Çocukları büyüdükçe onun çevresindeki seslere, nesnelere ya da insanlara diğer çocuklar gibi tepkiler vermediğini fark ettiler. Çocukları akranlarının ilgilendiği oyuncaklara bakmıyor ancak çok ilgisiz nesnelere aşırı dikkat yöneltiyordu. Misafiriğe gelen çocuklarla oyun kurmuyor, favori oyuncağıyla tek başına zaman geçiriyordu. Diğer yandan gün geçtikçe kurdukları göz teması azalmaktaydı. Ayşe Hanım ve Kemal Bey çocuklarının yakında okula başlamasını heyecanla bekliyordu. Ancak "Okula uyum sağlayabilir mi?" sorusunu sormadan edemiyorlardı. Her ikisi de gün içinde onunla nasıl oyun oynayabilecekleri, onu nasıl destekleyebilecekleri, onunla nasıl vakit geçirecekleri konusunda kararsızlık yaşamaktaydı...

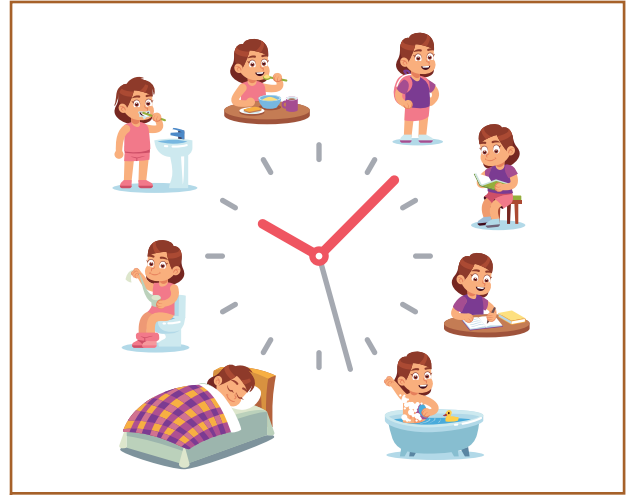
Rutin Nedir?

Rutinler sürekli tekrarlayan, beklendik olay ve durumlardır. Herkesin kendine özgü bir rutin içerisinde yaşadığı söylenebilir. Aile ve birey özelinde rutinler aşağıdaki özelliklere göre değişim gösterebilir:

- ✓ Bireyin yaşı
- ✓ Bireyin cinsiyeti
- ✓ Ailenin ekonomik durumu
- ✓ Ailenin yaşadığı çevre
- ✓ Ailedeki birey sayısı
- ✓ Ailenin eğitim durumu
- ✓ Aile üyelerinin meslekleri

Rutinler Şekil 3.1’de gördüğünüz üzere birçok değişken tarafından belirlenmektedir. Çocuğunuzun becerileri, katıldığı etkinlikler, serbest zamanını geçirme şekli, alışkanlıkları genel olarak günlük rutinleri oluşturmaktadır. Diğer yandan rutinler birey için belirlenen hedeflerden, bireyden beklentilerden, ona sunulan desteklerden etkilenmektedir.

Görsel 1 Betimleme: Bir çocuğın farklı saatlerde yaptığı rutin faaliyetler

Şekil 3.1. Günlük Rutini Oluşturan Bileşenler

Erken çocukluk yıllarında zamanının çoğunu evde uyuyarak ya da emekleyerek geçiren çocuğunuz büyüdükçe uyku süresi azalmakta ve uykusu düzene girmektedir. Dolayısıyla günlük rutinler birey büyüdükçe farklılık gösterebilir. Bununla birlikte oyuna ayırdığınız süre artmaktadır. Çocuğunuz okula başladığında ise evde geçirilen süre oldukça azalmaktadır. Aşağıda Tablo 3.1’de aynı çocuğın farklı yaş dönemindeki rutinlerine yönelik örnek bir akış sunulmuştur. Siz de en alttaki satıra kendi çocuğunuzun rutinini yazabilirsiniz.

Tablo 3.1. Rutinlerin Değişimi

4-6 Yaş Dönemi												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00
Uyku	Uyku	Uyku	Uyku	Kreş	Kreş	Kreşte Beslenme	Kreş	Eve geliş	Beslenme	Oyun	Uyku	Uyku
İlkokul Dönemi												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00
Uyku	Uyku	Uyku	Uyku	Kahvaltı	Okul	Okul	Okul	Oyun	Yemek-Duş	Ödev	Uyku	Uyku
Çocuğumun Rutini												
00.00	02.00	04.00	06.00	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	22.00	24.00

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere aynı çocuk farklı yaş dönemlerinde farklı rutinler içerecek şekilde gününü geçirmektedir. Kimi günlerde hastalıklar, beklenmeyen etkinlikler gibi durumlarda rutinler esneklik gösterebilmektedir. Böyle anlarda kimi özel çocuklar rutin dışı etkinliklere direnç gösterebilir ya da kaygılanabilir. Bu oldukça normal ve beklendik bir durumdur. İnsan, yapısı gereği farklı durum ve ortamlara karşı kaygı ya da korku hissedebilir. Çocuğunuz için bu gibi durumları önceden planlayarak gerekli önlemler alındığında rutinlerdeki değişimler en az sorunla atlatılabilir.

Rutinler Neden Önemlidir?

Rutinler sürekli tekrarlanan ve yaşam döngümüzün önemli bölümünü kapsayan zaman dilimidir. Bu nedenle rutinlerimizi nasıl planladığımız ve belli rutinlerde gerçekleştirdiğimiz etkinlikler fizyolojik ve psikolojik refahımız üzerinde önemli etkiye sahiptir.

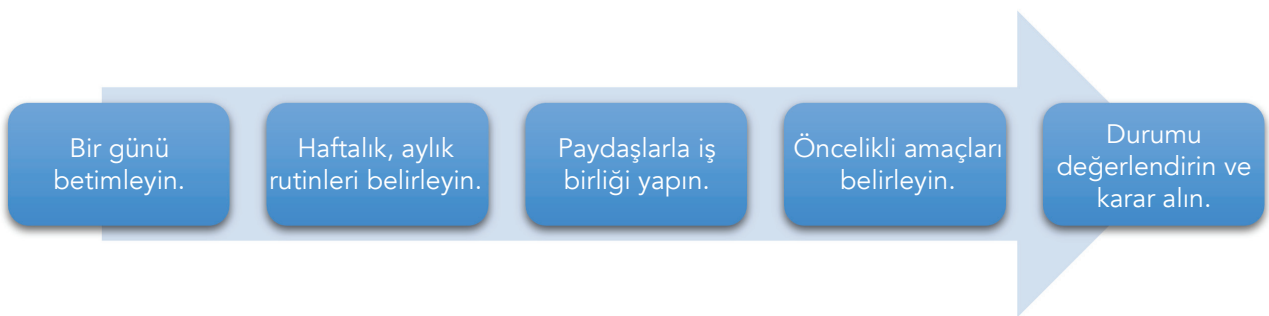
Çocuğunuz erken çocukluk döneminde günlük yaşamının tamamına yakını, okul döneminde ise önemli bir bölümünü evde, sizlerle birlikte geçirmektedir. Bu nedenle günlük rutinlerin niteliği çocuğunuzun gelişim düzeyi üzerinde okul yaşamı kadar önemlidir.

Ebeveynlerle birlikte geçirilen nitelikli oyun zamanları çocukların iletişim, bilişsel ve motor becerilerini edinmesini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle sizlerin günlük rutinlerini belirleyip bu rutinleri nitelikli hâle getirmeniz oldukça önemlidir.

Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi

Çocuğunuzun gelişimini desteklemek için rutinlerini nitelikli hâle getirmek gerekir. Rutinlerin niteliği artırmanın ilk aşaması ise kendi rutininizi belirlemenizdir. Rutinler yaşamınızdaki doğal ve alışlageldik olaylardan meydana gelir. Dolayısıyla önemli olan rutininizi baştan aşağı yenilemek değil, yaşamınızın doğal seyrinde akışı bozmayacak düzenlemeler yapmaktır. Aşağıda Şekil 3.2’de görülen süreci takip ederek çocuğunuzun rutinlerini belirleyebilir ve değerlendirebilirsiniz. Rutinlerinizi belirlemek ve değerlendirmek için aşağıdaki soruları yanıtlayabilirsiniz.

- ✓ Çocuğum bir gün boyunca neler yapıyor?
- ✓ Çocuğum bir gün boyunca kimlerle etkileşim kuruyor?
- ✓ Çocuğumdan günlük yaşamdaki beklentilerim nelerdir?
- ✓ Çocuğumun gelişimini desteklemek için ne tür düzenlemeler yapılabilir?

Şekil 3.2. Rutinlerin Belirlenmesi Süreci

Bir günü betimleyin.

Çocuğunuzun rutinlerini belirlemek için öncelikle bir gününüzü kayıt altına alın. Bunun için bir not defteri ya da cep telefonu kullanabilirsiniz. Tablo 3.2’de örnek bir tablo sizle paylaşmıştır. Gününüzü kayıt altına alırken aşağıdaki soruları yanıtladığınızdan emin olun (1, 2, 3).

- ✓ Çocuğum bir gün boyunca neler yaptı?
 - o Sabah
 - o Öğlen
 - o Akşam
- ✓ Biz (ailenin diğer üyeleri) gün boyunca neler yaptık?
 - o Sabah
 - o Öğlen
 - o Akşam
- ✓ Çocuğum kimlerle etkileşim kurdu?
 - o Evde
 - o Ev dışında
- ✓ Çocuğumun etkinliklerdeki bağımsızlık düzeyi nasıldı?
- ✓ Çocuğumun girdiği sosyal etkileşimler nasıldı?
- ✓ Çocuğumuz ve biz geçirdiğimiz günden memnun muyuz?

Gününüzü bir hafta boyunca kayıt altına alın.

Günlük rutinleri belirlemek önemlidir. Ancak her gün birbirine benzer şekilde geçmeyebilir. Örneğin salı günü alışverişe gidilirken, cuma günü ebeveynlerden biri mesaiye kalıp eve geç gelebilir. Bunun gibi farklılıkları içeren haftalık ve aylık rutinlerin belirlenmesi size daha sağlıklı fikirler verebilir (4).

Çocuğunuzun etkileşim kurduğu diğer kişi ve kurumlarla iş birliği yapın.

Çocuğunuz gün içerisinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine, fizyoterapi merkezine, okula ya da farklı kurslara katılım gösteriyorsa bu kurum ve personelle iletişim kurarak iş birliği yapmanız rutinleri nitelikli hâle getirmede sizleri destekleyecektir. Bu kapsamda ilgili kurum ya da personelden;

- ✓ Çocuğunuzun gereksinim duyduğu alanların neler olduğunu belirlemeye,
- ✓ Kurumda çocuğunuza sunulan destekleri evde nasıl tekrar edebileceğinize,
- ✓ İlgili beceri alanında çocuğunuzun nasıl destekleyebileceğinize ilişkin bilgi talep edebilir ya da onlara gerekli alanlarda bilgi verebilirsiniz.

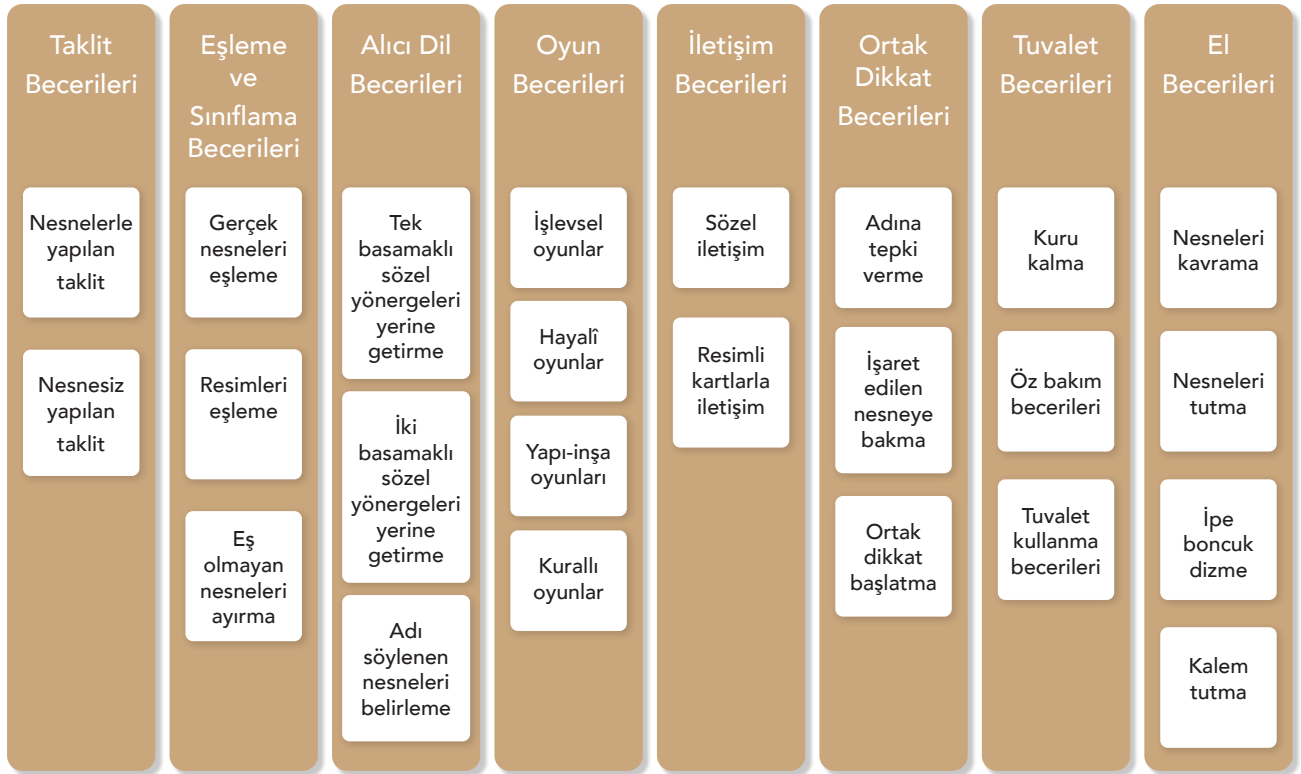
Çocuğunuz için öncelikli amaçlara karar verin.

Hangi yaş grubunda olursa olsun çocuğunuz için önemli beceri alanları bulunmaktadır. Öğretmeninizle konuşarak ya da çocuğunuzun gözlemleyerek onun hangi alanlarda öncelikli gereksinimi olduğunu belirleyin. Böylece rutinleriniz içerisinde hangi becerilere yönelik

planlama yapacağınızı netleştirebilirsiniz. Örneğin çocuğunuzun iletişim becerilerinde desteklenmesi gerektiğini düşünüyorsanız onun gün içinde bir şeye gereksinim duyduğu zamanlar kritiktir. Diğer yandan küçük kas becerilerinde sorun yaşayan çocuğunuz için yemekten sonra onu bu alanda geliştirici oyunlar planlayabilirsiniz.

ATIF: Farklı beceri alanları hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmak isterseniz bu kitabın diğer bölümlerini inceleyebilirsiniz.

Aşağıda Şekil 3.3'te çocuğunuz için kritik beceri alanları ve örnek beceriler sıralanmıştır.

Şekil 3.3. Kritik Beceri Alanları ve Beceri Örnekleri

Durumu değerlendirin ve durum hakkında karar alın.

Yukarıda yer alan adımları tamamladığınızda artık rutinlerinizi değerlendirmeye hazır hâle geleceksiniz. Bu aşamada aile bireyleri, varsa çocuğunuza destek sunan paydaşlar (ör. öğretmen, bakım elemanı vb.) ile görüş alışverişinde bulunabilirsiniz. Bu görüş alışverişinde;

- ✓ Çocuğunuzun rutinindeki eksikliklerin belirlenmesi,
- ✓ Var olan rutinlerin düzenlenerek iyileştirilmesi,
- ✓ Gereksinim duyulan rutinlerin eklenmesi,
- ✓ Farklı ortam ya da kişileri içeren rutinler varsa paydaşlar arasında iletişim kurulması gibi kararlar alabilirsiniz.

Tablo 3.2. Rutinlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin Örnek Tablo

Zaman	Rutin Öğeleri			
Sabah	Çocuğum kaçta kalktı?	Uyandığında (aç, mutlu, gergin vb.) nasıldı?	Kalktıktan sonra sırasıyla neler yaptı?	Öğleye kadar yalnız zaman (oyun oynayarak ya da TV vb. izleyerek) geçirdi mi?
	Öğle yemeğini kaçta yedi?	Öğle yemeğini severek yedi mi? Sevmediği yemekler nelerdir?	Kendi mi yedi birlikte mi yediniz?	Öğleden sonra sırasıyla neler yaptı?
Akşam	Akşam yemeğini kaçta yedi?	Akşam yemeğini severek yedi mi? Sevmediği yemekler nelerdir?	Kendi mi yedi birlikte mi yediniz?	Yemekten sonra sırasıyla neler yaptı?
	Uyku öncesi neler (pijama giyme, duş, dış fırçalama, hikâye okuma vb.) yaptınız?	Uykusu düzenli midir yoksa sık sık bölünür mü?	Yatma vaktinde mutlu mudur?	Uyurken nelere (oyuncak, sessiz ortam, ninni vb.) gereksinim duyar?
Günüüzü Değerlendirin	Çocuğunuz sizce gün sonunda nasıl hissetti?	Siz gün sonunda nasıl hissettiniz?	Günüüzün nitelikli olduğunu düşünüyor musunuz?	Sizce günüüzü nitelikli hâle getirmek için nereden başlamalısınız?

Rutinlerin Nitelikli Hâle Getirilmesi

Çocuğunuzun rutinleri belirlenip amaçlar ortaya konduktan sonra sıra rutinlerin nitelikli hâle getirilmesindedir. Rutinlerin niteliğini arttırmak siz ailelerin gerçekleştireceği küçük düzenlemelerle mümkündür. Bu düzenlemeler;

- ✓ Rutin süresini değiştirme,
- ✓ Rutin sırasını değiştirme,
- ✓ Rutinlere yeni etkinlikler ekleme,
- ✓ Çocuğunuza yeni alışkanlıklar kazandırma,
- ✓ Serbest zaman etkinlikleri planlama,
- ✓ Etkinlik çizelgeleri kullanma,
- ✓ Günlük yaşam içerisinde doğal etkinlikleri düzenleme şeklinde gerçekleştirilebilir. Aşağıda bu sıralanan düzenlemelere ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Rutin Süresini Değiştirme

Rutinler olumlu ya da olumsuz anlam taşımaz. Ancak rutin içinde yer alan etkinliklere ayrılan zaman gereğinden fazla ya da az olabilir. Uyku her birey için doğal bir gereksinimdir. Ancak yetişkinlik dönemindeki bireyler için fazla uyku ya da çok az uyku, yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle çocuğunuzun yaşını ve özelliklerini göz önünde bulundurarak onun rutinlerine harcadığı süreyi değerlendirin. Bunun için aşağıdaki adımları uygulayabilirsiniz:

- ✓ Çocuğunuzun yaş dönemi için bir normal belirleyin (ör. 5 yaşındaki bir çocuk için günde 10 saat uyku ve günde 3 saat oyun normaldir.).
- ✓ Çocuğunuzun gün içerisindeki rutinlerini ve bu rutinlere harcadığı zamanı belirleyin.
- ✓ Normal süre ile çocuğunuzun harcadığı süreyi karşılaştırın.
- ✓ Her rutin için bir hedef belirleyin (ör. "Çocuğumla 20 dakika oyun oynuyoruz. Başlangıç için 1 saat oyun oynamayı hedefliyoruz.>").
- ✓ Değişimi gözleyin (Aldığınız kararların sonuçlarını değerlendirin.).

Rutin Sırasını Değiştirme

Günlük yaşamın doğal akışı içerisinde her birimiz etkinlikleri kendi özelliklerimize göre belirleriz. Kimimiz işten eve geldikten sonra bir süre dinlenmeyi tercih ederken kimimiz hemen yemek yiyebilir. Bu durum çocuğunuz için de geçerlidir.

Çocuğunuzun günlük rutininde yer alan kimi etkinlikler doğru zamanda gerçekleştirilmiyor olabilir. Örneğin çocuğunuzla oyun oynamak için belirlediğiniz sürede onun karnı aç olabilir ya da çocuk kendisini yorgun hissedebilir. Böyle bir durumda çocuğunuzla nitelikli bir oyun

zamanı geçirmeniz mümkün değildir. Bu nedenle günlük rutinlerin sırası önemlidir. Rutinlerin sırasına karar verirken aşağıdaki soruları kendinize sorarak karar alabilirsiniz:

- ✓ Çocuğum bu etkinlik için istekli mi?
- ✓ Çocuğumun bu etkinlik için enerjisi yeterli mi?
- ✓ Bu etkinlik çocuğumun eğitim, uyku gibi zorunlu etkinliklerini nasıl etkiliyor?
- ✓ Evde olduğum zamanlarda çocuğumla nitelikli zaman geçirebiliyor muyum?
- ✓ Çocuğumun rutinleri benim rutinime uygun mu?

Rutinlere Yeni Etkinlikler Ekleme

Günlük rutinler nitelikli ve bir amaca yönelik gerçekleştirildiğinde çocuğunuzun gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Uyku, beslenme, banyo yapma gibi etkinlikler yaşamın doğal akışı içerisinde yer almaktadır. Rutinlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi başlığında paylaşılan süreçte çocuğunuz için öncelikli amaçlara karar verme aşamasını tamamladıysanız onun rutinlerine yeni etkinlikler eklemeniz oldukça kolaydır.

Aşağıda Tablo 3.3'te farklı becerilere yönelik etkinlik örnekleri bulunmaktadır. Sizler de kendi kültürünüze ve olanaklarınıza göre bu örnekleri çeşitlendirebilirsiniz:

Tablo 3.3. Hedef Becerilere Yönelik Etkinlik Örnekleri

Hedef Beceri	Örnek Etkinlik
Tek basamaklı yönergeleri yerine getirme	Yemek saatinde çocuğunuzun masayı kurmaya ve toplamaya yardım etmesini isteyin. Al, koy, ver gibi komutları yerine getirmesini sağlayın.
Nesnelerle yapılan taklit becerileri	Çocuğunuzla oyun zamanında karşılıklı oturun. Ortanıza kovayı koyun. Kovaya bir küp atın. Ondan da atmasını isteyin.
Mont giyme becerisi	Her gün belli sayıda dışarı çıkma fırsatı yaratın. Acele etmeniz gereken zamanlarda bu beceriyi çalışmayın. Çocuğunuza "Montunu giy." yönergelerini verin. Zorlandığı anlarda ona fiziksel ya da sözel olarak yardım edin. Montunu bağımsız giyene dek etkinliği tekrarlayın.
Nesneleri kavrama	Çocuğunuzun el kaslarını geliştirmek için her gün belli süre oyun hamuru ile oynamasını sağlayın.

Çocuğunuza Yeni Alışkanlıklar Kazandırma

Çocuğunuz gün geçtikçe yeni davranışlar öğrenebilir. Kimi zaman sizi gözleyerek taklit ederken kimi zaman okulda yeni beceriler kazanır. Sizler bu davranışlardan bazılarını çocuğunuzun günlük yaşamı içerisinde alışkanlık hâline getirebilirsiniz. Böylece günlük rutinini zenginleştirmiş olacaksınız. Örneğin çocuğunuz ondan istediğinizde elini bağımsız olarak yıkıyor olabilir. Bu davranışı eve geldiğinde, yemekten önce ve sonra kendisine hatırlatılmasına gerek duymadan gerçekleştirmesi önemlidir. Bu kapsamda el yıkama davranışının çocuğunuzda “alışkanlık” hâline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için aşağıdaki adımları izleyebilirsiniz:

- ✓ Çocuğunuzun gerçekleştirebildiği becerileri sıralayın.
 - o El yıkama, diş fırçalama, çorap giyme vb.
- ✓ Bu becerilerin gerçekleştirilmesi gereken günlük rutinleri sıralayın.
 - o Sabah kalktıktan hemen sonra, yemekten önce, eve geldikten sonra vb.
- ✓ Beceri ile rutini eşleştirerek bir amaç belirleyin.
 - o Çocuğum yemekten önce ve sonra ellerini yıkar.
- ✓ Çocuğunuza ipucu verin.
 - o Yemekten önce ve sonra “Hadi, ellerimizi yıkayalım!” deyin.
- ✓ Çocuğunuzun davranışlardan sonra pekiştirin.
 - o “Aferin! Yemekten önce ve sonra ellerimizi yıkamalıyız.”
- ✓ İpucunu zamanla geri çekin.
 - o Beceriye tam söylemek yerine, “Yemekten önce ne yapıyorduk?” deyin.
 - o Evin farklı alanlarına alışkanlığı hatırlatıcı resimler ya da uyarılar koyun.
 - o Çocuğunuz için bir etkinlik çizelgesi hazırlayın (İzleyen bölümde detaylarına ulaşacaksınız).
- ✓ Bu süreci farklı becerilere uygulayın.

Serbest Zaman Etkinliklerini Planlama

Serbest zaman sıklıkla sanılanın aksine “boş zaman” değildir. Bir iş ya da sorumluluğumuz olmayan, ilgi ve isteklerimize göre şekillendirdiğimiz zamanlardır. Serbest zamanların nitelikli geçirilmesi çocuğunuzun psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişimine önemli katkılar sunar.

Serbest zaman etkinlikleri bireyin yaşına, özelliklerine, ilgi ve isteklerine göre farklılık gösterebilir. Çocuğunuz için serbest zaman etkinlikleri planlarken önceliğiniz çocuğunuzun ilgileri

olmalıdır. Boyama yapmak istemeyen çocuğunuza el kaslarının gelişmesi amacıyla boyama yaptırmanız onun etkinliğe katılım düzeyini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla hem onun el kaslarını geliştirecek hem de ilgi duyduğu bir etkinliği planlamanız etkinlikten elde ettiğiniz verimi artıracaktır. Serbest zaman etkinliklerini planlarken göz önünde bulundurmanız gereken noktalar aşağıda sıralanmıştır (5):

- ✓ **Çocuğunuzda serbest zaman farkındalığı oluşturun:** Çocuğunuz etkinliğe katılırken bunun rahatlamak için gerçekleştirilen, keyif alması gereken bir etkinlik olduğunun bilincinde olmalıdır. Bunun için;
 - o Gün içerisinde onun kendini rahat hissettiği bir zaman aralığını belirleyin.
 - o Ona yaşına uygun şekilde "Şimdi oyun zamanı!", "Serbest zaman vakti geldi!" vb. ifadelerle serbest zaman rutinini hatırlatın.
 - o Böylece çocuğunuzun yaşı arttıkça çocuğunuzun serbest zaman farkındalığı gelişecektir.
- ✓ **Çocuğunuzun serbest zamana yönelik ilgi ve tutumlarını belirleyin:** Serbest zamanlar gerçekleştirdiğimizde tatmin yaşadığımız etkinliklerden oluşmalıdır. Bu nedenle etkinlikleri belirlerken çocuğunuzun karar vermesi oldukça önemlidir.
 - o Serbest zamanında çocuğunuzun farklı etkinlikleri deneyimlemesini sağlayın.
 - o Etkinlikler sırasında onu gözleyin ya da etkinlik sonrasında ona "Boya yapmak nasıldı?", "Bu oyuncakla oynamayı sevdi mi?" gibi sorular sorun.
 - o Gözlemlerinizi ya da çocuğunuzun yanıtlarına göre sonraki etkinliklere karar verin.
 - o Deneyimlediğiniz etkinlik sayısı arttıkça etkinlik seçimindeki sorumluluğu aşamalı olarak çocuğunuza devredin.
 - o Belli zaman aralıklarıyla çocuğunuzun yeni etkinliklerle etkileşim kurması onun gelişimi için oldukça önemlidir.
- ✓ **Serbest zaman etkinlikleri için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması:** Kimi durumlarda çocuğunuz ilgi duyduğu serbest zaman etkinliklerini gerçekleştirecek becerilere sahip olmayabilir. Bu durumda ilgili becerilerin belirlenip çocuğunuza kazandırılması gereklidir.
 - o Çocuğunuzun ilgi duyduğu etkinliği siz gerçekleştirin.
 - o Gerekli becerileri sıralayın.
 - o Çocuğunuzun ilgili beceriyi gerçekleştirirken gözleyin.
 - o Gerçekleştiremediği basamak/basamakları not edin.

- o Çocuğunuzun sorun yaşadığı basamaklarda ona ipucu sunun, varsa öğretmeninize danışın.
- ✓ **Etkinlik kaynaklarının kullanılması:** Serbest zaman etkinlikleri belli ortamlarda ya da belli zamanlarda gerçekleştirilebilir. Çocuğunuzun bu etkinliklere bağımsız olarak katılması için etkinliği gerçekleştirmenin yanında etkinliğe ulaşma, ürün satın alma gibi farklı becerileri de yerine getirmesi gerekebilir.
 - o Etkinliğe ulaşmak için gerekli becerileri (seyahat becerileri, güvenlik becerileri vb.) belirleyin.
 - o Etkinliğe katılmak için gerekli becerileri (etkinlik tarihini takip etmek için internet/sosyal medya kullanımı, alışveriş becerileri vb.) belirleyin.
 - o Çocuğunuzun gereksinim duyduğu becerilerin öğretimi için öğretmeninizle iş birliği yapın.
 - o Çocuğunuzun etkinliklere katılımı için sosyal destek ağlarından yardım (akran desteği, gölge öğretmen desteği vb.) talep edin.

Etkinlik Çizelgeleri Kullanma

Çocuğunuz kimi becerileri yerine getirmek için ipuçlarına gereksinim duyabilir. Örneğin yüzünü yıkama becerisine sahipken sabah kalktığı anda yüzünü yıkamayı unutabilir. Benzer şekilde montunu giymek için gerekli becerilere sahip olmasına rağmen, dışarı çıkarken montunu giymek için kendisine hatırlatılmasına gereksinim duyabilir. Etkinlik çizelgeleri, yukarıda sıralanan durumlar gibi ipucu bağımlılığı kaynaklı durumlarda oldukça etkili bir yöntemdir (6). Etkinlik çizelgeleri;

- ✓ Kitap şeklinde tasarlanabilir,
- ✓ Fotoğraflardan ya da sözcüklerden oluşabilir,
- ✓ Gün içinde gerçekleştirilen farklı rutinlere yönelik olabileceği gibi bütün bir güne yönelik de hazırlanabilir.

Etkinlik çizelgeleri yoluyla çocuğunuz ipucuna gereksinim duymadan günlük rutinlerini takip edebilir, farklı rutinler arasında tercih yapabilir, konuşamamasına rağmen kendisini ifade edebilir. Sürecin başında çocuğunuza etkinlik çizelgelerini kullanmayı öğretmeniz gerekmektedir. Çocuğunuz etkinlik çizelgesini almayı ve takip etmeyi öğrendikten sonra çizelgeyi farklı rutinlere yönelik uyarlayabilirsiniz. Etkinlik çizelgelerinin hazırlanması ve kullanımı için özel eğitim öğretmeninden destek alabilirsiniz. Aşağıda etkinlik çizelgesi kullanma öğretimi açıklanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun sevdiği oyuncakların fotoğrafını çekin.

- ✓ Fotoğrafları çıktı alın ve farklı dosya poşetlerine koyun (Boş bir defterin yapraklarına da yapıştırabilirsiniz.).
- ✓ Dosyayı çocuğunuzun oyuncak kutusunun üzerine koyun.
- ✓ Oyun zamanında önce dosyayı alın ve çocuğunuza “Hangi oyunu oynamak istersin? Bunu mu yoksa bunu mu?” şeklinde ifadede bulunurken dosyanın yapraklarını çevirin.
- ✓ Çocuğunuzun gösterdiği oyuncacı kutudan alın ve oynamasına izin verin.
- ✓ Çocuğunuz dosyayı tek başına kullanana dek rehberlik edin.

Çocuğunuz etkinlik çizelgesi tek başına kullanmaya başladıktan sonra diğer serbest zaman etkinlikleri için de çizelgeler hazırlayın. Çocuğunuz çizelge kullanımında yetkinleştikçe gün içi rutinleri konu alan farklı çizelgeler hazırlayabilirsiniz. Çizelgeler tek bir rutin için hazırlanabileceği gibi (ör. okula hazırlık) bütün bir gün için de hazırlanabilir. Bunun için örnek uygulama aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun hatırlatmaya gereksinim duyduğu rutinleri belirleyin.
- ✓ Bu rutinler için çizelge hazırlayın (Örneğin sabah rutini için çocuğunuzun kalktıktan sonra gerçekleştirmesini istediğiniz davranışların ayrı ayrı fotoğrafını çekip farklı dosyalara poşetleyin ya da defter yapraklarına yapıştırın.).
- ✓ Çocuğunuza çizelgeyi kullanmasını hatırlatın.
- ✓ Çizelgeyi kullanan çocuğunuzun ödüllendirin.

Günlük Yaşam İçerisinde Doğal Etkinlikleri Düzenleme

Günlük yaşamın doğal akışı içerisinde birçok etkinlik gerçekleştirilir. Sabah kalkıp yüzümüzü yıkar, kahvaltımızı yaparız. Üzerimizi giyinip işe, okula gideriz. Akşam eve geldiğimizde elimizi yıkar, yemek yer, dinlenir ve yatarız. Yaşamın doğal akışı içerisindeki bu rutinlerin her biri çocuğunuz için öğretim fırsatı hâline getirilebilir. Böylece günlük rutinlerin niteliğini artırarak çocuğunuzun gelişimine katkı sağlayabilirsiniz. Bunun için;

- ✓ Gereksinim duyulan gelişim alanını/becerileri belirleyin.
- ✓ Becerinin sergilendiği rutine karar verin.
- ✓ Rutinde düzenleme yapın.
- ✓ Sürekli tekrar edin.

Doğal öğretim stratejileri olarak isimlendirilen bu düzenlemeler aşağıda başlıklar hâlinde sıralanmıştır (2, 7, 8). Her bir düzenleme için evinizde ya da toplumsal ortamlarda hâlihazırda gerçekleşen etkinlikleri ya da rutinleri kullanabilirsiniz.

! DİKKAT

Aşağıda yer alan düzenlemeler rutinelere yeni şeyler ekleme ya da çocuğunuzun sevdiği nesnelere bir süre ulaşılamamasını gerektirmektedir. Bir süreliğine çocuğunuz ağlayabilir, öfke nöbeti geçirebilir. Bu nedenle ilk uygulamalarda çocuğunuza ipucu vermekten çekinmeyin.

Unutmuş Gibi Yapma

Çocuğunuzun hemen her gün katıldığı, tanıdığı bir rutini oluşturan materyallerden birini ya da rutininin bir bölümünü eksik bırakarak duruma tepki vermesini bekleyebilirsiniz. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Yemek sırasında çocuğunuzun önüne çorba koyun ancak kaşık vermeyin.
- ✓ "Haydi, resim çizelim!" diyerek masaya oturun. Kâğıt verin ancak kalemi eksik bırakın.
- ✓ Önüne bardak koyun ancak bardağa su koymayın.
- ✓ Dışarı çıkmak için hazırlanın. Ancak ayakkabılarını giydirmeyin.

Çocuğunuz eksiklikleri fark ederse onu abartılı şekilde (ör. "Harikasın!") ödüllendirin. Fark etmezse siz "Ayakkabılarımızı giymeyi unuttuk!" diyerek eksikliğini hatırlatın ve ertesi gün tekrar deneyin.

Duruma/Ortama Yenilik Katma

Çocuğunuz için rutin hâline gelen, her gün tekrarlanan oyun, etkinlik ya da durumlara tanıdık olmayan öğeler ekleyin. Bu yeni öğelerin çocuğunuzun ilgisini çekecek nitelikte olmasına özen gösterin. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Çocuğunuzun en sevdiği şarkıyla ilgili bir oyuncacı ona gösterin. Oyuncacı istemesini ve incelemesini sağlayın.
- ✓ Her gün kullandığı suluğunu değiştirin. Üzerinde resim olan yeni suluğu ile değiştirin. Yeni suluğu hakkında konuşun.

Ulaşılamaz Hâle Getirme

Çocuğunuzun bildiği, kullandığı ve ilgi duyduğu nesnelere kullanım zamanlarında onun gö-

rebileceği ancak ulaşamayacağı yerlere koyun. Bu sırada mutlaka çocuğunuzun yanında bulunun. Eksikliğini fark ettiği nesneyi istemesini sağlayın. İsterse ödüllendirin, istemezse model olun. Aşağıdaki örneği inceleyebilirsiniz.

- ✓ Oyun zamanında en sevdiği oyuncacı ulaşamayacağı bir yere koyun.
- ✓ Yerde oturan çocuğunuza "Arabamız nerde?" diye sorun ve arabanın bulunduğu yere bakın.
- ✓ Çocuğunuz oyuncacı görüp eliyle gösterirse "Arabayı veriyim mi?" deyin.
- ✓ "Ver!" derse arabayı ona verin ve onu sözel olarak ödüllendirin. Sözel iletişim kuramıyorsa eliyle "Ver." işareti yapması da yeterlidir. Ancak oyuncacı verirken "Ver." kelimesini tekrarlayın.

Beklentilerde Değişiklik Yaratma

Çocuğunuzun tanıdığı bir etkinlik ya da duruma, alakalı olmayan ya da yadırganacak durumlar ekleyerek onu iletişim kurmaya teşvik edebilirsiniz. Örneğin yemek saatinde masaya tabak yerine kitap koyabilir ve çocuğunuzun tepkisini takip edebilirsiniz.

Parça Parça Verme

Kimi görevlerin ya da oyunların gerçekleştirilmesi için farklı parçalar gerekebilir. Çocuğunuzun gerçekleştirmeyi bildiği bu gibi etkinliklerde gerekli parçaları eksik bırakarak onun bu parçaları talep etmesini sağlayabilirsiniz. Örnek bir etkinlik aşağıda paylaşılmıştır:

- ✓ Legolardan kule yapma etkinliğinde çocuğunuzla karşılıklı oturun.
- ✓ Çocuğunuzun önüne iki tane blok oyuncak koyun ve blok oyuncalarını birleştirmesini bekleyin.
- ✓ Yeni parçayı o istemedi vermayın.
- ✓ Çocuğunuz parçayı istemezse parçayı ona gösterip "İster misin?", "Veriyim mi?" şeklinde onu teşvik edin.

Zor Görevler Oluşturup Yardım İsteme İçin Fırsat Oluşturma

Bu düzenleme için çocuğunuzun sevdiği ve ilgi duyduğu şeyleri zor görevlerle eşleştirin. Sevdiği nesne ya da etkinliğe ulaşması için yardım talep etmesini bekleyin. Aşağıda ilgili örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Sandalyede oturamayan çocuğunuzun sevdiği oyuncacı masanın üzerine koyun.
- ✓ Oyuncak kutusunu iple bağlayın ve açamayacağı şekilde düğümleyin.
- ✓ Sevdiği çikolata ya da içeceği ambalajını açmadan verin ve yardım istemesini bekleyin.

Erteleme ya da Kesintiye Uğratma

Çocuğunuzun sevdiği bir etkinliği aniden sonlandırın. Şaşırın çocuğunuzun etkinliğin devamı için talepte bulunmasını bekleyin. Aşağıda çeşitli örnekler sıralanmıştır:

- ✓ Çizgi film izleyen çocuğunuzun televizyonunu kapatın.
- ✓ Çocuğunuz sevdiği bir müziği dinlerken ilgili ekipmanı kapatın ya da sesi duyulamayacak düzeyde kısın.
- ✓ Oyuncakıyla oynayan çocuğunuzdan kısa süreliğine oyuncakçı alın.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde sizlere günlük rutinlerinizi düzenleme yoluyla çocuğunuzun gelişimini desteklemeye yönelik bilgiler paylaşılmıştır.

Rutinler yaşamın doğal akışı içerisinde tekrarlayan şekilde gerçekleştirdiğimiz etkinliklerdir. Günlük yaşam içerisinde rutinlerin nasıl şekillendirildiği çocuğunuzun gelişimini yakından ilgilendirmektedir.

- ✓ Çocuğunuzun gelişimini desteklemek amacıyla gerçekleştirebileceğiniz ilk uygulama rutinlerinizi belirlemek ve değerlendirmektir. Bu kapsamda;
 - o Gün içinde ya da bir hafta içerisinde gerçekleştirdiğiniz etkinlikleri not edin.
 - o Çocuğunuzla etkileşim kuran diğer paydaşlarla görüşün.
 - o Çocuğunuz için amaçlar belirleyin.
 - o Rutinler için karar alın.
- ✓ Değerlendirme sonrasında rutinlerinizi nitelikli hâle getirmek için aşağıda sıralanan uygulamaları gerçekleştirebilirsiniz:
 - o Rutin süresini değiştirme
 - o Rutin sırasını değiştirme
 - o Rutinlere yeni etkinlikler ekleme
 - o Alışkanlıklar kazandırma
 - o Serbest zaman etkinlikleri planlama
 - o Etkinlik çizelgeleri kullanma
 - o Günlük yaşam içerisinde doğal etkinlikleri düzenleme

Yararlanılan Kaynaklar

1. McWilliam, R. A. (2010). *Routines-based early intervention: Supporting young children and their families*. London: Paul H. Brookes Publishing CO.
2. Pretti-Frontczak, K., & Bricker, D. (2004). *An activity-based approach to early intervention*. London: Paul Brooks Pub.
3. McWilliam, R. A., & Casey, A. M. (2008). *Engagement of every child in the preschool classroom*. London: Paul Brooks Pub.
4. Aksoy, A. B., & Çiftçi, H. D. (2008). Erken çocukluk döneminde gelişimi destekleyen oyunlar. Ankara: Pegem Akademi.
5. Artar, T. M., & Ergenekon, Y. (2020). Gelişimsel yetersizliği olan yetişkinler için ihmal edilen bir zaman dilimi: Serbest zaman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 171-192. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.559802
6. Birkan, B. (2013). Etkinlik çizelgeleri: Otizmlı çocuklara bağımsızlık, sosyal etkileşim ve seçim yapmayı kazandırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(01), 61-76.
7. Aldemir Fırat, Ö., & Ergenekon, Y. (2018). Uygulamacılar için özel eğitimde farklı bir bakış açısı: Gömülü öğretim. *Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 379-401.
8. Özen, A., & Ergenekon, Y. (2011). Özel eğitimde etkinlik temelli öğretim uygulamaları [Activity-based intervention practices in special education]. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 351-362.

BÖLÜM 4

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

İLETİŞİM BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ

Genel Amaç

4-6 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun iletişim becerilerini edinimini ve bu becerilerin gelişimini destekleyebilme.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler.

- "İletişim" kavramını ve iletişim biçimlerini tanımlar.
- İletişim becerilerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sözel iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- Sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edinir.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- İletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- Çocuk ile iletişim kurarken kullanabileceği basit iletişim stratejilerini açıklar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) düzenler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. İletişim
2. İletişim Biçimleri
3. İletişim Becerileri
4. OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan Dil ve İletişim Özellikleri
5. İletişim Becerilerini Desteklemeye Yönelik Uygulamalar
6. Sözel İletişim Becerilerini Desteklemeye Yönelik Uygulamalar

7. Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİ)
8. İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü
9. İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar
10. 4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların İletişim Becerilerinin Desteklenmesi
11. Neler Öğrendik?
12. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklamalar

Sevgili Aileler,

Bu bölüm, 4-6 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun farklı ortamlarda sergilenen iletişim becerilerini desteklemeniz için sizlere yönelik hazırlanan temel düzeyde bilgilerden ve etkinlik örneklerinden oluşmaktadır.

Bu bölümde 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuza sözel iletişim becerileri arasından alıcı dil ve ifade edici dil becerilerini, sözel olmayan iletişim becerileri arasından alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini nasıl kazandırabileceğinize yönelik etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Bu bölümü tamamladığınızda OSB olan çocuğunuzun farklı ortamlarda gereksinim duyduğu iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerileri edinmiş olacaksınız. Çocuğunuza sunacağınız katkının eşsiz değerinde olduğunu belirterek çocuğunuzun gelişiminde en önemli yere sahip olduğunuzun bilincinde olmanızdan dolayı sizleri takdir ediyor, sizlere başarılar diliyoruz.

Giriş

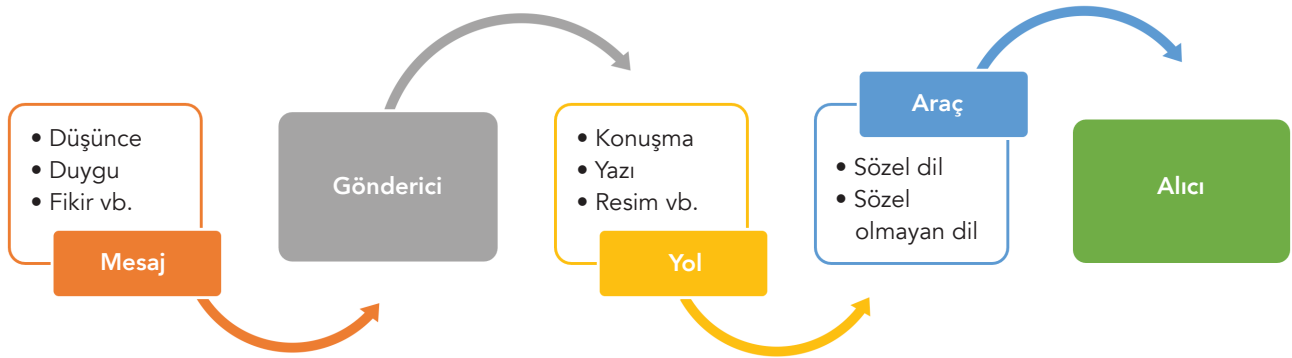
ÖRNEK OLAY

Serkan 5 yaşında OSB tanısı olan bir erkek çocuktur. Serkan kendisine söylenen iki basamaklı yönergeleri yerine getirmektedir. Yaklaşık 20 kelime kullanarak kendisini ifade edebilmektedir. Ancak Serkan zaman zaman da olsa isteklerini işaret ederek göstermekte ya da tek kelime kullanarak ifade etmektedir. Serkan'ın iletişim becerilerindeki eksikliği zaman zaman akranları tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Annesi Pelin Hanım, Serkan'ın yaşadığı bu duruma çok üzülmemektedir. Bu nedenle annesi Pelin Hanım Serkan'a iki kelimededen oluşan basit cümleler kurarak duygu, düşünce ve isteklerini ifade etme becerisini öğretmeye karar vermiştir.

İletişim

İletişim Şekil 4.1’de gösterildiği gibi iletilmek istenen bir mesaj (ör. düşünce, duygu, fikir, bilgi, deneyim, gereksinim vb.) bu mesajı iletecek bir gönderici, mesajın gönderileceği bir yol (ör. konuşma, yazı, resim vb.), bu yolda mesajı götürececek bir araç (ör. sözel olan veya sözel olmayan dil) ve gönderilen mesajı alacak bir alıcı gerektiren bir süreçtir (1, 2).

Bireyler etkileşim hâlinde oldukları kişilerle bilgilerini, duygularını ve düşüncelerini paylaşarak isteklerini ve taleplerini ifade etmek ve karşı taraftan gelen istek ve taleplere cevap vermek amacıyla iletişim kurarlar. Dolayısıyla **iletişimin mutlaka bir amacı vardır**.

Şekil 4.1. İletişim Süreci

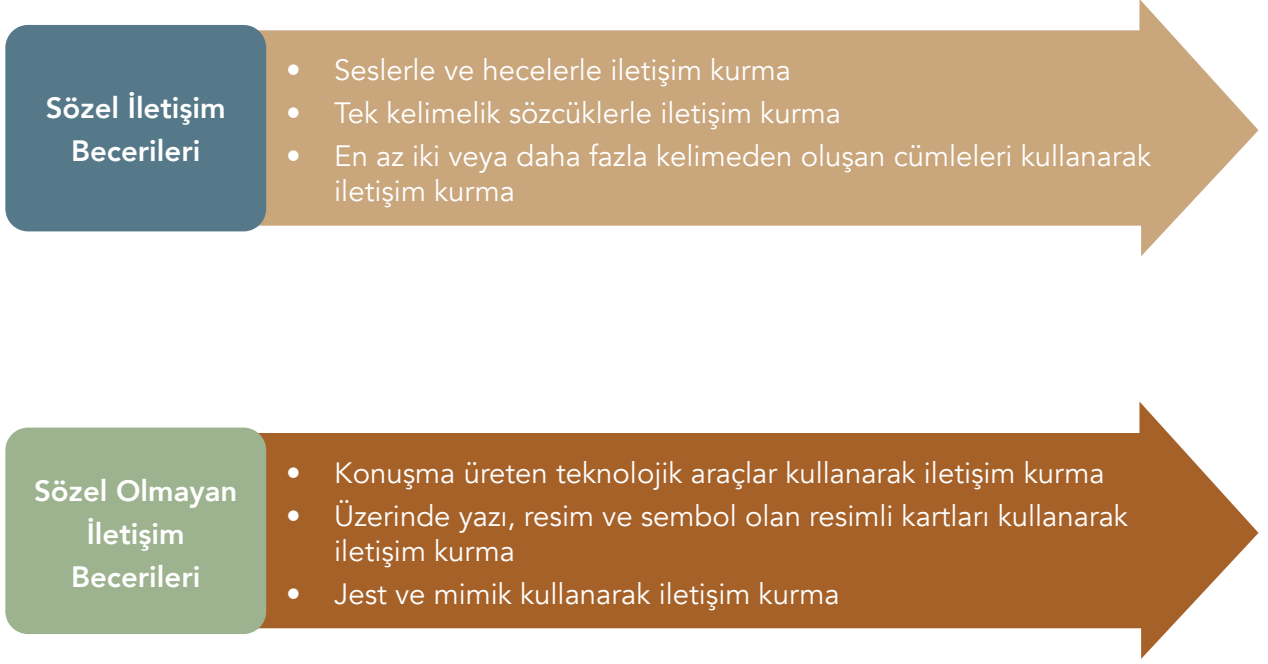
ÖRNEK

“Anne, karnım acıktı.” ifadesiyle çocuğun annesine yemek yemeye ihtiyacı olduğunu ifade etmek için gerçekleştirdiği iletişim sürecine baktığımızda

Mesaj: İhtiyaç → **Gönderici: Çocuk** → **Yol: Konuşma**
Araç: Sözel Dil → **Alıcı: Anne**

İletişim Biçimleri

Birey tarafından iletişim kurmak amacıyla sergilenen davranışa iletişim biçimi denir. İletişim biçimleri “sözel iletişim” ve “sözel olmayan iletişim” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (3, 4). İletişim biçimlerinin sınıflandırılmasına ilişkin bilgi Şekil 4.2’de gösterilmiştir.

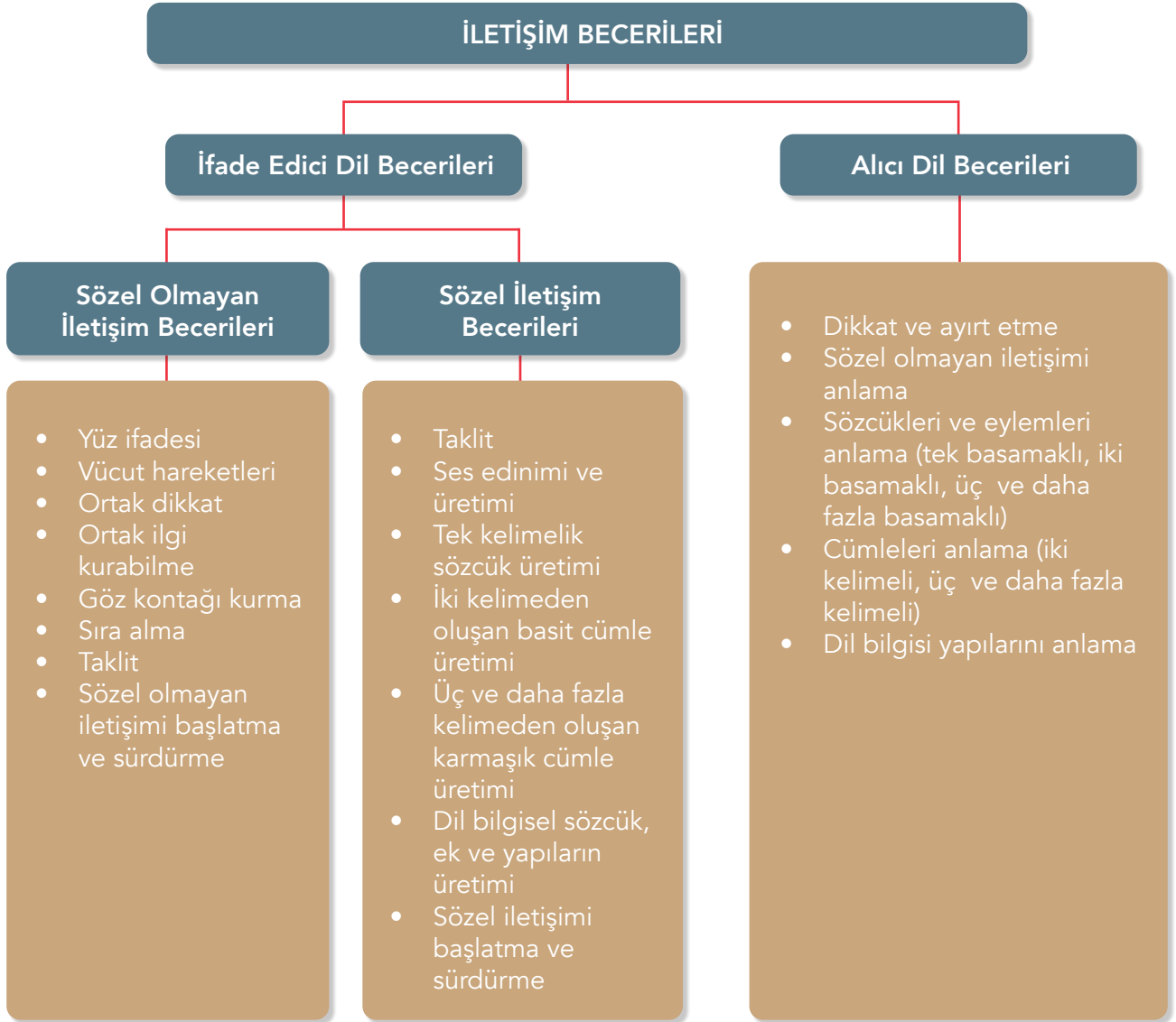
Şekil 4.2. İletişim Biçimlerinin Sınıflandırılması

İletişim Becerileri

İletişim, dil ve konuşmayı da içine alan bir süreçtir. Dolayısıyla iletişim, (a) alıcı dil becerileri ve (b) ifade edici dil becerilerinden oluşmaktadır (1, 2). Şekil 4.3'te alıcı dil ve ifade edici dil becerilerine yer verilmiştir.

(a) Alıcı dil becerileri, söylenenlerin algılanması ve anlaşılması ile ilgilidir. Bu beceriler, dikkat ve ayırt etme, sözel olmayan iletişimi anlama, sözcükleri ve eylemleri anlama (tek basamaklı, iki basamaklı, üç ve daha fazla basamaklı), cümleleri anlama (iki kelimeli, üç ve daha fazla kelimeli) ve dil bilgisi yapılarını anlamadır (1).

(b) İfade edici dil becerileri, zihinsel kavramın ses ya da işaretler aracılığıyla ifadesidir. İfade edici dil becerileri sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sözel iletişim becerileri taklit, ses edinimi ve üretimi, tek kelimelik sözcük üretimi, iki kelimeliden oluşan basit cümle üretimi, üç ve daha fazla kelimedenden oluşan karmaşık cümle üretimi, dil bilgisel sözcük, ek ve yapıların üretimi, sözel iletişim başlatma ve sürdürmedir (1). Sözel olmayan iletişim becerileri ise jest, yüz ifadesi, vücut hareketleri, ortak dikkat, ortak ilgi kurabilme, göz kontağı kurma, sıra alma, taklit, sözel olmayan iletişim başlatma ve sürdürmedir.

Şekil 4.3. İletişim Becerilerinin Sınıflandırılması

OSB Olan Çocuklarda Sık Rastlanan Dil ve İletişim Özellikleri

OSB'nin temel tanı kriterleri içerisinde dil ve iletişim becerilerindeki yetersizliklerin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, dil ve iletişim becerilerindeki yetersizlik OSB olan çocukların tanı almalarında belirleyici özelliklere sahiptir.

ÖNEMLİ

OSB olan çocuklar etraflarındaki kişiler ile iletişim kurabilmek için gerekli olan iletişimi başlatma ve başlatılan iletişimi sürdürme becerilerinde önemli derecede sınırlılıklar yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bu sınırlılıklar nedeniyle de OSB olan çocukların genellikle diğer insanlarla iletişim kuramadıkları ve iletişim kuramamanın sonucu olarak da bazı zorluklarla karşı karşıya kaldıkları düşünülmektedir (4, 5, 6).

Otizmin erken belirtilerine bakıldığında bu belirtilerin büyük bir kısmının iletişim becerisiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu bilmenizin faydalı olacağını düşünüyorum. Bunlar;

(a) Dil ve iletişim becerilerinde durağanlık ve gerileme: OSB olan çocukların tanıyla ilişkili dil ve iletişim becerilerinde zaman zaman durağanlık yani var olan performans düzeyinde kalma ve ilerlememe durumuyla zaman zaman da gerileme yani var olan performans düzeyinden daha geriye gitme durumlarıyla karşılaşılmaktadır (5, 6).

ÖRNEK

Durağanlık durumunda çocuğunuz dört yaşına gelmiş olmasına rağmen hâle sınırlı düzeyde tek kelimelik sözcük çıktıklarına sahip olabilir. Gerileme durumunda ise çocuğunuz tek kelimelik sözcük çıktıklarına sahip olmasına rağmen bu sözcük sayıları giderek azalabilir ya da tek kelimelik hiçbir sözcük çıktısı olamayabilir.

(b) Ekolali: Çocuğun başka bir kaynaktan duyduğu sesi, sözcükleri veya cümleleri anlık (hemen arkasından) ya da gecikmeli (bir süre sonra) olarak tekrar etmesidir. OSB olan çocuklar sıklıkla anlık (hemen arkasından) veya gecikmeli (bir süre sonra) ekolali davranışı sergileyebilirler (5, 6).

ÖRNEK

Çocuğunuza "Senin adın ne?" diye sorduğunuzda size yanıt olarak "Senin adın ne?" diyorsa bu duruma anlık ekolali diyebiliriz. Aynı zamanda çocuğunuz daha önce duyduğu bir cümleyi farklı durumlarda da tekrar ediyorsa bu duruma gecikmeli ekolali diyebiliriz.

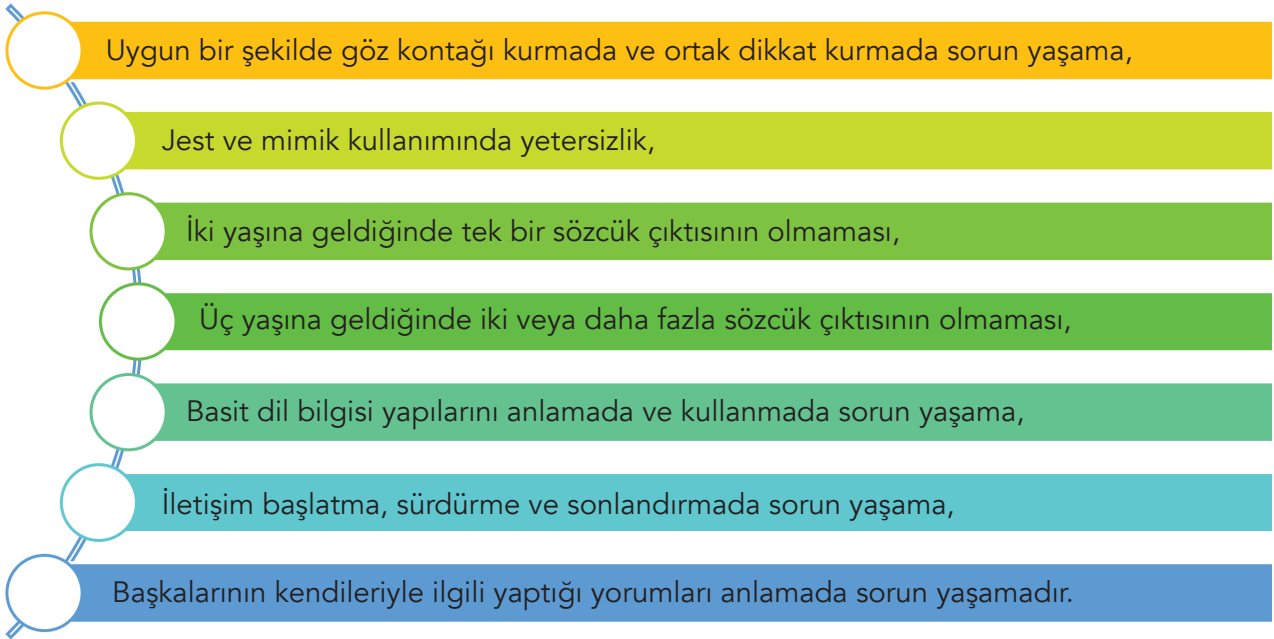
(c) Zamir kullanımı: OSB olan çocuklar zamirleri (ör. ben, sen, o, biz, siz onlar vb.) kullanmakta zorluk yaşayabilirler. Bu çocuklar zamirleri ya hatalı kullanmakta ya da hiç kullanmamaktadırlar (5, 6).

ÖRNEK

Çocuğunuza ait olan bir nesneyi göstererek "Bu kimin?" diye sorduğunuzda size yanıt olarak "Ali'nin" diyerek cevap verebilir.

(d) Dilin iletişim amaçlı kullanımı: OSB olan çocuklar dili iletişim amaçlı kullanmada zorluk yaşayabilirler. Bu çocuklar içerisinde bazı OSB olan çocuklar konuşabilirken bazıları konuşamayabilir veya konuşmayı hiç tercih etmeyebilirler. Konuşan çocuklar ise ya ilgi duyduğu belirli konularda konuşmayı tercih edebilir ya da yaşlarına göre daha geç konuşabilirler. Bu çocuklarda konuşmanın resmî ve didaktik olduğu görülmüştür (5, 6).

Yukarıda verilen özelliklerin yanı sıra OSB olan çocuklarda görülen dil ve iletişim becerilerindeki özellikler arasında Şekil 4.4'te verilen özellikler de yer almaktadır. Bunlar:

Şekil 4.4. OSB Olan Çocuklarda Görülen Dil ve İletişim Becerilerindeki Özellikler

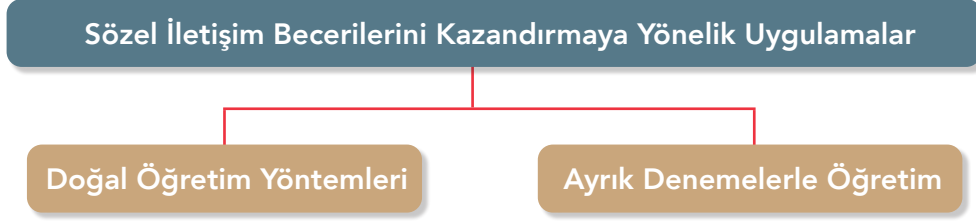
ÖNEMLİ

Konuşan OSB olan çocuklarda dil ve iletişim becerilerinde birtakım yetersizliklerin yaşandığı görülmesine rağmen bazı OSB olan çocuklarda konuşma hiç gelişmeyebilir ya da çocuk konuşmayı hiç tercih etmeyebilir.

İletişim Becerilerini Kazandırmaya Yönelik Uygulamalar

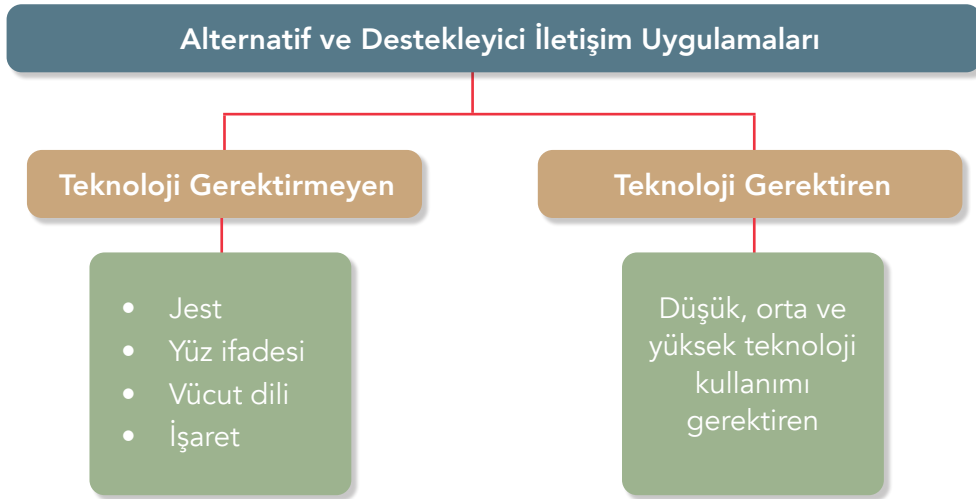
İletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamalar konuşan, konuşmaya yeni başlayan ya da henüz konuşamayan OSB olan çocuklara göre farklılık göstermektedir.

Konuşan ya da konuşmaya yeni başlayan OSB olan çocuklar için sözel iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamalardan doğal öğretim yöntemleri ve ayırık denemelerle öğretim uygulamaları tercih edilebilir (4, 6). Sözel iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik uygulamaların neler olduğu aşağıda verilen Şekil 4.5'te gösterilmektedir.

Şekil 4.5. Sözel İletişim Becerilerini Kazandırmaya Yönelik Uygulamalar

Henüz konuşamayan OSB olan çocuklar için ise alternatif ve destekleyici iletişim uygulamaları tercih edilebilir (7, 8, 9). Alternatif destekleyici iletişim uygulamalarının neler olduğu aşağıda verilen Şekil 4.6'da gösterilmektedir.

Şekil 4.6. Alternatif ve Destekleyici İletişim Uygulamaları

Bekleme Süreli Öğretim

OSB olan çocukların öğretiminde yaygın olarak kullanılan ayrık denemelerle öğretim (ADÖ) sürecinde bir oturumda çok sayıda ayrık denemeye yer verilir. Her denemede çocuğa bir hedef uyaran (ör. davranışın meydana gelmesini sağlayacak olan sözel olan ya da sözel olmayan uyaran) sunulur ve çocuktan bir tepki beklenir. Denemeler sırasında çocuğun sergilediği doğru tepkiler pekiştirilir, yanlış tepkiler görmezden gelinir ya da düzeltilir. OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında bu öğretim formatına yer verilebilir (6, 10).

Bekleme süreli öğretim ayrık denemelerle öğretim formatında sunulan yanlışsız öğretim yöntemlerinden biridir. Bekleme süreli öğretim ipucunun hedef uyarının hemen ardından sunulduğu denemeler ve hedef uyarının ardından belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) bekleyip ipucunun sunulduğu denemeler olmak üzere iki aşamadan oluşur (6, 10):

a- İpucunun Hedef Uyaranın Hemen Ardından Sunulduğu Denemeler

- ✓ Uygulamacı çocuğun tercih ettiği nesnelere/etkinlikleri çocuğa sunar.
- ✓ Uygulamacı hemen ardından çocuğa ipucu (ör. sözel, model, fiziksel vb.) sunar.
- ✓ Uygulamacı çocuğun yanıt vermesi için 2-5 sn. bekler.
- ✓ Çocuk doğru davranış sergilediğinde uygulamacı, çocuğun nesneye/etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğu pekiştirir (ör. "Aferin." deme, yiyecek/oyuncak verme vb.).
- ✓ Uygulamacı birkaç denemede (önceden planlanan sayıda) uyarının hemen ardından ipucunu sunar, sonraki denemelerde uyarının ardından belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) bekleyip ipucunu sunar.

Aşağıda, iletişim becerisi kazandırmaya yönelik yürütülen bekleme süreli öğretim sürecinde yer alan her bir denemenin basamakları örnek üzerinden açıklanmıştır.

- 1. Hedef uyarı (öncül) sununuz:** Çocuğunuzun tercih ettiği bir yiyecek olan elmayı çocuğunuza gösterip 'Ne istiyorsun?' diye sorunuz.
- 2. İpucu veriniz:** Hedef uyarının hemen ardından "Elma istiyorum." diyerek sözel ipucu sununuz.
- 3. Çocuğun tepkisini gözlemleyiniz:** Çocuğunuz doğru bir davranış ("Elma istiyorum.") mı sergiliyor, yanlış bir davranış ("Su istiyorum.") mı sergiliyor yoksa herhangi bir davranış sergilemiyor mu, gözlemleyiniz.
- 4. Davranışa uygun bir sonuç sununuz:** Çocuğunuz doğru davranışı ("Elma istiyorum.") sergilediğinde elmayı çocuğunuza verip, "Aferin. Çok güzel istedin." diyerek doğru davranışını pekiştirebilirsiniz. Yanlış davranış sergilerse ya da hiçbir şey yapmazsa çocuğunuzun davranışını görmezden gelip bir sonraki denemeye geçiniz.
- 5. Denemeler arası süre kadar bekleyiniz:** Pekiştirecin çocuk tarafından tüketilmesi için belirli bir süre bekleyip daha sonra ikinci denemeye geçiniz.

ÖNEMLİ

Hedef uyarının hemen ardından ipucunu sunduğunuzda çocuğunuz tutarlı bir şekilde istediğiniz davranışı sergilemeye başladıktan sonra ipucunu geciktirmeye başlayabilirsiniz. İpucunu geciktirme süresi 2 ya da 4 saniye gibi sabit bir süre olabileceği gibi giderek artan özellikte de olabilir. Bu süreyi 1 sn.den başlayıp giderek 5 saniyeye kadar arttırılabiliyorsunuz ancak süre 5 sn.den fazla olmamalıdır.

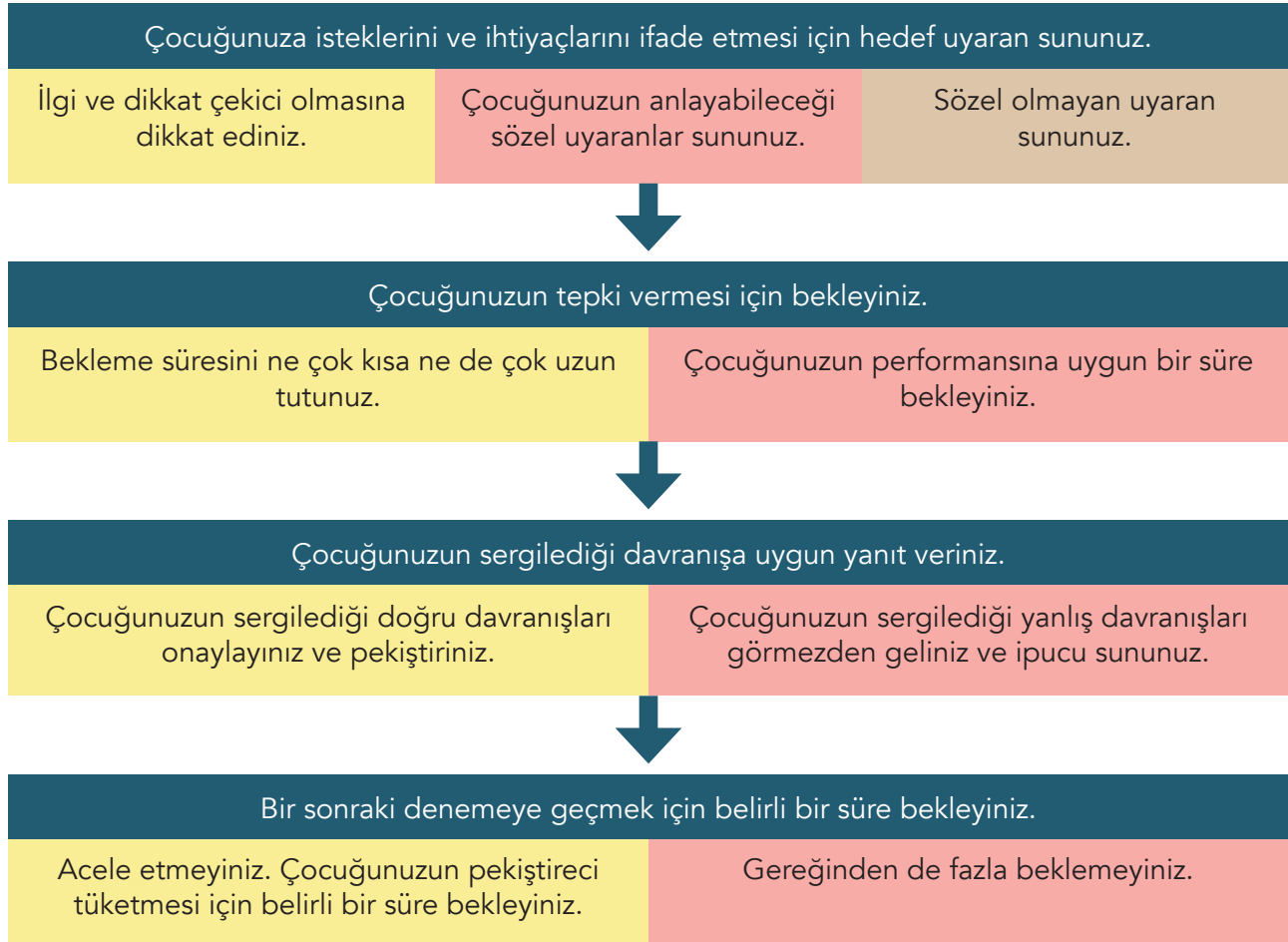
b- Hedef Uyarının Ardından Belirli Bir Süre (ör. 2-5 sn.) Bekleyip İpucunun Sunulduğu Denemeler

- ✓ Uygulamacı çocuğun tercih ettiği nesnelere/etkinlikleri çocuğa sunar ve çocuğun yanıt vermesi için belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) bekler.
- ✓ Çocuk belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) içinde doğru davranış sergilediğinde uygulamacı, çocuğun nesneye/etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğu pekiştirir (ör. "Aferin!" deme, yiyecek/oyuncak verme vb.).
- ✓ Çocuk belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) içinde yanlış davranış sergilediğinde ya da hiçbir şey yapmadığında uygulamacı çocuğa ipucu (ör. sözel, model, fiziksel ipucu vb.) sunar ve çocuğun yanıt vermesi için bekler.
- ✓ Çocuk doğru davranış sergilediğinde uygulamacı, çocuğun nesneye/etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğu pekiştirir (ör. "Aferin!" deme, yiyecek/oyuncak verme vb.).
- ✓ Çocuk yanlış davranış sergilediğinde ya da hiçbir şey yapmadığında uygulamacı bir sonraki denemeye geçer.

Aşağıda, iletişim becerisi kazandırmaya yönelik yürütülen bekleme süreli öğretim sürecinde yer alan her bir denemenin basamakları örnek üzerinden açıklanmıştır.

1. **Hedef uyarın (öncül) sununuz:** Çocuğunuzun tercih ettiği bir yiyecek olan elmayı çocuğunuza gösterip 'Ne istiyorsun?' diye sorunuz.
2. **Çocuğun tepki vermesi için belirli bir süre bekleyiniz:** Çocuğunuzun yanıt vermesi ("Elma istiyorum.") için belirli bir süre (ör. 2-5 sn.) bekleyiniz.
3. **Çocuğun tepkisini gözlemleyiniz:** Çocuğunuz doğru bir davranış ("Elma istiyorum.") mı sergiliyor, yanlış bir davranış ("Su istiyorum.") mı sergiliyor yoksa herhangi bir davranış sergilemiyor mu, gözlemleyiniz.

4. **Davranışa uygun bir sonuç sununuz:** Çocuğunuz doğru davranışı ("Elma istiyorum.") sergilediğinde elmayı çocuğunuza verip "Aferin, çok güzel istedin!" diyerek doğru davranışını pekiştiriniz.
5. **İpucu veriniz:** Çocuğunuz yanlış davranış sergilerse ya da hiçbir şey yapmazsa "Elma istiyorum." diyerek sözel ipucu sununuz.
6. **Çocuğün tepkisini gözlemleyiniz:** Çocuğunuz doğru bir davranış ("Elma istiyorum.") mı sergiliyor, yanlış bir davranış ("Su istiyorum.") mı sergiliyor yoksa herhangi bir davranış sergilemiyor mu, gözlemleyiniz.
7. **Davranışa uygun bir sonuç sununuz:** Çocuğunuz doğru davranışı ("Elma istiyorum.") sergilediğinde elmayı çocuğunuza verip "Aferin, çok güzel istedin!" diyerek doğru davranışını pekiştiriniz. Yanlış davranış sergilerse ya da hiçbir şey yapmazsa çocuğunuzun davranışını görmezden gelip bir sonraki denemeye geçiniz.
8. **Denemeler arası süre kadar bekleyiniz:** Sonucu izleyen durumda, pekiştirecin çocuk tarafından tüketilmesi için belirli bir süre bekleyip daha sonra ikinci denemeye geçiniz.

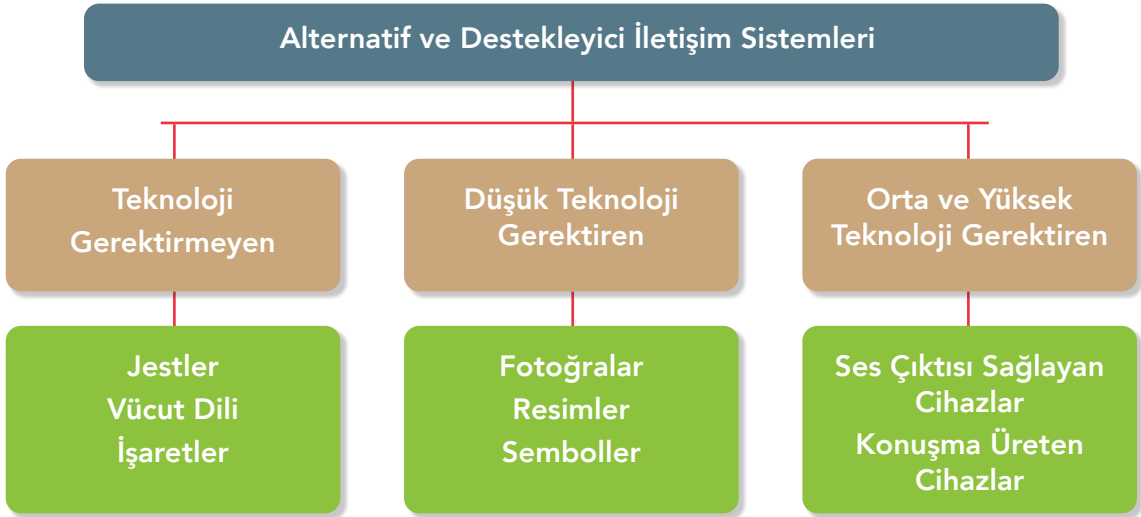
Şekil 4.7. Çocuğunuzla Uygulama Yaparken Dikkat Edilmesi Gerekenler

Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADI)

Alternatif iletişim; işaret sistemi, görsel sistem gibi konuşmanın yerini almak üzere bireye kazandırılan sözel olmayan iletişim uygulamalarını kapsamaktadır. Destekleyici iletişim ise sözel iletişimi desteklemek amacıyla alternatif iletişim sistemlerinin kullanılmasıdır (7, 8).

Şekil 4.8'de gösterildiği gibi alternatif ve destekleyici iletişim sistemleri, teknoloji kullanımı açısından üçe ayrılmaktadır (7, 8). Bunlar; (a) teknoloji gerektirmeyen, (b) düşük teknoloji gerektiren ve (c) orta ve yüksek teknoloji gerektiren iletişim sistemleridir.

- (a) **Teknoloji kullanımı gerektirmeyen iletişim sistemleri:** bireyin kendi vücudu dışında herhangi bir araç kullanmasını gerektirmeyen jestler, yüz ifadesi, vücut dili ve işaretlerden oluşmaktadır (ör. işaret dili).
- (b) **Düşük teknoloji kullanımı gerektiren iletişim sistemleri:** fotoğraflar, resimler, semboller gibi görsellerin kullanıldığı iletişim klasörleri, iletişim panoları ya da görsellerin kendisi pil ya da elektronik güç kullanımı gerektirmeyen düşük maliyetli araçlardır (ör. PECS).
- (c) **Orta ve yüksek teknoloji kullanımı gerektiren iletişim sistemleri:** ses çıktısı sağlayan basit cihazlar ya da daha gelişmiş konuşma üreten cihazlardır (ör. bas-konuş).

Şekil 4.8. Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Sınıflandırılması

Çocuğunuza iletişim becerisi kazandırırken alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini kullanmaya Şekil 4.9'da verilen bilgileri dikkate alarak karar verebilirsiniz (6, 7, 14).

İletişim kurmak için sözel iletişim becerilerine sahip olmayan veya konuşmaya henüz yeni başlamış çocuklar için önerilmektedir.

İşlevsel iletişim becerilerinde hem beceri hem de performans bakımından yetersizlik gösteren çocuklar için önerilmektedir.

İstek ve ihtiyaçlarını ifade etmek için sözcük ya da sözcük benzeri hiçbir ses kullanamayan çocuklar için önerilmektedir.

Karşılaştığı tuhaf olaylar karşısında duygu ve düşüncelerini ifade etmek için de herhangi bir sözcük ya da sözcük benzeri ses kullanamayan çocuklar için önerilmektedir.

Basit sorular sormayan ve sorulan basit soruları yanıtlayamayan çocuklar için önerilmektedir.

Sözel taklit becerisine sahip olmayan çocuklar için önerilmektedir.

Belirli bir süre yoğun ses ve sözcük taklidi eğitimi almasına rağmen herhangi bir ilerleme göstermeyen çocuklar için önerilmektedir.

Yaş temel ölçüt olmayıp çocuğun var olan performansı dikkate alınmasının yanı sıra 18 aydan büyük konuşamayan ya da henüz ses çıktısı olmayan çocuklar için önerilmektedir.

Şekil 4.9. Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerini Kullanmaya Nasıl Karar Vereceğimize İlişkin Dikkat Edilmesi Gerekenler

ÖNEMLİ

Konuşan, konuşmaya yeni başlayan ya da henüz konuşamayan OSB olan çocukların sözel dil becerilerinin edinimi ya da gelişimi için 0-6 yaş arasındaki dönem çok önemlidir. Bu dönemde çocukların sözel dil becerilerinin edinimi ya da gelişimi için çaba sarf edilmeye devam edilmelidir.

Konuşma Üreten Cihaz Kullanımı

Konuşma üreten cihazlar, bir kelime ya da birden fazla kelimedenden oluşan cümleleri temsil eden renkli ya da siyah beyaz fotoğraflarla birlikte önceden kaydedilmiş konuşmalar aracılığıyla ses çıktısı sunabilen cihazlardır. Konuşmaya yeni başlayan ya da henüz konuşamayan OSB olan çocuklara konuşma üreten cihazları kullanarak nesne ve hizmet talep etme, nesnelere veya kavramları adlandırma, yorum yapma, evet-hayır ifadelerini kullanma, selamlaşma ve vedalaşma ifadelerini kullanma, cümle oluşturma, soru sorma ya da sorulara yanıt verme, eylemleri ifade etme ve nitelik belirten ifadeleri kullanma gibi pek çok işlevsel iletişim becerisi öğretilir. Örneğin cihazdaki bebek sembolüne dokununca "su" ya da "Su istiyorum." gibi bir sözcük ya da cümle üreten bir cihazı çocuğunuza su istemeyi öğretmek için kullanabilirsiniz (7, 15, 16, 17, 18).

Konuşma üreten cihazlar iki grupta ele alınabilir. İlk grupta kasetçalar, ses kayıt cihazı, ses çıktısı sağlayan manuel cihazlar yer almaktadır. İkinci grupta ise daha yüksek teknolojiye sahip cihazlar yer almaktadır. Bilgisayarlar, tablet bilgisayar, akıllı telefon ve akıllı saatlerde kullanılabilen uygulamalar ise yüksek düzeyde teknolojinin kullanıldığı uygulamalara örnek olarak verilebilir.

ÖNEMLİ

Akıllı telefon, akıllı saat ve tablet bilgisayar gibi mobil cihazların konuşma üreten cihaz olarak kullanılabilmesi için çok sayıda uygulama geliştirilmiştir. Bu cihazlar taşıma ve kullanım kolaylığı, daha ekonomik olması, daha fazla sayıda sembol oluşturma olanağı sağlaması ve çocuğunuzun gereksinimlerine göre kolayca bireyselleştirilebilmesi gibi nedenlerle aileler tarafından daha çok tercih edilebilir.

Konuşma üreten cihazları kullanmayı öğretmek için (Ayrık Denemelerle Öğretim) gibi hem yapılandırılmış öğretim yöntemlerini hem de doğal öğretim yöntemlerini kullanabilirsiniz (6).

OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında ADÖ kullanılarak konuşma üreten cihazların kullanımını öğretmek için Şekil 4.10'daki uygulama sürecini takip edebilirsiniz.

Şekil 4.10. ADÖ Kullanılarak Konuşma Üreten Cihazların Kullanımı Öğretim Süreci

Doğal öğretim yöntemleri gün içinde gerçekleşen etkinlikler sırasında ya da etkinler arasında ortaya çıkan fırsatlarda öğretim uygulamalarının gerçekleştirilmesidir (12). OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında doğal öğretim yöntemlerinden biri kullanılarak konuşma üreten cihazların kullanımını öğretmek için Şekil 4.11'deki uygulama sürecini takip edebilirsiniz.

Çocuğunuzun günlük rutinlerinde konuşma üreten cihazı kullanabilmesi için Bölüm 4.11'de ayrıntılı açıklanan fırsat öğretimi basamaklarını takip ederek farklı iletişim becerilerinin öğretimini yapabilirsiniz. ör. yemek zamanında yiyecek, içecek, mutfak araç gereçleri (ör. çatal, tabak, peçete vb.) gibi nesne/yiyecek talep etme becerisinin öğretimini yapabilirsiniz.

Şekil 4.11. Doğal Öğretim Yöntemleri Kullanılarak Konuşma Üreten Cihazların Kullanımı Öğretim Süreci

İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü

Çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisinde iletişim becerilerinin temellerinin atıldığı en önemli kurum ailedir. Çocuğun aile üyeleriyle olan iletişimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyeceği iletişim becerilerinin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli ve çok sayıda uyaran (ör. oyuncaklar, resimler, sesler, nesnelere, yiyecekler) ve fırsatlar çocukların iletişim becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir. Aile içi sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinin yeterli olması, çocukların iletişim becerilerinin yeterli olması anlamına gelmektedir.

İletişim becerilerinin öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğunu unutmayınız. Çocuğa iletişim becerilerinin kazandırılması için günlük rutinler sırasında pek çok öğretim fırsatı oluşmaktadır. Önemli olan günlük rutin içerisinde oluşan bu doğal fırsatları bir öğretim sürecine çevirebileceğinizin farkında olmanızdır. Çocuklar zamanlarının çoğunu evde aileleriyle birlikte geçirdiklerinden günlük rutinler sırasında oluşan fırsatların iletişim becerilerinin öğretimi için kullanılmasında ailenin ve çevrenin önemi çok büyüktür.

Çocuğun içinde bulunduğu çevre, ev ve ev dışında çocuğun etkileşim içerisinde olduğu tüm ortamları kapsamaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu çevredeki uyaranlar ne kadar nitelikliyse ne kadar zenginse ve çocuğa iletişim kurması için ne kadar çok fırsat sunuyorsa iletişim becerilerinin gelişimi de o kadar hızlı olacaktır. Dolayısıyla çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemek için çocuğun içinde bulunduğu tüm ortamlarda düzenleme yapmanız oldukça önemlidir.

İletişim Becerilerinin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar

- ✓ Öncelikle çocuğunuzu koşulsuz kabul ediniz. Koşulsuz kabul edilen çocuk, aynı zamanda hiçbir davranışına bağlı olmaksızın koşulsuz sevildiğini de hisseder. Bu durum istenen davranışları yerine getirmesinde daha istekli olmasını sağlar.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken çocuğunuzu dinleyiniz ve gözlemleyiniz. Çocuğunuz size bir şey anlatmak istediğinde ilgilendiğiniz şeyi bırakıp onu gerçekten dinlemeye özen gösteriniz. Dikkatinizi onun söylediklerine yoğunlaştırmalısınız ki çocuk, anlattıklarının anne-babası için önemli olduğunu dolayısıyla kendisinin önemli olduğunu hissetsin.
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun gerçekçi hedefler belirleyiniz. Çocuğunuzun performansının üstünde bir beklentiye girdiğinizde çocuğunuz başarısız yaşantılar sunabilir ve çocuğunuzun öğrenmeye karşı motivasyonunu düşürebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken onunla yüz yüze olacak şekilde ve göz kontağı kuracak şekilde durunuz. İletişimin karşılıklı olması için yüz yüze olması önemlidir.
- ✓ Başlangıçta çocuğunuzun sizinle göz kontağı kurma çabalarını, üzerinde konuşulan nesneye bakmasını, anlamlı sesler çıkarmaya çalışmasını iletişim girişimi olarak kabul edip pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuzun televizyon, tablet ve telefon aracılığıyla ekran başında zaman geçirme süresini içinde bulunduğu yaşa göre sınırlandırınız. Örneğin 2 yaşından küçük çocukların ekran başında zaman geçirmeleri önerilmezken 2-4 yaş arasında bu sürenin günde 20 dk. olması, dört yaşından sonra ise bu süreye her yaş için 10 dk. daha

eklenebileceği önerilmektedir.

- ✓ Çocuğunuzla bir nesneye ilişkin konuşurken nesneyi çocuğunuzun göz hizasında tutunuz. Böylece üzerine konuşulan nesne ile ona ait sözel ifadeyi eşleştirebilir.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken çocuğunuzun dil ve bilişsel düzeyine uygun olacak şekilde konuşunuz.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ses tonu, jest ve mimiklerinizi abartılı bir şekilde kullanınız.
- ✓ Başlarda çocuğunuzdan beklediğiniz iletişim becerisinin yaklaşıklarını da iletişimsel bir tepki olarak kabul ediniz ve pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretirken çok fazla ısrarcı olmayınız.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretirken çocuğa fiziksel olarak zarar verecek uygulamalardan (ör. çocuğun saatlerce aç veya susuz bırakılması vb.) uzak durunuz.
- ✓ Çocuğunuzun yaptıklarıyla ilgili yorumlarda bulununuz. Örneğin; çocuğunuz arabayı sürerken "Kırmızı araba düdüğü gidiyor." diyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun anladığınızı ona hissettiriniz. Örneğin konuşurken göz teması kurarak, çocuğunuzun anlattıklarını açarak, duygularını isimlendirerek çocukta "anlaşıyorum" hissini yaratabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla iletişim kurarken ondan bir karşılık beklediğinizi hissettiren bir davranış sergileyiniz. Örneğin çocuğunuzla iletişim kurarken ondan bir tepki beklediğinizi ifade eden beklentili bir yüz ifadesiyle çocuğunuza bakabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun tüm iletişimsel davranışlarını onaylayınız ve pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisini öğretirken doğru iletişimsel davranışa model olunuz. Eğer çocuğunuz oyuncak arabayı göstererek "aaba" derse çocuğunuza "Evet, o bir araba. Çok güzel söyledin." diyerek birlikte arabayla oynayabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisini öğretirken çocuğunuzun söylediklerine ilişkin aşırı düzeltici olmaktan kaçınınız.
- ✓ Çocuğunuzun iletişim kurması için eğlenceli etkinlikler planlayınız.
- ✓ Çocuğunuzla konuşurken ortamda dikkati dağıtabilecek ses, eşya ve kişilerin olmasına özen gösteriniz. Eğer televizyon açıksa televizyonu kapatınız.

- ✓ Çocuğunuzun iletişim kurması için fırsatlar (gerekli durumlar) yaratınız. Örneğin yemek yedikten sonra çocuğunuz dişlerini fırçalıyorsa diş fırçasını çocuğunuzun erişemeyeceği bir yere koyup çocuk diş fırçasını istediğinde ("Ver" ya da "Fırça" dediğinde) ona fırçayı veriniz.
- ✓ Çocuğunuza iletişim kurması için verdiğiniz fırsatları farklı ortamlarda ve farklı kişilerle de sununuz.
- ✓ Çocuğunuz henüz konuşamıyorsa veya konuşmaya yeni başladıysa çocuğunuzun iletişim becerilerinin gelişimini desteklemek için alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerinin kullanımından kaçmayınız.

ÖNEMLİ

Henüz konuşamayan OSB olan çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılmasında alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerine yer vermenin çocukların sözel olmayan iletişim becerilerini edinmelerinin yanı sıra sözel iletişim becerilerinin edinimini de desteklediğini gösteren bilimsel araştırma bulguları bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuğunuzun iletişim becerilerini desteklemek için alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerinin kullanımına yer verebilirsiniz.

Çocuğunuzla iletişim kurarken Şekil 4.12'de verilen basit iletişim stratejilerini kullanabilirsiniz.

Bir Kelime Ekleyerek Konuşma

Çocuğunuzun performansı arttıkça kullandığı kelimelere bir kelime daha ekleyerek genişletebilirsiniz.

Model Olma

Çocuğunuzun söylemesini istediğiniz kelimeleri veya cümleleri söyleyerek model olabilirsiniz.

Taklit Etme

Çocuğunuza sizin söylediklerinizi tekrarlamasını öğretebilirsiniz.

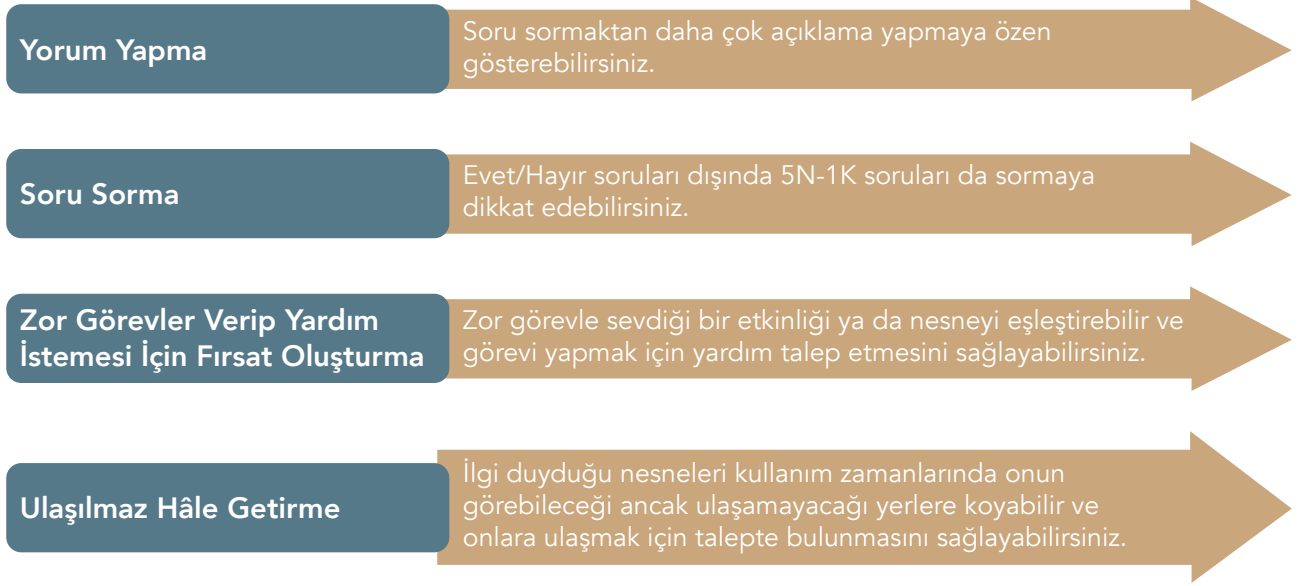
Görsel Kullanma

Konuşurken görsel kullanabilirsiniz.

Jest ve İşaret Kullanma

Konuşurken jest ve işaret kullanabilirsiniz.

- Parça Verme** Çocuğunuzun daha fazlasını talep etmesi için istediğı bir nesneyi ya da yiyeceğı parça parça verebilirsiniz.
- Seçenek Sunma** Bunu (...) mu istersin bunu (...) mu? seçenek sunabilirsiniz.
- Sabote Etme** Sabote edin ki yardımınıza ihtiyacı olsun. Çocuğunuzun sevdiği bir etkinliğı aniden sonlandırabilirsiniz.
- Fırsat Verme:** Çocuğun ne istediğini söylemesi ya da kendini ifade etmesi için fırsat verebilirsiniz.
- Unutmuş, Anlamamış Gibi Yapma** Unutmuş ya da anlamamış gibi yaparak ihtiyacı olanı talep etmesini sağlayabilirsiniz.
- Şaşırtma/Beklentilerde Değişiklik Yaratma** Çocuğunuzun tanıdığı bir etkinlik ya da duruma alakalı olmayan durumlar ekleyerek iletişim kurabilirsiniz.
- İlgisini ve Liderliğini İzleme** Çocuğunuzun ilgisini ve dikkatini çeken konular hakkında konuşmaya dikkat edebilirsiniz.
- Yeni Şeyler Sunma** Her gün tekrarlanan oyun, etkinlik ya da durumların yanı sıra yeni etkinlikler ekleyebilirsiniz.
- Şarkıları Kullanma** İletişim kurarken çocuk şarkılarını kullanabilirsiniz.
- Sözlü Rutin Oluşturma** Günlük rutinde aynı kelimeleri kullanmaya özen gösterebilirsiniz.
- Tekrarlama** Doğru kelimeyi vurgulayarak tekrar söyleyebilirsiniz.
- Bekleme** Bekleyip yanıtlanması için ona zaman verebilirsiniz.

Şekil 4.12. Çocuğunuzla İletişim Kurarken Kullanabileceğiniz Basit İletişim Stratejileri

4-6 Yaş Arasındaki Çocukların İletişim Becerileri Nasıl Desteklenir

4-6 yaş arasında OSB olan çocukların iletişim becerilerinin nasıl desteklenebileceğine ilişkin açıklamalara yer vermeden önce çocuğunuzun hangi iletişim becerisini kazanması gerektiğini belirlemek için öncelikle hangi iletişim becerilerini gerçekleştirdiğini belirlemek için ayrıntılı değerlendirme süreçlerine yer vermelisiniz.

İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi

37-78 aylık özel eğitime gereksinimi olan çocukların iletişim becerilerinden neleri yapabildiği ve neleri yapamadığını değerlendirmek için aşağıda verilen linki tıkladığınızda açılan "Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı"ndaki alıcı dil ve ifade edici dil beceri alanlarındaki tabloları kullanabilirsiniz. Bu tablolarda 37-78 aylık çocukların sergilemeleri gereken iletişim becerileri içerisinde hangi iletişim becerilerine sahip olmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

ÖNERİ

Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı (19).

<https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/ciltler/okuloncesi/37-78ayokuloncesiozelegitimogretimprogramidegerlendirmekitapcigi.pdf>

- ✓ Çocuğunuzun iletişim becerileri içerisinde hangilerini öğrenmesi gerektiğini belirlemek için öncelikle neleri yapabildiğini ve neleri yapamadığını belirlemeniz gerekir.

- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu yaşa göre neler yapabildiğini aşağıdaki işaretlerden yararlanarak değerlendirebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme yaparken var olan durumu olduğu gibi yansıtmaya dikkat ediniz. Böylece çocuğunuzun gerçekten hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunu belirlemiş olursunuz.
- ✓ Yukarıda verilen değerlendirme kitapçığındaki tablolar üzerine, aşağıda açıklanan işaretleri kullanarak çocuğunuzun iletişim becerilerinde neleri yapabildiğini ve neleri yapamadığını işaretleyiniz (20).

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla "söylemeniz, hatırlatmanız hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

! DİKKAT

Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri gösterir.

ÇOCUĞUMUN İLETİŞİM BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

Çocuğunuzun sergilediği farklı davranışlar varsa bu davranışların neler olduğunu belirtiniz.

.....

.....

.....

.....

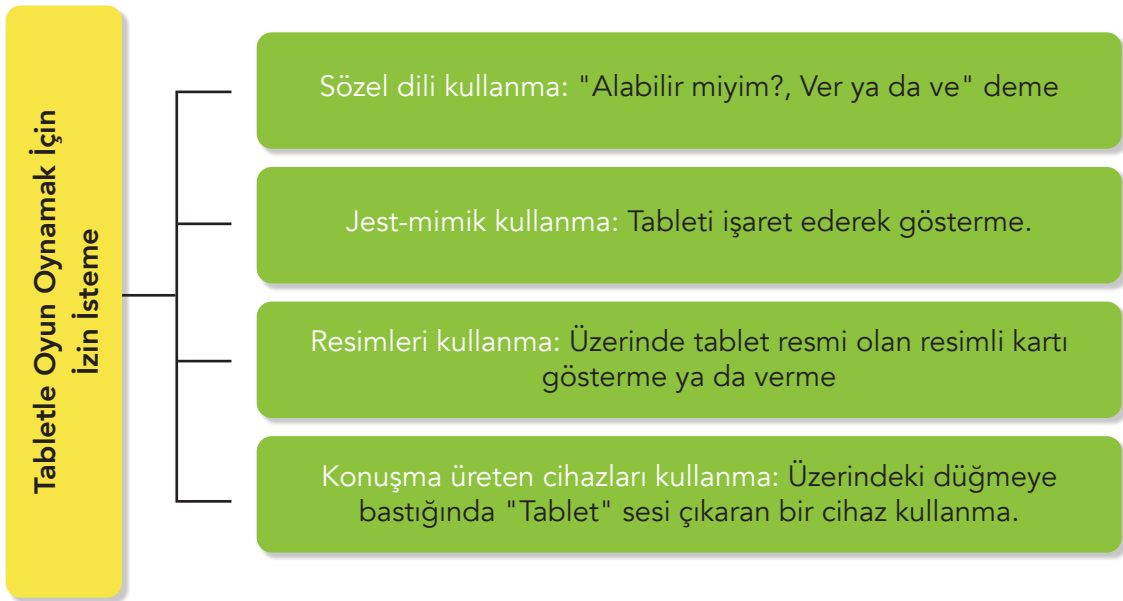
İletişim Becerisinin Kazandırılması

Yukarıdaki değerlendirme kitaplarını kullanarak çocuğunuzun hangi iletişim becerilerini yerine getirip getirmediğini belirlediniz. Şimdi de bu becerileri öğretirken veya desteklerken neler yapmanız gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

- ✓ Çocuğunuza bir iletişim becerisi öğretmeden önce en önemli konu onun neyi öğrenmesi gerektiğinin veya çocuğunuzun hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunun farkında olmanızdır.
- ✓ Çocuğunuzun neyi öğrenmesi gerektiğini yukarıda belirtilen değerlendirme sürecinde belirlediğiniz maddelerden seçebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme kitapçığındaki iletişim becerileri bölümündeki ifade edici ve alıcı dil becerileri içerisinde çocuğunuzun yerine getiremediği maddeleri çocuğunuzun öğrenmeye gereksinimi olan beceriler olarak ele alabilirsiniz.
- ✓ Şekil 4.13'te de görüldüğü gibi aynı iletişim becerisi her çocuğa göre farklı iletişim biçimleri kullanılarak gerçekleştirilebilir. Bu durumda çocuğunuzun var olan iletişim biçimine uygun bir öğretim yapabilirsiniz.

Örnek: Çocuğunuz tek basamaklı yönergeleri yerine getiremiyorsa çocuğunuza tek basamaklı yönergelere (ör. ışığı kapat, halkayı tak vb.) uygun tepki vermeyi öğretmek iletişim becerisine ilişkin bir amacınız olabilir. Nihai amacınız ise verdiğiniz tek basamaklı yönergeleri bağımsız olarak yerine getirmesi olmalıdır.

Amacı belirledikten sonra çocuğunuz için belirlediğiniz iletişim becerisini öğretmek için yapmanız gerekenler aşağıda açıklanmaktadır.

Şekil 4.13. İletişim Becerisinin Farklı İletişim Biçimleri Kullanılarak Sergilenmesi

Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar

- ✓ Her becerinin öğrenilmesi için öncelikle çocuğunuzun sahip olması gereken farklı koşullar vardır.

Örnek: Çocuğunuzun “araba” kelimesini çıkarabilmesi için ses çıktılarının olması gerekir. Ya da çocuğunuzun iki basamaklı yönergeleri anlayıp uygun tepki vermesi için öncelikle tek basamaklı yönergeleri uygun bir şekilde yerine getirebiliyor olması gerekir.

- ✓ Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çocuğunuzun öğrenmesini sağlayacak koşullara sahip olup olmadığını belirlemeniz çok önemlidir. Bu konuda çocuğunuzun öğretmenlerinden de yardım alabilirsiniz.

Çevre Düzenlemesi Yapma

Çocuğun içinde bulunduğu ortam çocuğun iletişim girişiminde bulunmasına zemin hazırlayacak bir şekilde düzenlenmelidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz iletişim becerisine yönelik ortamda birtakım düzenlemeler yapmanız gerekir. Öncelikle öğretim yapmak istediğiniz ortamda çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek eşyaların olmadığı ve televizyonun kapalı olduğu sessiz bir ortam olmasına dikkat etmeniz gerekir. Böylece çocuk size ve öğretmeye çalıştığınız iletişim becerisine yönelik kullanılacak araç gereçlere daha fazla dikkat edecektir.

Çocuğa iletişim becerisi öğretmek için çocuğun içinde bulunduğu ortamda iletişim fırsatları yaratacak araç gereçlerden yararlanılmalıdır. Öncelikle çocuğunuza kazandırmak istediğiniz iletişim becerisini öğretirken kullanılacak araç gereçleri belirlemeniz gerekir. Bu araç gereçleri çocuğunuzun en fazla tercih ettiği oyuncak veya nesnelere arasından seçebilirsiniz. Çünkü çocuğunuz belirlediğiniz araç gereçleri ne kadar çok tercih ederse o kadar çok iletişim kurma çabası içerisine girecektir.

- ✓ Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz iletişim becerisini öğretirken kullanılacak araç gereçleri belirlemek için öncelikle içinde bulunduğu doğal ortamlarda gözlemleyiniz. Çocuğunuzun hoşlandığı ve özellikle pek hoşlanmadığı ancak nefret de etmediği araç gereçlerin (ör. yiyecek-içecek, etkinlik, nesne vb.) bir listesini yapınız.
- ✓ Çocuğunuzun her bir araç gereçle 20-30 sn. zaman geçirmesine izin veriniz.
- ✓ Araç gereçleri sırayla dizilmiş şekilde aynı uzaklıkta çocuğunuzun önüne koyunuz.
- ✓ Çocuğunuzun önündekilerden birini seçmesini isteyiniz.
- ✓ Çocuğunuz herhangi birini seçtiğinde 20-30 sn. seçtiği araçla zaman geçirmesine (yenilebilir bir ürün kullanılacaksa çocuğun bir parça tüketmesini bekleme) izin verdikten sonra onu alın ve yeni bir aracı seçmesini isteyiniz.

- ✓ Önceki denemede seçilenleri eksilterek tüm araç gereçlerle bu süreci gerçekleştiriniz.
- ✓ En az birkaç defa aynı değerlendirmeyi tekrarlayınız.
- ✓ Bu değerlendirme sürecinde her seferinde ilk seçtiği araç gereçler çocuğunuz için en fazla tercih edilen araç gereçler olacaktır (21).

Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği araç gereçleri kullanarak çevre düzenlemesi yapınız. Aşağıda çevresel düzenlemeye ilişkin örneklere yer verilmiştir. Öğretim süreci içerisinde bu örneklerden yararlanabilirsiniz.

- ✓ Çocuğunuzun en fazla tercih ettiği oyuncaklar veya nesnelere çocuğunuzun görebileceği ama ulaşamayacağı bir yere konabilir.
- ✓ Çocuğunuzun bir zorlukla karşılaşarak bu zorluğun üstesinden gelmek için girişimde bulunacağı bir çevre düzenlemesi yapılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun etkinliği tamamlayabilmesi için herhangi bir araç gereç ortamdan çıkarılabilir.
- ✓ Çocuğunuzun ilgisini çekebilecek şaşırtıcı durumlar yaratılabilir.

! DİKKAT

Çevresel düzenleme çocuğun tercih ettiği nesne ve etkinliklere yönelik her çocuk için farklılaşabilir.

Uygulama Zamanına Karar Verme

- ✓ Çocuğunuza iletişim becerisi öğretmek için en uygun zaman günlük rutininiz içerisinde çocuğunuzla birlikteken yakaladığınız doğal fırsatlardır.

Örnek: Çocuğunuza selamlaşma becerisi öğretmek için çocuğunuzun evden dışarı çıktığı veya dışarıdan eve geldiği zamanlar en doğru zaman olacaktır. Ya da çocuğunuza yardım isteme becerisi öğretmek istiyorsanız gün içerisinde çocuğunuzun yardıma gereksinimi olduğu zamanlar en doğru zaman olacaktır.

Uygulama Yapma

- ✓ Günlük yaşamımızda bazı davranışlar kendiliğinden öğrenilirken bazı davranışları öğrenmek için yardıma ihtiyaç duyulabilir.
- ✓ Örneğin çocuğunuza "Verir misin?" demeyi öğretmeye çalışırken elinize sevdiği bir oyuncak alıp talep etmesini bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz "Verir misin?" dediğinde "Aferin sana." diyerek sevdiği oyuncakı verebilirsiniz.

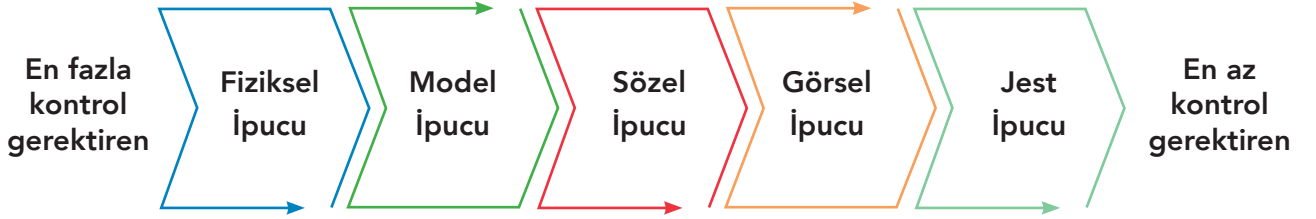
- ✓ Bu durum her şey yolunda gittiğinde ve çocuk doğru davranış sergilediğinde geçerlidir. Oysa bazı durumlarda ortamda bir uyaran olduğu hâlde çocuk davranışı sergilemiyor ya da yanlış sergiliyor olabilir.
- ✓ Örneğin çocuğunuza “Verir misin?” demeyi öğretmeye çalışırken elinize sevdiği bir oyuncak alıp talep etmesini beklediğinizde çocuğunuz hiçbir davranış sergileyebilir ya da “Verir misin?” yerine farklı bir sözcük söyleyebilir.

Peki, bu durumda ne yapmalıyız? Bu durumda İPUCU KULLANMALIYIZ!

- ✓ İpucu istenilen davranışın gerçekleşme olasılığını arttırmak ya da kesinleştirmek amacıyla planlı olarak sunulan yardımdır (10, 22, 23, 24).

İpucu Kullanımı

- ✓ Şekil 4.14'te gördüğümüz gibi çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları çocuklar üzerinde en fazla kontrole sahip olandan en az kontrole sahip olana doğru sıralanmıştır (10, 22, 23, 24).

Şekil 4.14. En Fazla Kontrole Sahip Olandan En Az Kontrole Sahip Olana Doğru İpucu Sıralaması

Fiziksel İpucu

- ✓ Tam fiziksel ipucu ve kısmi fiziksel ipucu olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır.
- ✓ Tam fiziksel ipucu uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde tam anlamıyla fiziksel bir hâkimiyetinin olmasıdır. Örneğin çocuğunuza işaret etmeyi öğretmek için tam fiziksel ipucunu kullanmak istiyorsunuz. Çocuğunuzun elinin üzerinden sıkıca tutarak çocuğunuzun talep ettiği nesneyi işaret etmesini sağlayabilirsiniz.
- ✓ Kısmi fiziksel ipucu uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde kısmi bir temasının olmasıdır. Elinin üzerinden hafifçe dokunma, dirseğini itme kısmi fiziksel ipucuna örnek olarak verilebilir.
- ✓ Çocuğunuz henüz taklit becerisi kazanmamış ise fiziksel ipucunu kullanabilirsiniz.

Model İpucu

- ✓ Çocuğunuz motor ve sözel taklit becerisi kazanmış ise model ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Uygulamacının çocuğın yapmasını beklediği davranışın nasıl gerçekleştirileceğini göstermesidir.

Örnek: Çocuğunuza tek basamaklı yönergeleri yerine getirme davranışını öğretmek için model ipucunu kullanmaya karar verdiğinizde çocuğunuza "Halkayı tak." beceri yönergelerini sunduktan sonra önce siz halkayı takar ve şimdi sen yap diyebilirsiniz.

Sözel İpucu

- ✓ Çocuktan yapmasını istediğiniz beceriyi, kelimelerle ifade etmenizdir. "Al, koy, ayağa kalk, otur vb."
- ✓ Sözel ipuçları hem fiziksel ipuçları hem de model ipuçları ile kullanılır.

Jest/İşaret İpucu

- ✓ Çocuğunuzun doğru davranış sergilemesini sağlamak için ne yapması gerektiğine ilişkin bilgi verirken el, kol, vücut ve yüz hareketleri gibi jest ve mimiklerin kullanılmasıdır.
- ✓ Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler, hareketlerdir.

Görsel İpucu

- ✓ Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesinde çocuğın düzeyine uygun resim, çizim, fotoğraf, çizgi, işaret ya da yazı gibi görsel öğelerin kullanılmasıdır.

Örnek: Kuralların öğretiminde kullanılan resimler, günlük etkinlikleri gösteren resimler, bir davranışın yerine getirilmesi için sergilenen basamakları gösteren resimli kartlar, bir nesnenin ya da etkinliğin resimli kartı vb. görsel ipucunun kullanımını örnekler.

! DİKKAT

Çocuk öğretilmek istenen becerileri sergilemeye başladığında sunulan ipuçlarının geri çekilmesi gerekmektedir. Eğer öğretim sürecinde kullanılan ipuçları geri çekilmezse çocuk beceriyi sergilemek için her zaman ipucuna ihtiyaç duyacak, bağımsızlaşamayacaktır. Buna ipucuna bağımlılık denmektedir. İpucuna bağımlılık çocuğın beceriyi bağımsız sergilemesini engeller.

Pekiştirmenin Kullanımı

- ✓ Bir davranışı sergilemeye devam etmemiz ya da o davranışı sergilemeyi bırakmamız geçmişte o davranışı yaptığımızda elde ettiğimiz sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. Geçmişte bir davranışı yaptığımızda hoşumuza giden bir durumla karşılaştıysak o davranışı tekrar tekrar yaparız.
- ✓ Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediğiniz davranışları sergilediğinde çocuğunuzun mutlaka pekiştiriniz.
- ✓ Pekiştirme, davranışın sergilenmesinin hemen ardından ortama hoşça giden bir uyarının (ör. yiyecek, kitap, oyuncak, zıplama gibi etkinlikler) eklenmesiyle davranışın sergilenme sıklığının artırılmasıdır (10, 22, 23, 24).
- ✓ Unutmayınız ki pekiştirilen bir davranış daha sık sergilenirken pekiştirilmeyen davranış bir süre sonra hiç sergilenmez.
- ✓ Öncelikle çocuğunuzun iletişim becerilerini bağımsız sergilemesini desteklemek için kullanabileceğiniz pekiştireçleri belirleyiniz. Bunlar;
 - a. **Yiyecek Pekiştireçleri:** Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan pekiştireçlerdir. Örneğin, kuru yemiş, meyve, kek, süt ve ayran gibi yiyecekler, içecekler olabilir.
 - b. **Nesne Pekiştireçleri:** Oyuncak, kırtasiye malzemeleri, mutfak araç gereçleri vb.
 - c. **Sosyal Pekiştireçler:** Kucaklama, çak yapma, aferin deme vb.
 - d. **Etkinlik Pekiştireçleri:** Parka gitme, su ile oyun oynama, uçtuuçtu yapma vb.
 - e. **Sembol Pekiştireç:** Birey için pekiştireç özelliği taşıyan sembollerdir. Örneğin etiket, gülen yüz, boncuk, yıldız vb.

! DİKKAT

"Aferin.", "Süpersin." gibi sözcükler başlangıçta çocuğunuz için hiçbir şey ifade edemeyebilir. Ancak bu sözcükler kuru yemiş, meyve, kek parçası gibi pekiştireçlerle birlikte sunulduklarında bir süre sonra yiyecek pekiştireçleri verilmese bile tek başlarına pekiştireç özelliği taşımaya başlarlar.

UYGULAMA 1

Çocuğunuz tek sözcükleri kullanarak ya da iki sözcüklü cümleler kurarak konuşuyorsa ve yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuz zor bir durumla karşılaştığında isteklerini, ihtiyaçlarını talep etme becerisine sahip değilse ve siz çocuğunuza zor bir durumla karşılaştığında isteklerini, ihtiyaçlarını talep etmeyi öğretmek istiyorsanız aşağıdaki uygulama basamaklarını takip edebilirsiniz.

- ✓ Öncelikle çocuğunuzun oynamaktan ya da yapmaktan en fazla hoşlandığı nesnelere ve etkinlikleri belirleyiniz.
- ✓ Belirlediğiniz nesne ve etkinlikleri hazırlayınız ve çocuğunuzla birlikte etkinlikleri yapacağınız ya da oyun oynayabileceğiniz şekilde ortamı düzenleyiniz. Örneğin çocuğunuz resim ya da boyama yapmaktan çok hoşlanıyorsa masa başı bir etkinlik tercih edebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzla birlikte etkinlik yaparken ya da oyun oynarken gerekli araç gereçleri çocuğunuzun önüne koyunuz. Ancak araç gereçlerden en önemlisini çocuğunuza vermeyiniz. Örneğin resim yapmak için gerekli olan resim defterini çocuğunuza veriniz ancak boyaları vermeyiniz.
- ✓ Bu sırada hemen ardından sözel ipucunu "Boya verir misin?" sununuz ve çocuğunuzun beklediğiniz iletişim becerisini taklit etmesi için belirli bir süre bekleyiniz.
- ✓ Çocuğunuz "Boya verir misin?" dediğinde çocuğunuzun nesne ya da etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğunuzun pekiştiriniz. Örneğin "Aferin. Çok güzel istedin." deme, boya kalemlerini çocuğa verme.
- ✓ Birkaç deneme (önceden planlanan sayıda) uyarının hemen ardından ipucunu sunduktan sonra belirli bir süre beklediğiniz bekleme süreli denemelere geçiniz.
- ✓ Çocuğunuzla birlikte etkinlik yaparken ya da oyun oynarken gerekli araç gereçleri çocuğunuzun önüne koyunuz. Ancak araç gereçlerden en önemlisini çocuğunuza vermeyiniz. Örneğin çocuğunuz ipe boncuk dizmekten çok hoşlanıyorsa ipe boncuk dizmek için gerekli olan boncukları çocuğunuza veriniz ancak ipi vermeyiniz.
- ✓ Çocuğunuzun "İpi verir misin?" demesi için 2-5 saniye bekleyiniz.

Resim 2 Betimlemesi: Resim yapan bir kız çocuğu ve yanında oturan annesi

- ✓ Çocuğunuz "İpi verir misin?" dediğinde çocuğunuzun nesne ya da etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğunuzun pekiştiriniz (ör. "Aferin, çok güzel istedin!" deme, ipi çocuğa verme).
- ✓ Çocuğunuz yanlış davranış sergilerse ya da hiçbir şey yapmazsa 2-5 saniye beledikten sonra sözel ipucunu "İpi verir misin?" sununuz.
- ✓ Çocuğunuzun "İpi verir misin?" demesi için belirli bir süre bekleyiniz.
- ✓ Çocuğunuz "İpi verir misin?" dediğinde çocuğunuzun nesne ya da etkinliğe erişimini sağlayarak çocuğunuzun pekiştiriniz (ör. "Aferin, çok güzel istedin!" deme, ipi çocuğa verme).
- ✓ Çocuğunuz yanlış davranış sergilerse ya da hiçbir şey yapmazsa denemeyi bitirip bir sonraki denemeye geçiniz.
- ✓ Bir oturumda arka arkaya 5-10 denemeye yer veriniz.
- ✓ Nihai amacımız çocuğun belirli bir süre sonra bağımsız olarak talep etmesi olacaktır.
- ✓ Çocuk talep etme becerisini bağımsız olarak sergileyebilir hâle geldikten sonra farklı kişilerle, farklı zamanlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı ortamlarda bu beceriyi sergileyebilmesi için çalışınız.

! DİKKAT

Çocuğunuz bu dönemde henüz konuşamıyorsa sözel iletişim becerilerini desteklemek için sözel iletişimle birlikte alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerini kullanabilirsiniz.

o İşaret dili

o Resimli iletişim kartları

o Ses ve konuşma üreten cihazları kullanarak çocuğunuza

(a) pekiştireç (ör. yiyecek, oyuncak, etkinlik) talep etme,

(b) yardım isteme,

(c) ara (mola) isteme,

(d) reddetme,

(e) onaylama/kabul etme,

(f) bekleme,

(g) yönergeye tepki (ör. görsel ve sözel yönergeler) becerileri kazandırabilirsiniz.

UYGULAMA 2

Çocuğunuz henüz konuşmıyor ya da konuşmaya yeni başlamış olmasına rağmen yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuz kendisiyle ilgili kişisel bilgi sorularına yanıt veremiyorsa (ör. "Adın ne?", "Kaç yaşındasın?", "Annenin adı ne?" vb.) çocuğunuza kendisiyle ilgili kişisel bilgi sorularına yanıt vermeyi öğretmek istiyorsanız aşağıdaki uygulama basamaklarını takip edebilirsiniz.

- ✓ Öncelikle çocuğunuzun farklı toplumsal ortamlara girdiğinde gereksinim duyacağı kişisel bilgileri belirleyiniz. Bu bilgiler çocuğunuzun yardıma ihtiyacı olan bir durumda işine yarayacak bilgiler olabilir. Örneğin "Benim adım Ali. 5 yaşındayım. Annemin adı Sema. Babamın adı Recep. Batıkent'te oturuyorum." vb. bilgiler olabilir.
- ✓ Daha sonra belirlemiş olduğunuz bu bilgilerin resimlerini ve resimlerle ilişkili seslendirmeleri tablet bilgisayar ya da akıllı telefonlardaki uygulamalara yükleyebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza öğretmek istediğiniz her bilgiyle eşleşen bir görsel kullanabilirsiniz. Henüz konuşmuyor dahi olsa çocuğunuz uygulamaya girip ilgili görsele dokunduğunda ses aktifleşecek ve sizin sorduğunuz sorulara yanıt verebilecektir.
- ✓ Uygulama içerisinde tablet bilgisayarı ya da akıllı telefonu çocuğunuzun önüne koyunuz.
- ✓ Daha sonra çocuğunuza ilk olarak "Senin adın ne?" sorusunu sorunuz.
- ✓ Hemen arkasından çocuğunuzun elinden tutarak yani fiziksel ipucu sunarak tablet bilgisayar ya da akıllı telefon aracılığıyla uygulama içerisindeki sorduğunuz soruyla ilgili görsele dokunmasını sağlayınız.
- ✓ Çocuğunuz tablet bilgisayar ya da akıllı telefon aracılığıyla uygulama içerisindeki sorduğunuz soruyla ilgili görsele dokunduğunda uygulamadaki ses aktifleşerek "Benim adım Ali." cümlesini seslendirecektir.
- ✓ Bu durumda çocuğunuz sizin yardımınızla da olsa doğru tepki sergilediğinden çocuğunuzu pekiştiriniz (Örneğin "Aferin, evet senin adın Ali." diyebilir ve küçük bir parça, sevdiği yiyecektek verebilirsiniz.).
- ✓ Çocuğunuz yanlış bir görsele dokunursa ya da hiçbir şey yapmazsa bu durumda tekrar çocuğunuzun elinden tutarak yani fiziksel ipucu sunarak tablet bilgisayar ya da akıllı telefon aracılığıyla uygulama içerisindeki sorduğunuz soruyla ilgili görsele dokunmasını sağlayınız.

- ✓ Çocuğunuzun davranışı bağımsız bir şekilde sergileyebilmesi için zamanla çocuğunuzun sunduğunuz tam fiziksel ipucunu geri çekmeniz gerekecektir. Aşağıda verilen örnekte de olduğu gibi ipucunu izleyen şekilde geri çekebilirsiniz:
 - o Önceden çocuğunuzun elinden tutarak -yani fiziksel ipucu sunarken- tablet, bilgisayar ya da akıllı telefon aracılığıyla uygulama içerisindeki sorduğunuz soruyla ilgili görsele dokunmasını sağlayabilirsiniz.
 - o Zamanla yalnızca bileğinden tutabilirsiniz ya da Yalnızca dirseğine dokunarak çocuğunuzun uygulamadaki görsele dokunmasını ya da uygun resimli kartı size vermesini sağlayabilirsiniz.
- ✓ Sonuçta nihai amacımız çocuğunuzun sorduğunuz sorulara bağımsız olarak uygun görsele dokunarak cevap vermesi olacaktır.
- ✓ Çocuğunuza öğretmek istediğiniz tüm kişisel bilgileri bu süreçleri izleyerek öğretebilirsiniz.
- ✓ İlk denemede çocuğunuza "Senin adın ne?" sorusunu sorduktan ve öğretim sürecini gerçekleştirdikten sonra ikinci soru olan "Kaç yaşındasın?" sorusuna geçebilirsiniz.
- ✓ İkinci denemede de yukarıda açıklanan süreçleri izleyerek öğretimi gerçekleştirebilirsiniz. Diğer tüm sorularda aynı süreçleri izleyebilirsiniz.
- ✓ Çocuk bağımsız olarak bu beceriyi sergileyebilir hâle geldikten sonra farklı kişilerle, farklı zamanlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı ortamlarda bu beceriyi sergileyebilmesi için çalışabilirsiniz.

Değerlendirme

- ✓ Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sırasında değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız beceriyi sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir becerinin öğretimini yaparken çocuğunuzun takip etmek, ara ara hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.
- ✓ Bu süreçte öğretim sürecinde çocuğunuz için belirlediğiniz ön uyarıların (ör. yiyecek, kitap, oyuncak, ödevini yapma ve zıplama gibi etkinlikler) varlığında, davranışın sergilenme sayısına ilişkin veri toplanmalıdır (20).

ÖRNEK

Çocuğunuza sevdiği oyuncakları (araba, kitap, uçak, top, bebek) "Ver." sözcüğünü kullanarak istemeyi öğretmek istiyorsanız çocuğunuzun görebileceği ama ulaşamayacağı bir mesafede elinizde arabayı tutarak birkaç saniye (3-5 sn.) çocuğunuzun arabayı istemesi için bekleyebilirsiniz. Çocuğunuz sizin elinizde arabayı gördükten sonra "Ver." sözcüğünü söyleyerek isteğini belirttiğinde arabayı hemen çocuğa verir ve herhangi bir kâğıdın üzerine (+) işareti koyabilirsiniz. Çocuğunuz sizin elinizdeki arabayı gördükten sonra hiçbir istekte bulunmazsa ya da yanlış bir istekte bulunursa herhangi bir kâğıdın üzerine (-) işareti koyabilirsiniz. Çocuğunuz her seferinde (+) işareti alıyorsa bu beceriyi öğrenmiş diyebilirsiniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

- ✓ Çocuğunuza bir iletişim becerisi öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; çocuğunuzun farklı araç gereçlerle, farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve farklı kişilerle öğrendiği beceriyi sergileyebiliyor olmasıdır (10, 22, 23, 24).
- ✓ Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman çocuğunuz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda, farklı ortamlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı kişilerle de becerileri sergilemeye devam edecektir.

! DİKKAT

Çocuğunuz içinde bulunduğu gelişim döneminde sergilemesi gereken tüm iletişim becerilerinin kazandırılmasında aynı süreçleri izleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun farklı ortamlarda gereksinim duyduğu iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerilerin üzerinde durduk. Bölümün sonunda "iletişim" kavramı ve iletişim biçimlerinin tanımlarına ilişkin bilgi sahibi oldunuz. Aynı zamanda iletişim becerilerinin neler olduğunu ve OSB olan çocuklarda sık rastlanan dil ve iletişim özelliklerinin neler olduğunu öğrendiniz. Bu bilgilerin çocuğunuzun iletişim becerilerine ilişkin yapacağınız değerlendirmeler sırasında işinize yarayacağını düşünüyoruz. Bu bilgilerin yanı sıra sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalara ilişkin bilgi ve becerileri edindiniz. İletişim becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolüne ilişkin bilgi sahibi olmanızın yanı sıra

iletişim becerilerinin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları ve çocuğunuzla iletişim kurarken kullanabileceğiniz basit iletişim stratejilerini öğrendiniz. Bu kısma kadar edindiğiniz bilgiler genel olarak çocuğunuzun gün içerisinde iletişim becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin yol gösterici olacaktır. Bölüm içerisinde edinmiş olduğunuz bu bilgilerden yola çıkarak 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun iletişim becerileri içerisinde yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirdikten sonra çocuğunuzun gerçekleştirilmesi gereken iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için gerekli koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) nasıl düzenleyebileceğinizi de öğrendiniz. Aynı zamanda çocuğunuzun gerçekleştirilmesi gereken sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak öğretim uygulamalarını nasıl yapacağınızı da öğrendiniz. Sizlerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen örnek beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duydukları becerileri öğretmenizdir. Özellikle çocuğunuzun destek eğitimi çevresinin en önemli kişileri sizlersiniz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Şahin Ş. ve Ülke Kürkçüoğlu, B. (2017). Dil ve iletişim gelişimi: Bebeklik-erken çocukluk, okul öncesi ve okul dönemi gelişimi. Ö. Diken (Editör). *İletişim ve alternatif iletişim sistemleri*. içinde (ss. 3-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
2. Çevik, D. (2019). İletişim, konuşma ve dil: Temel kavramlar. F. Acarlar ve Ö. Diken (Eds.), *Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi* içinde (ss. 2-24). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
3. Pektaş-Karabekir, E. (2021). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan ebeveynlere sunulan koçluk uygulamalarının anne-çocuk çiftleri üzerindeki etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
4. Kırcaali-İftar, G. ve Odluyurt, S. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere iletişim becerilerinin kazandırılması. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* içinde (s. 329-368). Ankara: Vize Yayınları
5. Ökcün-Akçamuş, Ç. M. (2019). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde iletişim ve dil özellikleri. F. Acarlar ve Ö. Diken (Eds.), *Yetersizliği olan bireylerin dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesi* içinde (ss. 101-127). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
6. Kırcaali-İftar, G. (2003). *Otistik özellik gösteren çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması*. İstanbul: Yapa Yayınları.
7. Genç-Tosun, D. (2020). Alternatif ve destekleyici iletişim teknolojileri. E. Ünlü (Ed.), *Otizmde etkili uygulamalar* içinde (s. 253-282). Ankara: Vize Akademik Yayınları.
8. Çuhadar, S. (2017). Alternatif ve destekleyici iletişim uygulamaları: Düşük, orta ve ileri

- düzey teknoloji gerektiren uygulamalar. Ö. Diken (Ed.), *sistemleri içinde* (ss.209-224). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
9. Downing, E. J., Hanreddy, A. & Peckham-Hardin, D. K. (2015). *Teaching communication skills to students with severe disabilities*. London: Paul H. Brookes Publishing.
 10. Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2012). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.
 11. Charlop-Christy, M. H., & Carpenter, M. H. (2000). Modified incidental teaching sessions: A procedure for parents to increase spontaneous speech in their children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2 (2), 98-112
 12. Rakap, S. (2017). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının desteklenmesinde doğal öğretim yaklaşımları. *Özel Eğitim Dergisi*, 18 (3), 471- 492.
 13. Kurt, O. (2008). Doğal öğretim yöntemleri. E. Tekin-İftar (Editör), *Davranış ve öğrenme sorunu olan çocukların eğitimi* (s. 161-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
 14. AAC Institute (2019). Who needs AAC? <https://aacinstitute.org/who-can-benefit-from-aac/>.
 15. Achmadi, D., Kagohara, D. M., van der Meer, L., O'Reilly, M. F., Lancioni, G. E., Sutherland, D., Lang, R., Marschik, P. B., Green, V. A. & Sigafos, J. (2012). Teaching advanced operation of an iPod-based speech-generating device to two students with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6, 1258-1264.
 16. Rispoli, M. J., Franco, J. H., van der Meer, L., Lang, R. & Camargo, S. P. (2010). The use of speech generating devices in communication interventions for individuals with developmental disabilities: A review of the literature. *Developmental Neurorehabilitation*, 13, 276-293.
 17. Schloser, R. W. & Koul, R. K. (2015). Speech output technologies in interventions for individuals with autism spectrum disorders: A scoping review. *Augmentative and Alternative Communication*, 1-25.
 18. Genç-Tosun, D. (2016). *Otizimli bireylere çok basamaklı talep etme becerisinin öğretiminde dokunmatik ekranlı konuşma üreten cihaz kullanımının etkililiği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
 19. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara
 20. Pektaş-Karabekir, E. & Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2018). Bakıma gereksinimi olan bireylerde davranışa ilişkin veri toplama süreçleri. F. Aksoy (Ed.), *Etkili davranış yönetimi içinde* (s. 55-80). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
 21. DeLeon, I. G. & Iwata, B. A. (1996). Evaluation of a multiple-stimulus presentation format for assessing reinforcer preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 29, 519-533

22. Akmanoğlu, N. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara uygun ve yeni davranışların kazandırılması. E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde* (s. 97-154). Ankara: Vize Yayıncılık.
23. Alberto, A. P. & Troutman, C. A. (2013). *Applied behavior analysis for teachers (9th ed.)*. NJ: Pearson Education.
24. Cooper, J. O., Heron, T. E. , & Heward, W. L. (2007). *Applied behavior analysis*. Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

BÖLÜM 5

Dr. Öğr. Üyesi Esin PEKTAŞ KARABEKİR

**SOSYAL ETKİLEŞİM VE
OYUN BECERİLERİNİN
DESTEKLENMESİ**

Genel Amaç

4-6 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun sosyal beceri ve oyun becerilerinin edinimini ve bu becerilerin gelişimini destekleyebilme.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Sosyal gelişim ve sosyal beceri kavramlarını tanımlar.
- Sosyal becerilerin neler olduğunu söyler.
- Sosyal beceri yetersizliklerinin neler olduğunu söyler.
- OSB olan çocukların sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu söyler.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinin/öğretmesinin neden önemli olduğunu ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- Sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları söyler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.
- OSB olan çocukların oyun davranışlarındaki yetersizliklerin neler olduğunu söyler.
- Oyun türlerinin neler olduğunu söyler ve örnekler verir.
- Oyun becerilerinin desteklenmesinin önemini ve bu süreçte çevrenin ve ailenin rolünü açıklar.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek/öğretmek için koşulları düzenler.
- 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğun gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığı bir oyunu çocuğuyla oynar.

İçerik

1. Giriş
2. Sosyal Gelişim ve Sosyal Beceri
3. Sosyal Beceri Yetersizlikleri
4. OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri

5. Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin/Öğretilmesinin Önemi
6. Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü
7. Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar
8. 4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi
9. OSB Olan Çocuklar ve Oyun
10. OSB Olan Çocukların Oyun Davranışlarındaki Yetersizlikler
11. Oyun Türleri
12. OSB Olan Çocuk ve Ailesi Arasında Oyunun Önemi
13. 4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Oyun Becerilerinin Desteklenmesi
14. Neler Öğrendik?
15. Yararlanılan Kaynaklar

Açıklamalar

Bu bölüm, 4-6 yaş arasındaki otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğunuzun sosyal etkileşim ve oyun becerilerini desteklemeniz için sizlere yönelik hazırlanan temel düzeyde bilgilerden ve etkinlik örneklerinden oluşmaktadır.

Bu bölümde size çocuğunuzun eğitimiyle ilgili ihtiyacınız olan bilgilere ulaşmanız için sosyal gelişim ve sosyal becerilerin ne olduğu, OSB olan çocukların sosyal becerilere yönelik yaşadıkları sorunların neler olduğu, bu çocuklara sosyal becerilerin ve oyun becerilerinin öğretilmesinin neden önemli olduğu ve bu becerilerin nasıl desteklenebileceği/öğretililebileceği hakkında bilgi verecek ve kendinizi eğitmek için atmanız gereken doğru adımların ne olduğu konusunda rehberlik etmeye çalışacağız.

Bu bölümü tamamladığınızda OSB olan çocuğunuzun sosyal becerilerini ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerileri edinmiş olacaksınız. Aynı zamanda siz de evinizde benzer oyunları çocuğunuzun özelliklerine uygun bir şekilde planlayarak oynayabileceksiniz.

Giriş

Sevgili aileler

Toplumdaki diğer bireylerle etkileşim kurmak sosyal hayatın bir parçasıdır. Toplumsal ortamlarda bireylerin olumlu sosyal ilişkiler kurabilmesi için bazı davranışlara sahip olması gerekir. Sosyal beceriler, bu anlamda bireyin yaşamındaki toplumsal ve sosyal ortamlara uyum sağlayabilmesi ve diğer bireylerle olumlu etkileşim kurabilmesi için oldukça önemli davranışlardır (1, 2).

OSB olan çocuklar tanıyla ilişkili olarak sosyal etkileşim ve iletişim alanlarında önemli ölçüde yetersizlik yaşamaktadırlar. Bu çocuklar; sözel olan ve sözel olmayan iletişim davranışlarının gelişiminde yetersizlikler göstermekle birlikte sosyal etkileşime katılma ve karşılıklı sosyal, duygusal paylaşımlara da yeterince ilgi göstermemektedirler. OSB olan çocukların sosyal beceri alanında yaşadıkları sorunların bu çocukları diğer yetersizlik gruplarından ayırt etmeyi sağlayan en önemli sorunlardan biri olduğu düşünülmektedir (3). Bu becerilerde görülen yetersizliklerin temelinde sosyal etkileşim alanında yaşanan sorunlar yer almaktadır (4).

Sosyal etkileşim kavramı hem sosyal becerileri hem iletişim becerilerini hem de oyun becerilerini kapsamaktadır. Özellikle 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocukların oyun becerilerinin desteklenmesi çocuğun tüm gelişim alanlarını destekler. Bu nedenle oyun 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocukların gelişim ve öğrenme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal etkileşim becerileri içerisinde iletişim becerileri ayrı bir bölüm olarak ele alındığından bu bölümde sosyal beceri ve oyun becerilerine ilişkin bilgiler paylaşılacaktır.

ÖRNEK OLAY

Ali çok güzel bir çocuk olarak dünyaya gelmişti. Ali 6 aylık olduğunda kendisine komik yüz hareketleri yapan kişilere bakıyor ama gülümsemiyordu. Ali bir buçuk yaşına geldiğinde Ali'nin annesi Mercan Hanım bazı şeylerin yolunda gitmediğini düşünüyordu. Ali bir buçuk yaşına geldiğinde adı söylendiğinde hiçbir tepkide bulunmuyordu. Aynı zamanda Ali bir buçuk yaşında olmasına rağmen henüz sözcük olarak hiçbir kelime çıktısı yoktu.

Sosyal Gelişim

Yukarıdaki verilen örnek olayda da belirtildiği gibi sosyal gelişim doğumla birlikte başlar ve yaşam boyu sürer. Sosyal gelişim, çocuğun çevresindeki bireylerle sosyal ilişkiler kurması sonucu, içinde bulunduğu toplumun ve kültürün ilke ve değerlerine uyum için gerekli olan davranışları kazanması sürecinin tamamıdır. Bebeğin önce annesine daha sonra etrafındaki kişilere gülümsemeye başlaması ise ilk sosyal davranıştır (5, 6).

ÖRNEK OLAY

Mercan Hanım'ın oğlu Ali büyüdü ve 2 yaşına geldi. Mercan Hanım, Ali'nin sosyal gelişim açısından akranlarının sergilediği davranışları sergileyemediğini düşünüyordu. Ali herhangi bir ortamdan ayrılırken ya da birini uğurlarken sergilemesi gereken vedalaşma "bay bay diyerek el sallama" davranışını sergilemiyordu. Ali hem el sallamıyor hem de sözel hiçbir tepkide bulunmuyordu. Genellikle arkasını dönüp gidiyordu. Böyle durumlarda diğerleri Ali'nin bir sıkıntısı olduğunu düşünüyordu.

Sosyal Beceri

Sosyal beceri ise sosyal olarak kabul edilebilir olan öğrenilmiş davranışlardır. Yukarıdaki verilen örnek olayda da belirtildiği gibi sosyal beceriler, sosyal etkileşim sırasında diğer bireylerin tepkisini etkileyen ve bireyin sosyal durumlarda olumlu sonuçlar elde etmesi ve toplum tarafından kabul edilmesi için gerekli olan bir dizi sosyal davranışı içerir. Çocuğun karşısındaki kişiyle olumlu etkileşim kurmak ve olumsuz yaşantılardan kaçınmak üzere sergilediği sözlü veya sözsüz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (1, 5, 7). Selamlaşma, vedalaşma, izin isteme, teşekkür etme, sohbet başlatma, sohbeti sürdürme ve sonlandırma vb. davranışlar sosyal becerilere örnek olaanek sağlayan.

Sosyal beceriler genel olarak çocuğun çevresindeki bireylerle etkileşimde bulunmasına olanak veren farklı disiplinlerle ilişkili çok sayıda beceriden oluşmaktadır. Bu becerilerden bazıları şunlardır:

- ✓ göz kontağı kurma,
- ✓ adına tepki verme,
- ✓ ortak dikkat kurma,
- ✓ empati kurma,
- ✓ kendini yönetme,
- ✓ duyguları tanıma, başkalarının duygularını anlama ve kendi duygularını ifade etme,
- ✓ duygu ve davranışları yönetme,
- ✓ akranlarla ve yetişkinlerle etkileşim başlatma, sürdürme ve sonlandırma,
- ✓ sorumluluk alma,
- ✓ sosyal/toplumsal yaşam kurallarına uyma ve
- ✓ nezaket kurallarına uyma

ÖNEMLİ

Sosyal beceriler içinde bulunan sosyal durumlara bağlı olarak kullanılmayı gerektirdiği için var olan duruma özgü değişen becerilerdir. Çocukların içinde bulunduğu yaş dönemine göre sergilemesi beklenen sosyal beceriler değişebilmektedir.

DİKKAT

Sosyal becerilerin mutlaka bir amacı vardır. Örneğin çocukların arkadaşıyla oynarken oyuncaklarını paylaşma davranışı arkadaşının onunla oynamaya devam etmesini sağlamak için olabilir.

Sosyal Beceri Yetersizlikleri

Sosyal beceri sergileme yetersizliğini iki sınıf altında ele alabiliriz. OSB olan çocuklar ya beceri yetersizliğinden ya da performans yetersizliğinden dolayı sosyal becerilerde yetersizlikler göstermektedir (13). Anne baba olarak bu durumun farkında olmanız gerekir.

- ✓ **Beceri yetersizliği:** Çocukların sosyal beceriyi sergileme performansı gösterememeleridir. Örneğin bir çocuk izin istemeyi, paylaşmayı veya sıra beklemeyi bilmiyor ise beceriyi sergilemede güçlük yaşayacaktır.
- ✓ **Performans yetersizliği:** Çocukların sosyal beceriyi sergileme performansı olmasına rağmen yani ilgili sosyal beceri çocuğun davranış repertuarında olmasına rağmen bağlama uygun davranışı kendiliğinden sergileyememeleri ya da yeterli sıklıkta ve uygun zamanda sergileyememeleridir. Örneğin çocuk akranlarıyla sohbeti başlatma becerisini sergileyebiliyor olmasına rağmen, karşısındaki kişiyle göz teması kurma gibi becerinin alt basamaklarını sergilemede güçlük yaşayabilir.

OSB Olan Çocukların Sosyal Davranış Özellikleri

Sosyal becerilerde yaşanan sınırlılıklar OSB'yi tanımlayan temel özellikler arasında yer almaktadır. Normal gelişim gösteren bireylerde doğal süreçte gelişen sosyal davranışlar OSB olan çocuklarda belirgin biçimde farklılık göstermektedir (3). OSB olan çocuklar birçok sosyal beceriyi kendiliğinden bağımsız sergilemekte güçlük yaşayabilmektedir. Buradan yola çıkarak OSB olan çocuklarda sosyal davranış özelliklerinin neler olduğunu bilmenizin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bunlar;

- (a) **Göz kontağı kurmada yetersizlik:** OSB olan çocukların büyük bir kısmında yoğun olarak gördüğümüz temel sosyal gelişimlerdeki yetersizliğin bir kişi ile etkileşim kurarken o kişinin öncelikle gözlerine ve yüzüne bakmama ya da bakmaktan kaçınma olduğu bilinmektedir (9). OSB olan çocukların sosyal gelişimindeki bozulmanın ilk belirtileri ilk aylarda göz teması kurmadaki sorunlardır (10).
- (b) **Empati kurmada yetersizlik:** Empati; çocukların diğer çocukların davranışlarını anlamlandırmalarına, yorumlamalarına nasıl hissettiklerini ve ne yapacaklarını tahmin etmelerine ve onların davranışlarına uygun tepkiler vermelerine izin veren bir beceridir (11). Empati becerisi için gerekli olan temel özelliklerden biri bireylerin kendileriyle diğer bireyler arasındaki farkı anlayabilmeleri, diğeri ise bireylerin başkasının bakış açısını anlayabilmeleridir. OSB olan çocukların empati becerisinde yetersizlik olduğu bilinmektedir. Bu çocuklar kendilerini başka bir kişinin yerine koymanın ne demek olduğunu anlamakta zorluk çekerler (12).
- (c) **Duyguları anlama ve kendi duygularını ifade etmede yetersizlik:** Başkalarının duyguları anlama ve kendi duygularını ifade etme becerileri hem başkalarının hem de kendi duygularının farkında olma, üzgün birini teselli etme, öfkesini kontrol etme ve uygun yoldan ifade etme, eleştiriyi kabul etme, alay edilmeye başa çıkma, duygularını (ör. mutlu, üzgün, kızgın, şaşırılmış vb.) paylaşma, hata yapmayla başa çıkma, yeni şeyler denemekten rahatsız olmama gibi becerilerden oluşmaktadır (13). OSB olan çocuklar bu becerileri sergilemede yetersizlik göstermektedir.
- (d) **Akranlarıyla veya diğer bireylerle sosyal etkileşim kurmada yetersizlik:** Akranlarıyla veya diğer bireylerle sosyal etkileşim kurma becerileri; uygun şekilde dokunma, telefon etme, telefona cevap verme, arkadaşına uygun şekilde yardım etme, arkadaşlarından uygun şekilde yardım isteme, arkadaşlarıyla birlikte zaman geçirme, ilişkinin türüne uygun mesafede durma ve ilişkinin türüne uygun sosyal davranışlar sergileme, başkalarının düşüncelerine saygılı olma gibi beceriler olarak tanımlanmaktadır (14). OSB olan çocukların sosyal davranışlardaki yetersizlikler bu çocuklarının akranlarıyla ya da diğer bireylerle sosyal etkileşim başlatma, sürdürme ve sonlandırmada zorluk yaşamalarına neden olmaktadır.
- (e) **Sosyal ya da duygusal karşılıklı yetersizlik:** Sosyal ya da duygusal karşılıklı, bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlam içerisinde herhangi bir etkinlik sırasında çevresindeki diğer bireylerle birlikte olmaktan hoşlandığı için diğerlerinin duygu ve düşüncelerini (ör. ilgileri, tercihlerini, başarıları vb.) anlamaya çalışması ve kendi duygu ve düşüncelerini de diğerleriyle paylaşması olarak açıklanabilir (15). OSB olan çocuklar karşılıklı sosyal ve duygusal paylaşımında, başkalarıyla ilgilerini ve duygularını paylaşmada yetersizlik göstermektedirler.

(f) **Diğer çocuklarla oyun oynamada yetersizlik:** Diğer çocuklarla oyun oynama becerileri; oyuna katılma, oyuncak paylaşma, işlevsel ve kurallı oyunları oynayabilme, karşılıklı hayalî oyunları oynayabilme, oyunda sıra alma, kazanma ve yenilmeyle baş edebilme gibi beceriler olarak tanımlanmaktadır (16). Sosyal etkileşim becerilerinden oyun becerilerindeki yetersizlikler, OSB'nin temel yetersizlik alanlarından birini oluşturmaktadır.

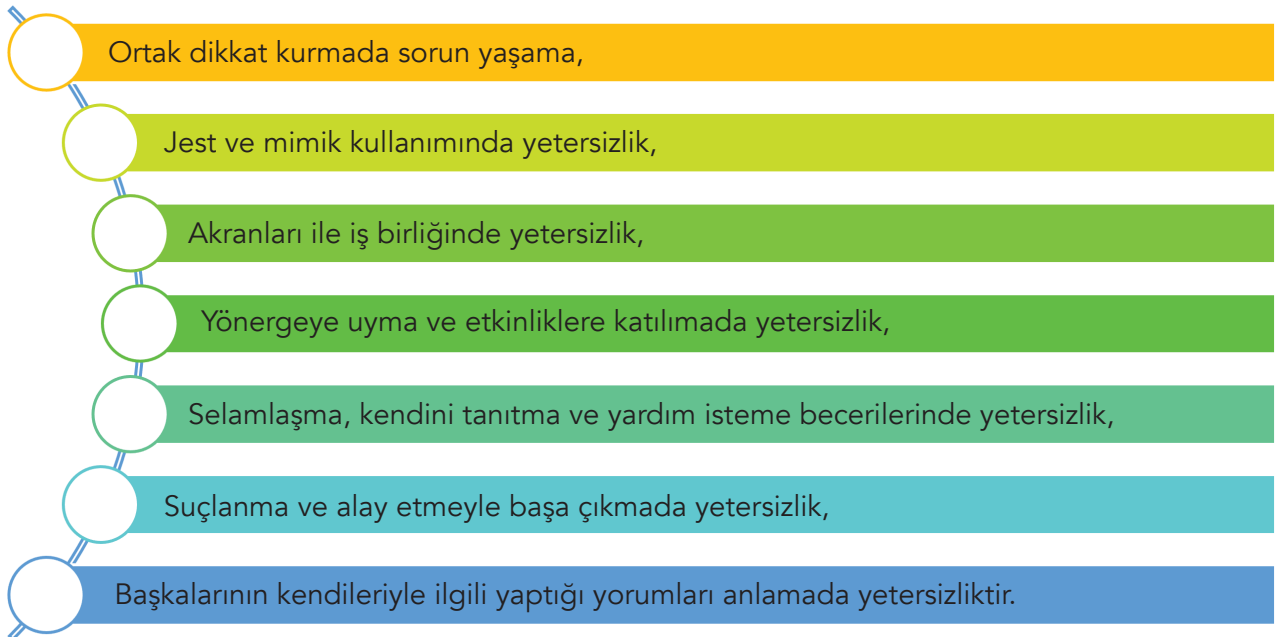
(g) **Yazılı olmayan sosyal davranış kurallarını anlamada ve sergilemede yetersizlik:** Sosyal etkileşim bağlamları çok karmaşıktır ve içerisinde bir dizi sosyal davranış kurallarını barındırmaktadır (17). Sosyal davranış kuralları, içinde bulunulan toplumsal çevrede bireylerin birbirlerini rahatsız etmemeden birbirlerine saygılı davranmalarını sağlayan yazılı olmayan o kültüre özgü toplumsal kurallar olarak tanımlanabilir (18). OSB olan bireyler yazılı olmayan sosyal davranış kurallarının farkına varma ve bu kurallara uygun davranışlar sergilemede zorluk yaşamaktadırlar.

ÖNEMLİ

OSB'li bireylerin sosyal beceri düzeylerini etkileyen önemli faktörlerden biri ise problem davranışlar sergilemeleridir. OSB olan çocukların sosyal gelişim alanında yaşadıkları zorluklar problem davranışların sergilenmesine neden olabilir. OSB olan çocukların ailesi olarak çocuğunuzun sosyal gelişim alanında yaşadığı zorlukların farkında olmanız çocuğunuzun daha uyumlu davranışsal tepkiler geliştirmesine yardımcı olacaktır.

Yukarıda verilen özelliklerin yanı sıra OSB olan çocuklarda görülen sosyal davranış özellikleri arasında Şekil 5.1'de verilen özellikler de yer almaktadır (19). Bunlar;

Şekil 5.1. OSB Olan Çocuklarda Görülen Sosyal Davranış Özellikleri

! DİKKAT

OSB'den etkilenme düzeyi arttıkça sosyal becerilerdeki yetersizlikler de artmaktadır (20).

Sosyal Becerilerin Desteklenmesinin/Öğretilmesinin Önemi

OSB olan çocukların başarıları ve nitelikli bir yaşam sürmeleri için sosyal becerilerinin desteklenmesi/öğretilmesi büyük önem taşımaktadır. OSB olan çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesiyle bu çocukların yaşam kalitesini artırabiliriz. OSB olan çocukların içinde buldukları ortamdaki kişiler tarafından kabul görmeleri ve bu ortamdaki kişilerle sosyal etkileşime girebilmeleri için sosyal becerilere sahip olmaları ve bu becerileri uygun yer ve zamanda uygun bir şekilde sergileyebilmeleri gerekmektedir (5). OSB olan çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesinin önemini izleyen şekilde ifade edebiliriz. Sosyal beceriler;

- ✓ Yaşamlarını bağımsız bir şekilde sürdürmelerini sağlar.
- ✓ İçinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlardan uzak durmasına olanak verir.
- ✓ Hem akranlarıyla hem de toplumdaki diğer bireylerle olumlu sosyal etkileşim kurmalarını sağlar.
- ✓ Toplumdaki çoğu insan tarafından sosyal açıdan kabul edilen davranışlar sergileyerek toplumun bir parçası olmalarını sağlar (21, 22).

ÖRNEK OLAY

Mercan Hanım oğlu Ali 3 yaşına geldiğinde akranlarıyla daha fazla sosyal etkileşim kurması için haftanın iki günü Ali'yi oyun gruplarına götürmektedir. Ali daha önce akranlarıyla birlikte çok fazla etkileşime girmemektedir. Ali oyun grubunda akranlarıyla birlikte oynarken oyuncaklarını paylaşmak istememekte, diğer çocukların elindeki oyuncakları almak için ağlamakta, izinsiz almakta ve diğer çocuklar Ali'nin elindeki oyuncakları istediğinde onları ittirerek düşürmektedir. Diğer çocuklar Ali'nin bu davranışlarına uyum sağlamada zorluk yaşamaktadırlar. Ali akranlarına kıyasla sahip olması gereken sosyal becerilere sahip değildir. Bu nedenle akranları Ali ile oynamak istemediklerinden Ali yalnız kalmaktadır. Mercan Hanım bu duruma çok üzülmemektedir.

Yukarıdaki örnek olaya baktığımızda bu durumda çocuğun akranları tarafından sosyal kabullenmesi için gerekli hususlar izleyen şekilde ifade edilmiştir:

Öncelikle çocuğun içinde bulunduğu uyumlu bir çevre olması,

Çocuğun içinde bulunduğu ortam için gerekli sosyal becerilere sahip olması

Çocuğun içinde bulunduğu ortamda çevresindeki kişiler tarafından tercih edilmesi gerekmektedir (21, 23).

ÖNEMLİ

Yukarıdaki koşulları düşünürsek çocuğunuza içinde bulunduğu ortamlarda sahip olması gereken sosyal becerileri öğrettiğinizde bu ortamlardaki kişiler tarafından sosyal kabullünü arttırabilirsiniz.

DİKKAT

Sosyal becerilerin gelişiminde erken çocukluk dönemi en etkili dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde anne babalara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Sosyal Becerilerinin Desteklenmesinde Çevrenin ve Ailenin Rolü

Çocuğun içinde bulunduğu çevre içerisinde sosyal becerilerinin temellerinin atıldığı en önemli kurum ailedir. Sosyal becerilerin gelişimi, çocuğun bireysel farklılıkları ile sosyal çevresi arasındaki etkileşim ile sağlanabilir. Davranış ve etkileşim kurallarını öğrenmede aile ön planda aktif bir rol oynar (24). Çocuğun aile üyeleriyle olan etkileşimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyeceği sosyal becerilerin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli ve çok sayıda uyaran çocukların sosyal becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir.

Sosyal becerilerin öğrenilmesi sürecinde çocukların en çok etkilendiği kişilerin temelinde aile üyeleri yer almaktadır. Anne babalar, çocuğun sosyal becerilerini önemli ölçüde etkileyen en uygun modellerdir. Anne ve babanın güven verici, destekleyici olması ve hoş görüyle çocuğuna yaklaşması, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi için en ideal etkileşim biçimidir (25). Özellikle erken çocukluk döneminde çocukların en yakınında olan aile bireylerinin, çocuklarına iyi bir model olmaları, çocuklarıyla olumlu sosyal etkileşimlerde bulunmaları ve çocuklarının sosyal becerilerini desteklemeleri oldukça önemlidir (26).

Sosyal becerilerin öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğu unutmayınız. Çocuğa sosyal becerilerinin kazandırılması için günlük rutinler sırasında pek çok öğretim fırsatı oluşmaktadır. Önemli olan günlük rutin içerisinde oluşan bu doğal fırsatları bir öğretim sürecine çevirebileceğinizin farkında olmanızdır. Çocuklar zamanlarının çoğunu evde aile bireyleriyle birlikte geçirdiklerinden günlük rutinler sırasında oluşan fırsatların sosyal becerilerinin öğretimi için kullanılmasında ailenin ve çevrenin önemi çok büyüktür.

Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar

- ✓ Çocuklarınızın sosyal becerilerinin gelişimini desteklemek için günlük rutinlerden yararlanınız. Örneğin parkta ya da oyun alanlarında oyun oynama zamanları çocukların sırayla oynama, birlikte oynama, paylaşma, sosyal etkileşim başlatma ve sürdürme davranışlarını geliştirebilir.
- ✓ Günlük rutininizdeki etkinliklerde uygun sosyal davranışlar sergileyerek çocuğunuza model olunuz. Örneğin aile bireyleri günlük etkinlikler sırasında sabırlı olma, nezaket sözcüklerini kullanma (ör. teşekkür etme, eline sağlık deme vb.), başkalarına değer verme, saygılı davranma gibi davranışlar sergileyerek model olabilirler.
- ✓ Çocuğunuzun olumlu akran ilişkileri oluşturabilmesi için destekleyiniz. Örneğin komşunun ya da akrabaların çocuklarını çocuğunuzla oynaması için eve davet edebilir ve çocuğunuzun olumlu akran ilişkileri kurması için ona model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal gelişimine uygun beklentiler oluşturunuz. Örneğin iki yaşındaki çocuklar keşfetme konusunda isteklidirler. Keşfedecek ve öğrenecek çok şey varken çocuğunuzun sakince oturmasını beklememelisiniz.
- ✓ Çocuğunuzun sosyal becerilerini geliştirmek için sosyal becerilere yönelik hazırlanmış çocuk kitaplarından yararlanınız. Örneğin arkadaşlık kurma, sıra alma ve iş birliği yapma vb. konuları ele alan kitapları edinerek bu kitapları çocuğunuza okuyabilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde çocuğunuzun sergilediği olumsuz davranışlar yerine olumlu davranışlara odaklanınız ve çocuğunuzun sergilediği uygun davranışların hepsini mutlaka pekiştiriniz. Örneğin çocuğunuz arkadaşının elindeki oyuncağı izinsiz alıyorsa "İzinsiz almıyoruz." demek yerine "Arkadaşımızdan izin alarak oyuncağını almalıyız." diyebilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde çocuğunuza seçimlerini kendi yapması için bolca fırsat sununuz. Seçim fırsatı sunmak günlük yaşamdaki görevleri yerine getirmenin basit bir yoludur. Örneğin yemek zamanı geldiğinde çocuğunuzun önüne iki seçenek koyup hangisini yemek istediğini sorabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuzun günlük yaşamda sergilemesi gereken sosyal becerileri prova edebilmesi için çocuğunuzla sosyal oyunlar oynayınız. Örneğin evcilik oyunu sırasında çocuğunuzun sohbet başlatma ve sohbeti sürdürme becerilerini destekleyebilirsiniz.

- ✓ Çocuğunuzun toplumsal kurallara uyabilmesi ve sorumluluk almayı öğrenmesi için erken dönemde ev içerisinde basit kurallar oluşturup çocuğunuzun bu kurallara uymasını ve ev içerisinde basit sorumluluklar almasını sağlayınız. Örneğin oynamak için oyuncaklarını döken çocuğunuza oyunu bittikten sonra oyuncaklarını toplama sorumluluğunu verebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz zor bir durumla karşılaştığında bu sorunu onun yerine çözmek yerine onu sorunu çözme konusunda teşvik ediniz. Çocuğunuzun sorunları çözme konusunda olumlu yollar bulmasına destek olabilir ve onu motive edebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza duyguları tanıtır ve onunla duygular hakkında konuşunuz. Örneğin çocuğunuzla kitap okurken "Tavşan çok hızlı koşuyor! Korkmuş görünüyor." gibi ifadeler kullanabilirsiniz. Aynı zamanda oyun sırasında da çocuğunuzun duyguları prova etmesini sağlayabilirsiniz.
- ✓ Gün içerisinde kendi duygularınız hakkında da konuşunuz. Duygularınız hakkında konuşarak çocuğunuzun da kendi duygularını ifade etmesi için model olabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuza düşüncelerinin, duygularının ve çabalarının sizin için önemli olduğunu söyleyiniz ve aynı zamanda davranışlarınızla da gösteriniz.
- ✓ Çocuğunuza rahat olması için güven veriniz. Çocuğunuza öfke, kızgınlık, kıskançlık gibi olumsuz duyguların hiçbir sorun yaratmadığını ve bu duyguları kontrol edebilmesi için ona destek olabileceğinizi söyleyebilirsiniz.

ÖRNEK OLAY

Ali 4 yaşına geldiğinde Mercan Hanım Ali'nin akranlarıyla daha fazla zaman geçirmesi için onu bir kreşe göndermeye karar vermiştir. Ali kreşe başladıktan sonra bir ay geçmiş olmasına rağmen hâlâ kreşe gitmek istememekte Mercan Hanım sabah Ali'yi bıraktığında çok ağlamaktadır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Ali'nin öğretmeni Mercan Hanım ile görüşmek istemiştir. Öğretmen, Mercan Hanım'a Ali'nin sınıftaki diğer akranlarına kıyasla daha az iş birlikçi olduğunu, yalnız oynamayı tercih ettiğini ve oyuncakları akranlarıyla paylaşmak istemediğini, çevresindeki akranlarıyla ve kendisiyle daha az sosyal etkileşim kurduğunu, daha az sosyal becerilere sahip olduğunu, daha fazla problem davranış sergilediğini söylemiştir. Mercan Hanım, öğretmenin söylediklerine üzülerken ne yapacağını bilemediğini söylemiş ve bu durumda ne yapması gerektiğini sormuştur. Öğretmen yapılacak tek şeyin Ali'nin gereksinim duyduğu tüm sosyal becerilerin ona öğretilmesi gerektiği olduğunu söylemiştir.

4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Sosyal Becerilerinin Desteklenmesi

4-6 yaş arasındaki OSB olan çocukların sosyal becerilerinin nasıl desteklenebileceğine ilişkin açıklamalara yer vermeden önce çocuğunuzun hangi sosyal beceriyi öğrenmesi gerektiğini belirlemek için ayrıntılı değerlendirme süreçlerine yer vermelisiniz.

Sosyal Becerilerin Desteklenmesinde Dikkat Edilecek Noktalar

Sosyal beceri öğretiminde öncelikle hangi sosyal becerilerin öğretilmesi gerektiğine karar verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle aşağıdaki soruların yanıtlarını çocuğunuzu birkaç gün farklı ortamlarda gözlemleyerek not tutunuz:

- ✓ Çocuğun içinde bulunduğu ortamlar ve bu ortamlarda katıldığı etkinlikler nelerdir?
- ✓ Bu ortamlarda bulunan diğer kişiler kimlerdir?
- ✓ Çocuğun bu ortamlarda sergilediği sosyal beceriler nelerdir?
- ✓ Çocuğun bu ortamlarda sergilemediği sosyal beceriler nelerdir?

ÇOCUĞUMUN SOSYAL BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

Yaptığınız doğal gözlemler sırasında çocuğunuzun sergilediği ya da sergilemediği davranışların neler olduğunu yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Aynı zamanda 37-78 aylık özel eğitime gereksinimi olan çocukların sosyal beceriler içerisinden neleri yapabildiği ve neleri yapamadığını değerlendirmek için aşağıda verilen linki tıkladığınızda açılan Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı kitapçığındaki sosyal duygusal gelişim alanındaki tabloları kullanabilirsiniz. Bu tablolarda 37-78 aylık çocukların sergilemeleri gereken sosyal beceriler içerisinden hangi becerilere sahip olmaları gerektiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

ÖNERİ

Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı (27)

<https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/ciltler/okuloncesi/37-78ayokuloncesiozelegitimogretimprogramidegerlendirmekitapcigi.pdf>

- ✓ Çocuğunuzun sosyal beceriler içerisinden hangilerini öğrenmesi gerektiğini belirlemek için öncelikle neleri yapabildiğini ve yapamadığını belirlemeniz gerekir.
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu yaşa göre neler yapabildiğini aşağıdaki işaretlerden yararlanarak değerlendirebilirsiniz.
- ✓ Değerlendirme yaparken var olan durumu olduğu gibi yansıtmaya dikkat ediniz. Böylece çocuğunuzun gerçekten hangi beceriyi öğrenmeye gereksinimi olduğunu belirlemiş olursunuz.
- ✓ Yukarıda verilen değerlendirme kitapçığındaki tablolar üzerine, aşağıda açıklanan işaretleri kullanarak çocuğunuzun iletişim becerilerinde neleri yapabildiğini ve neleri yapamadığını işaretleyiniz.

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

! DİKKAT

Çocuğunuzun yardımıyla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri gösterir.

Yaptığınız değerlendirme sonucunda çocuğunuzun gereksinimi olan sosyal beceriler içerisinden öncelikle öğrenmesi gereken beceriyi seçerken aşağıdaki sorulara yanıt vermeniz gerekmektedir? Bu sorulara verdiğiniz yanıtlar çocuğunuzun öncelikle öğrenmesi gereken beceriyi size gösterecektir. Hangi sosyal beceri,

- ✓ Çocuğunuzun birden fazla etkinliğe katılımını kolaylaştırır?
- ✓ Çocuğunuzun içinde bulunduğu ortamlardaki kişiler tarafından kabulünü artırır?
- ✓ Çocuğunuzun arkadaşlık becerilerini geliştirir?
- ✓ Çocuğunuzun farklı ortamlara katılımını kolaylaştırır?
- ✓ Çocuğunuzun yaşı ne olursa olsun içinde bulunduğu toplumsal ortamlarda işine yarar? (28).

Sosyal Becerilerin Kazandırılması

Yukarıdaki değerlendirme sürecinde çocuğunuzun hangi sosyal becerileri yerine getirip getirmediğini belirlediniz. Şimdi de bu becerileri öğretirken veya desteklerken neler yapmanız gerektiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Öğrenmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar

Her becerinin öğrenilmesi için öncelikle çocuğunuzun sahip olması gereken farklı koşullar vardır. Örneğin çocuğunuza dinleme becerisini kazandırabilmeniz için çocuğunuzun konuşan kişiye bakma, konuşan kişiyi gözleriyle takip etme, bekleme, dinlediğini jest ve mimikleriyle gösterme vb. becerilere sahip olması gerekir.

Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çocuğunuzun öğrenmesini sağlayacak koşullara sahip olup olmadığını belirlemeniz çok önemlidir. Bu konuda çocuğunuzun öğretmenlerinden de yardım alabilirsiniz.

Çevre Düzenlemesi Yapma

OSB olan çocukların sosyal etkileşim becerilerini arttırmak için kullanılan etkili tekniklerden birisi de çocuğun içinde bulunduğu çevrenin düzenlenmesidir. Çocuğun içinde bulunduğu ortam çocuğun sosyal becerileri sergilemesine zemin hazırlayacak bir şekilde düzenlenmelidir. Çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal beceriye yönelik ortamda birtakım düzenlemeler yapmanız gerekir.

İlk olarak öğretim yapmak istediğiniz ortamın çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek eşyaların olmadığı, sessiz bir ortam olmasına dikkat etmeniz gerekir. Örneğin çocuğunuza dinleme becerisini kazandırmayı planlıyorsanız dinleme etkinliğine başlamadan önce çocuğunuzun dikkatini dağıtabilecek her türlü nesneyi ya da uyararı (ör. parlak ışıklı nesnelere veya ses vb.) ortamdaki uzaklaştırmanız gerekecektir.

İkinci olarak kazandırılmak istenen becerinin bağımsız olarak sergilenmesi için farklı ortamlarda ve farklı araç gereçlerle öğretim yapmanız gerekir. Örneğin çocuğunuza dinleme becerisini kazandırmayı planlıyorsanız günlük rutin içerisinde farklı ortamlarda (ör. ev, balkon, komşunun evi, kreş vb.) düzenlemeler yapabilirsiniz.

Uygulama Zamanına Karar Verme

Çocuğunuza sosyal beceriyi öğretmek için en uygun zaman günlük rutininiz içerisinde çocuğunuzla birlikteyken yakaladığınız doğal fırsatlardır. Örneğin çocuğunuza nezaket sözcükleri içerisinde "eline sağlık deme" becerisini öğretmek için çocuğunuzun beslenme zamanları en doğru zaman olacaktır.

Sosyal Öyküyle Öğretim

Sosyal öykü, çocuğunuza sosyal durumları açıklamak, sosyal becerileri öğretmek ve çocuklarınızın sosyal bağlamlara uygun tepkide bulunmalarını sağlamak amacıyla belli kurallara uygun olarak yazılan ve söz konusu beceri, olay ya da durumu tanımlayan kısa öykülerdir (29). Sosyal öyküler çocuğunuza kazandırmak istediğiniz sosyal beceriye göre farklı amaçlar için yazılabilir. Sosyal öyküyü yazdıktan sonra öyküye cümleler ile ilgili görseller, fotoğraflar ya da çizimler eklenerek kullanılabilir (30).

Ancak sosyal öyküler aracılığıyla çocuğunuza sosyal beceri öğretmek istiyorsanız çocuğunuzun ya yazılı metni okuma ve okuduğunu anlama becerisine sahip olması ya da okunan bir metni dinleme ve anlama becerisine sahip olması gerekir. Aksi durumda sosyal öyküleri kullanarak bir öğretim yapmanız mümkün olmayacaktır.

ÖRNEK OLAY

Mercan Hanım'ın oğlu Ali, anaokulundan ayrılırken öğretmenine ve arkadaşlarına güle güle demeden annesinin yanına geliyordu. Mercan Hanım oğlu Ali'ye vedalaşma becerisini öğretmek için çok çabalamış ama başarılı olamamıştı. Mercan Hanım bu defa oğlu Ali'ye "güle güle diyerek el sallama" becerisini öğretmek için Ali'nin anlayabileceği kısa bir öykü hazırlamıştır.

“Güle Güle Demek Güzeldir.”

Okulumda ders yaparım ve arkadaşlarımla güzel zaman geçiririm. Dersimiz bitip eve gitme zamanımız geldiğinde sınıftan çıkar ve annemin yanına giderim. Sınıftan çıkıp annemin yanına giderken arkama dahi bakmam. Ama sınıftan çıkarken arkadaşlarımla ve öğretmenimle vedalaşmam gerekir. Sınıftan çıkarken öğretmenime ve arkadaşlarıma güle güle diyerek el sallamalıyım. Güle güle dediğimde öğretmenim ve arkadaşlarım çok mutlu olur, onlar da bana güle güle diyerek el sallarlar. Bir yerden ayrılırken güle güle diyerek el sallamak güzel bir davranıştır.

Mercan Hanım yazmış olduğu kısa öyküyle ilgili resimler bulup Ali'nin tabletine yüklemiştir. Daha sonra Mercan Hanım, hazırlamış olduğu öyküyle ilgili resimleri tableten göstererek öyküyü her gün oğlu Ali'ye okumuştur. Öyküyü okuduktan sonra da Mercan Hanım Ali'ye öykü ile ilgili birkaç soru sormuştur. Ali kendisine sorulan sorulara doğru cevap verdiğinde Mercan Hanım “Aferin sana.” diyerek Ali'yi pekiştirmiştir. Ali sorulara doğru cevap veremediğinde ise Mercan Hanım öyküyü Ali'ye tekrar okumuştur.

Yukarıdaki örnekten yola çıkarak siz de çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal becerilere ilişkin çocuğunuzun ağızından kısa öyküler yazıp bu öyküler aracılığıyla sosyal becerileri öğretebilirsiniz. Hazırlamış olduğunuz sosyal öyküyü okuduktan sonra çocuğunuzun öyküyü anlayıp anlamadığını değerlendirmek için çocuğunuza öyküyle ilgili sorular sormayı unutmayınız. Aynı zamanda çocuğunuzun teknolojik cihazlara karşı ilgisi varsa sosyal öykülerdeki cümlelerle ilgili hazırlamış olduğunuz görselleri ya da ses kayıtlarını telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik cihazlar aracılığıyla çocuğunuza sunabilirsiniz.

Akran Aracılı Öğretim

Sosyal becerilerin edinilmesinde de arkadaşlık oldukça önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Akran aracılı öğretim OSB olan çocuğun normal gelişim gösteren bir akranı aracılığıyla sosyal becerileri öğrenmesidir. Bu süreçte akranlar önce OSB olan çocuklara uygun sosyal davranışları nasıl öğretebilecekleri (ör. ipucu ve pekiştirme kullanımı, model olma vb.) konusunda eğitilirler. Daha sonra akranlar uygun sosyal davranışa kendileri model olurlar ve OSB olan çocukların uygun sosyal davranışı sergileyebilmesi için çocuğun gereksinimine uygun ipucu prosedürlerini kullanırlar. Son olarak ise OSB olan çocuklar uygun sosyal davranışı sergilediklerinde akranlar OSB olan çocuğu pekiştirerek aracılık ederler (31).

ÖRNEK OLAY

Mercan Hanım'ın oğlu Ali, yardıma ihtiyacı olduğunda yardım istemiyordu. Mercan Hanım, oğlu Ali'ye yardım isteme becerisini öğretmek için Ali'nin arkadaşlarından yardım istemiştir. Mercan Hanım, Ali'nin arkadaşlarıyla birlikte oynarken yardım isteyebileceği birkaç ortam düzenlemesi yapmıştır. Arkadaşları yardım isteme becerisi için Ali'ye model olmuşlardır. Aynı zamanda Ali'nin ihtiyacı olduğunda arkadaşları "Yardım eder misin?" de diyerek Ali'ye sözel ipucu vermişlerdir. Ali "Yardım eder misin?" dediğinde arkadaşları da ona yardım etmişlerdir. Arkadaşlarının Ali'ye yardım etmesi doğal bir pekiştireç sağlamıştır.

Akran aracılı öğretim uygulamalarını kullanırken aşağıda verilen ipuçlarını dikkate alabilirsiniz:

- ✓ Çocuğunuzu sıklıkla akranları ile bir arada olacağı ortamlara götürebilirsiniz.
- ✓ Akranları çocuğunuzla vakit geçirmeleri için bilgilendirebilir ve yönlendirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz akranlarıyla oynadığında veya oyuncaklarını akranlarıyla paylaştığında çocuğunuzu pekiştirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz daha küçük yaş grubunda ise oyun oynama, paylaşma, yardım etme, kucaklama, el ele tutuşma gibi beceriler için onları yönlendirebilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz daha büyük yaş grubunda ise sohbete katılma, sıra alma ve paylaşma, arkadaşlarına yardım etme, ihtiyacı olduğunda yardım isteme gibi davranışlar için onları yönlendirebilirsiniz.

Çocuğunuza öğretmek istediğiniz sosyal beceriye ilişkin çocuğunuzu gözlemleyip çocuğunuzun istenilen beceriyi yaklaşık olarak sergilediği tüm davranışları aşamalı olarak pekiştirebilirsiniz (32, 33).

Örnek: Mercan Hanım'ın oğlu Ali, yardıma ihtiyacı olan bir durumla karşılaştığında yardım isteme becerisini sergileyemiyordu. Mercan Hanım, Ali'ye yardım isteme becerisini öğretmek istiyordu. Mercan Hanım, yardım isteme becerisini öğretmek için bazı basamaklar izlemiştir.

- ✓ Öncelikle Mercan Hanım Ali'nin yardım istemek zorunda olacağı zor durumlar oluşturmuştur. Daha sonra Ali'nin yardıma ihtiyacı olduğu anda "Yardım eder misin?" diyerek Ali'ye model olmuş ve Ali'nin sergilediği doğru davranışı "Aferin sana." diyerek pekiştirmiştir.

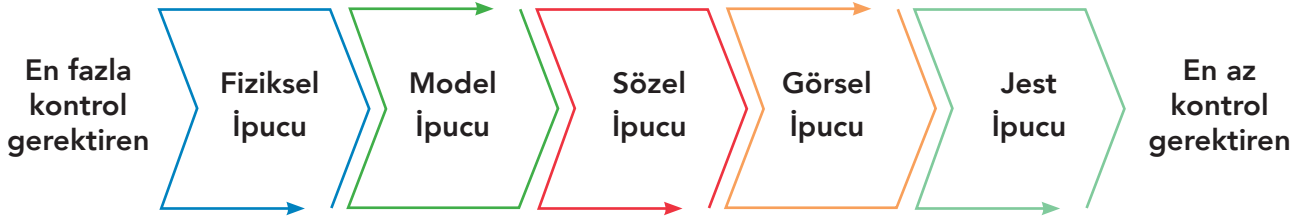
- ✓ Daha sonra Ali'nin yardıma ihtiyacı olduğu anda "Ne demen gerekiyor?" diyerek Ali'ye sözel ipucu sunmuş ve Ali'nin sergilediği doğru davranışı "Aferin sana." diyerek pekiştirmiştir.
- ✓ Sonrasında ise Ali'nin yardıma ihtiyacı olduğu anda Ali'nin "Yardım." demesini doğru davranış olarak kabul etmiş ve "Aferin sana." diyerek pekiştirmiştir.
- ✓ Bir süre sonra Ali'nin yardıma ihtiyacı olduğu anda Ali'nin "Yardım." yerine "Yardım eder misin?" demesini doğru olarak kabul etmiş ve "Aferin sana." diyerek pekiştirmiştir.

İpucu Kullanımı

Günlük yaşamımızda bazı davranışlar kendiliğinden öğrenilirken bazı davranışları öğrenmek için yardıma ihtiyaç duyulabilir. Bazı durumlarda ortamda bir uyarın olduğu hâlde çocuk davranışı sergilemiyor ya da yanlış sergiliyor olabilir.

Peki, bu durumda ne yapmalıyız? Bu durumda İPUCU KULLANMALIYIZ!

İpucu istenilen davranışın gerçekleşme olasılığını arttırmak ya da kesinleştirmek amacıyla planlı olarak sunulan yardımdır. Şekil 5.2'de gördüğümüz gibi çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları çocuklar üzerinde en fazla kontrole sahip olandan en az kontrole sahip olana doğru sıralanmıştır (32, 33).

Şekil 5.2. En Fazla Kontrole Sahip Olandan En Az Kontrole Sahip Olana Doğru İpucu Sıralaması

Fiziksel İpucu

- ✓ Tam fiziksel ipucu ve kısmi fiziksel ipucu olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır.
- ✓ Çocuğunuz henüz taklit becerisi kazanmamış ise fiziksel ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Tam fiziksel ipucu uygulamacının çocuğın vücudu üzerinde tam anlamıyla fiziksel bir hâkimiyetinin olmasıdır. Örneğin çocuğunuza vedalaşırken el sallamayı öğretmek için tam fiziksel ipucunu kullanmak istiyorsunuz. Çocuğunuzun elinin üzerinden sıkıca tutarak çocuğunuzun elini sallamasını sağlayabilirsiniz.

- ✓ Kısmi fiziksel ipucu uygulamacının çocuğun vücudu üzerinde kısmi bir temasının olmasıdır. Örneğin elinin üzerinden hafifçe dokunma, dirseğini itme kısmi fiziksel ipucuna örnek olarak verilebilir.

Model İpucu

- ✓ Çocuğunuz motor ve sözel taklit becerisi kazanmış ise model ipucunu kullanabilirsiniz.
- ✓ Uygulamacının çocuğun yapmasını beklediği davranışın nasıl gerçekleştirileceğini göstermesidir.

Örnek: Çocuğunuza teşekkür etme becerisini öğretmek için model ipucunu kullanmaya karar verdiğinizde çocuğunuz sizden bir şey talep ettiğinde istediği şeyi çocuğunuza verip önce siz "Teşekkür ederim." diyerek model olabilir ve sonra çocuğunuzun "Teşekkür ederim." demesini bekleyebilirsiniz.

Sözel İpucu

- ✓ Çocuktan yapmasını istediğiniz beceriyi, kelimelerle ifade etmenizdir.

Örnek: Çocuğunuza izin isteme becerisini öğretmek istiyorsanız öncelikle "İzin istemek çok önemlidir, izin istediğimiz zaman isteğimiz şeylere ulaşabiliriz." diyerek beceriye ilişkin olumlu yorumlara yer verebilirsiniz. Daha sonra çocuğunuzun izinsiz bir şeyi almak istediğinde "Ne yapmamız gerekiyordu? Alabilir miyim, dememiz gerekiyordu." diyerek sözel ipucu sunabilirsiniz.

Jest/İşaret İpucu

- ✓ Çocuğunuzun doğru davranış sergilemesini sağlamak için ne yapması gerektiğine ilişkin bilgi verirken el, kol, vücut ve yüz hareketleri gibi jest ve mimiklerin kullanılmasıdır.
- ✓ Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler, hareketlerdir

Görsel İpucu

- ✓ Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesinde çocuğun düzeyine uygun resim, çizim, fotoğraf, çizgi, işaret ya da yazı gibi görsel öğelerin kullanılmasıdır.

Örnek: Kuralların öğretiminde kullanılan resimler, günlük etkinlikleri gösteren resimler, bir davranışın yerine getirilmesi için sergilenen basamakları gösteren resimli kartlar, bir nesnenin ya da etkinliğin resimli kartı vb. görsel ipucunun kullanımını örnekler.

! DİKKAT

Çocuk öğretilmek istenen becerileri sergilemeye başladığında sunulan ipuçlarının geri çekilmesi gerekmektedir. Eğer öğretim sürecinde kullanılan ipuçları geri çekilmezse çocuk beceriyi sergilemek için her zaman ipucuna ihtiyaç duyacak, bağımsızlaşamayacaktır. Buna ipucuna bağımlılık denmektedir. İpucuna bağımlılık çocuğun beceriyi bağımsız sergilemesini engeller.

Pekiştirmenin Kullanımı

Bir davranışı sergilemeye devam etmemiz ya da o davranışı sergilemeyi bırakmamız geçmişte o davranışı yaptığımızda elde ettiğimiz sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. Geçmişte bir davranışı yaptığımızda hoşumuza giden bir durumla karşılaştıysak o davranışı tekrar tekrar yaparız. Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediğiniz davranışları sergilediğinde çocuğunuzu mutlaka pekiştiriniz.

Pekiştirme, davranışın sergilenmesinin hemen ardından ortama hoş giden bir uyarının (ör. yiyecek, kitap, oyuncak, zıplama gibi etkinlikler) eklenmesiyle davranışın sergilenme sıklığının artırılmasıdır (32, 33). Unutmayınız ki pekiştirilen bir davranış daha sık sergilenirken pekiştirilmeyen davranış bir süre sonra hiç sergilenmez. Şekil 5.3'te pekiştireç türlerinin kullanımına ilişkin örneklerle yer verilmiştir.

Pekiştireç Türleri	Kullanımı
Yiyecek Pekiştireci	Ali yemek yerken annesi Mercan Hanım'dan bardağa su doldurmak için yardım istemiştir. Mercan Hanım da gülümseyerek bardağa su doldurmuştur. Ali uygun bir şekilde yardım istediğinde olumlu bir tepki alarak suya ulaştığı için doğal olarak pekiştirilmiştir.
Sosyal Pekiştireç	Ali annesinden yapmak istediği bir etkinlik için izin almıştır. Annesi Mercan Hanım da izin aldığı için Ali'ye teşekkür edip izin vermiştir.
Sembol Pekiştireç	Mercan Hanım Ali'nin her paylaşma davranışı için ona birer tane etiket vermiştir. Ali'nin elindeki etiketlerin sayısı beşe ulaştığında, Mercan Hanım Ali'nin tercih ettiği bir etkinliği yapmasına veya istediği bir oyuncakla oynamasına izin vermiştir.
Etkinlik Pekiştireci	Mercan Hanım Ali'ye yemek zamanında herkesle birlikte sofrada oturup tabağındaki yemeği tamamen bitirme davranışını kazandırmak için bu davranışı sergilediğinde Ali'nin çizgi film izlemesine izin vermiştir.
Nesne Pekiştireci	Mercan Hanım Ali markette uygun bir şekilde sıra beklediği için ona sevdiği bir oyuncak almıştır.

Şekil 5.3. Pekiştireç Türlerinin Kullanımına İlişkin Örnekler

! DİKKAT

"Aferin.", "Süpersin." gibi sözcükler başlangıçta çocuğunuz için hiçbir şey ifade etmeyebilir. Ancak bu sözcükler kuru yemiş, meyve, kek parçası gibi pekiştireçlerle birlikte sunulduklarında bir süre sonra yiyecek pekiştireçleri verilmese bile tek başlarına pekiştireç özelliği taşımaya başlarlar.

Değerlendirme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sonunda değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız sosyal beceriyi sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir becerinin öğretimini yaparken çocuğunuzu ara ara takip etmek ve öğretimin sonunda hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.

Becerileri Sürdürme ve Genelleme

Çocuğunuza sosyal beceri öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; çocuğunuzun farklı araç gereçlerle farklı ortamlarda, farklı zamanlarda ve farklı kişilerle öğrendiği beceriyi sergileyebiliyor olması önemlidir (32, 33).

Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman çocuğunuz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda, farklı ortamlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı kişilerle de becerileri sergilemeye devam edecektir.

! DİKKAT

Çocuğunuz içinde bulunduğu gelişim döneminde sergilemesi gereken tüm sosyal becerilerin kazandırılmasında aynı süreçleri izleyebilirsiniz.

UYGULAMA 2

Çocuğunuz içinde bulunduğu yaş grubu içerisinde sergilemesi gereken sosyal becerilerden biri olan izin alma becerisine sahip değilse aşağıdaki uygulama basamaklarını izleyerek sizde çocuğunuza izin alma becerisini öğretebilirsiniz.

ÖYKÜ

"İzin Almak Güzeldir"

Ben arkadaşlarım eve geldiğinde çok mutlu olurum. Onlarla oynamak isterim. Arkadaşlarımla oynarken bazen onların oyuncaklarını da merak ederim ve onunla da oynamak isterim. Arkadaşımın, onun oyuncaklarıyla oynamama izin vermeyeceğini düşünerek oyuncaklarını izinsiz alırım. Arkadaşlarımın oyuncaklarıyla oynamayı çok istiyor olsam dahi onlardan izin alarak oyuncaklarıyla oynamam gerekir. Onlardan izin alarak oyuncaklarıyla oynamak istesem bana izin verirler. Böyle yaptığımda arkadaşlarım mutlu olurlar ve benimle oynamak isterler. Arkadaşlarımın eşyalarını izin alarak kullanmak güzel bir davranıştır.

- ✓ Öncelikle siz de çocuğunuzun gereksinimine göre yukarıda verilen öykü örneğine benzer sosyal öyküler yazınız.
- ✓ Daha sonra çocuğunuza sosyal öyküleri okuyabileceğiniz, çocuğunuzun kendisini rahat ve güvende hissedeceği bir ortam hazırlayınız. Aynı zamanda çocuğunuzun öyküyü okumaya ilişkin ilgi ve isteğinin yüksek olduğu bir zaman belirleyiniz. Çünkü çocuğunuz öyküye karşı ilgi gösterirse öyküyü daha dikkatli dinleyecektir.
- ✓ Sosyal öyküyü çocuğunuza ilk okuduğunuzda "Ali, senin için bir öykü yazdım. Şimdi bu öyküyü okumanın tam zamanı, birlikte okuyalım mı?" gibi ifadelerle yer veriniz.
- ✓ Sosyal öyküyü çocuğunuza kendiniz okuyabileceğiniz gibi önceden sesinizi kaydettiğiniz tablet, telefon gibi bir cihaz aracılığıyla da okuyabilirsiniz.
- ✓ Aynı zamanda sosyal öyküyü çocuğunuza okurken daha önce öyküyle ilgili hazırlamış olduğunuz görselleri de çocuğunuza gösterebilirsiniz.
- ✓ Hazırlamış olduğunuz öyküyü çocuğunuza okuduktan sonra da öyküyle ilgili hatırlatıcı sorular sorunuz. Ancak soruları sorarken çocuğunuzun performansına uygun çocuğunuzun anlayabileceği sorular olmasına dikkat ediniz.

Görsel 1 Betimleme: Arkadaşına kapıyı açan bir çocuk

- ✓ Çocuğunuz kendisine sorulan sorulara doğru cevap verdiğinde "Aferin sana." diyerek hatta zaman zaman yiyecek pekiştireçleri de kullanarak çocuğunuzun pekiştiriniz.
- ✓ Çocuğunuz sorduğunuz sorulara doğru cevap veremediğinde ise öyküyü tekrar okuyunuz.
- ✓ Çocuğunuz kendisinden beklenen davranışı sosyal öykü okumadan da bağımsız olarak sergileyinceye kadar sosyal öyküyü giderek daha az okumaya devam ediniz. Örneğin öyküyü her gün değil de haftada üç kez okuyabilirsiniz.
- ✓ Çocuğunuz kendisinden beklenen davranışı bağımsız olarak sergileyebilir hâle geldikten sonra farklı kişilerle, farklı zamanlarda, farklı araç gereçlerle ve farklı ortamlarda da bu beceriyi sergileyebilmesi için çalışılmaya devam edebilirsiniz.

OSB Olan Çocuklar ve Oyun

Yaşamın ilk üç yılında çocuğun anne-babasıyla geçirdiği etkileşimler ve yaşantılar gelişimin temellerini oluşturur (34). Çocuklar dünyaya geldikleri günden itibaren hareket ederler. Çocukların bu hareketleri oyun olarak nitelendirilir. Çocukları eğlendiren, eğlendirirken de öğrenmeyi sağlayan etkinliklere oyun denir. (34, 35).

ÖNEMLİ

Oyun çocukların yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Normal gelişim gösteren çocuklar oyun oynayarak hem yaşam hem de yaşamdaki rolleri hakkında bilgi edinirler. Çocuklar yetişkinlerin dünyasında gördüklerini, yaşadıklarını ve düşündüklerini oyun aracılığıyla sergileyerek onları patik ederler. Bu süreç her çocuğun dış dünyayı ne kadar gözlemlediğiyle, diğer bireylerle ne kadar iletişime girdiğiyle ve çevresindeki nesnelere ve insanların ne kadar farkında olduğuyla ilişkili olarak değişmektedir (34, 35).

Normal gelişim gösteren çocukların çoğu, model olduğunda veya kendilerine sözel yönlendirmeler yapıldığında belirgin bir öğretim olmaksızın da çoğu oyunu oynayabilir veya oyuna katılabilirler. Aynı zamanda normal gelişim gösteren çocuklar pek çok oyun becerisini sergilemek için pekiştirmeye gerek duymaz. Çünkü oyunun kendisi çocuklar için pekiştirici bir özelliğe sahiptir.

Ancak OSB olan çocuklarda ise bu durum daha farklıdır. Çünkü OSB olan çocukların;

- ✓ Dikkatlerini çevresindeki uyarılara ve diğer bireylerin davranışlarına yöneltmekte yaşadıkları güçlükler,
- ✓ Sosyal etkileşimde yaşadıkları güçlükler,

- o Örneğin düşünce, istek ve duygularını diğerleriyle paylaşmada isteksizlik; diğerlerinin düşünce, istek ve duygularını anlamda yetersizlik; sözel olmayan ipuçlarını yorumlamada zorluk gibi sosyal etkileşim güçlükleri yaşama.
- ✓ Sözel olan ve sözel olmayan iletişim becerilerinde yaşadıkları güçlükler,
- o Örneğin karşılıklı konuşma, iletişim başlatma, sürdürme ve sonlandırma, dilin işlevsel kullanımında zorluk yaşama.
- ✓ Soyut kavramları anlamlandırma ve hayal gücünde yaşadıkları zorluklar ve sınırlı ve yinelenen davranışlar, etkinlikler ve ilgiler bu çocukların oyun becerilerinde yetersizliklere neden olmaktadır.
- o Örneğin sınırlı ilgilerinin olması, belirli nesne ve etkinliklere karşı takıntılı davranışlar sergilemeleri, tekrarlayan davranışlar ve etkinlikler konusunda ısrarcı olmaları vb. konularda yaşadıkları zorluklar nedeniyle bu çocuklarda sergilenen oyun davranışları normal gelişim gösteren akranlarından farklılık göstermektedir (36, 37, 38).

OSB Olan Çocukların Oyun Davranışlarındaki Yetersizlikler

1. OSB olan çocuklar, oyunları öğrenmede ve oyunun amacını anlamakta zorlanmaktadır ve oyuncaklarla nasıl oynanacağına ilişkin kendilerine göre bir yol bulmaktadır. Örneğin arabayı sürmek yerine tekerleğini çevirme ya da sıraya dizmek gibi.
2. OSB olan çocukların ortak dikkat ve taklit becerilerinin gelişiminde gösterdikleri yetersizlikler akranlarıyla karşılıklı etkileşim kurma becerisini etkilemektedir. Dolayısıyla bu çocuklar yalnızlığı tercih ettikleri için sosyal oyunlara karşı ilgisizdirler.
3. OSB olan çocukların çoğu zaman duyu motora dayanan oyunları tercih etmelerinin nedeni oyun davranışlarının kendisinin kendini uyarıcı davranışları içermesidir. Örneğin oyun içerisinde yer alan araç gereçlerin kokusu, tadı, sesi veya yüzey özellikleri OSB olan çocuklar için duyuusal uyaran sağlayabilir.
4. OSB olan çocuklarda kendisine, başkasına ya da bir nesneye yönelik işlevsel oyunlar daha az görülmektedir. Örneğin çocuğun kendi saçını taraması, annesinin saçını taraması veya bardağı tabağa koyma gibi işlevsel oyun becerileri daha az görülür.
5. OSB olan çocukların hem akranları tarafından sunulan sosyal tekliflere cevap vermedikleri hem de akranlarını taklit etmedikleri gözlemlenmiştir. OSB olan çocuklar taklit becerilerindeki soyut durumları anlamlandırma ve kendiliğinden bir oyunu yapılandırmadaki yetersizliklerinden dolayı sembolik oyun becerilerinde önemli derece yetersizlik göstermektedirler.
6. OSB olan çocuklar roller üstlenerek oyun repliklerini planlama, organize etme ve birleştirmede zorluklar yaşamaktadırlar.

7. OSB olan çocuklar oyun kurallarını anlayabilme, kurallara uygun davranışlar gösterme ve diğerleriyle etkileşim kurma becerilerine sahip olmadıklarından kurallı oyun bu çocuklar için zor bir oyun türü olabilir.
8. Bu çocukların oyun sırasında uygun olmayan davranışlar sergiledikleri, ilgilerinin oldukça sınırlı olduğu ve oyuncakları esnek olmayan biçimde kullandıkları, dikkat ve duyguları daha az paylaştığı bunun yanında tekrar eden davranışlarla daha çok meşgul oldukları gözlemlenmiştir.
9. OSB olan çocukların oyundaki gelişimsel farklılıklarının bilişsel ve sosyal gelişimdeki yetersizlikle ilgili olduğu düşünülmektedir (36, 37, 38, 39, 40).

! DİKKAT

OSB olan çocuklar için açık havada oyun alanlarında oynanan oyunlar sosyal etkileşim becerilerini desteklemenin yanı sıra olumlu davranışları arttırmaya da yardımcı olacaktır. Örneğin açık havada sanat çalışmaları, denge ve koordinasyon oyunları, futbol gibi top oyunları, mendil kapmaca, körebe gibi kurallı oyunlar, yetişkin rollerini üstlendikleri açık havada oynan hayalî oyunlar gibi çocuğunuzun yaşına uygun açık hava oyunları çocukların akranlarıyla etkileşim içerisinde olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla çocuğunuzla açık havada oynanan oyunlar oynamanız çocuğunuzun hem sosyal hem de oyun gelişimi açısından oldukça önemlidir. Ancak özellikle duyusal uyarılara karşı hassasiyeti olan ve dikkatini toparlamakta güçlük çeken OSB olan çocuklarda açık hava oyunları biraz sıkıntılı olabilir. Bu durumda çocuğunuzun özelliklerine göre bazı çevresel düzenlemeler veya uyarlamalar yapabilirsiniz (35).

OSB Olan Çocuk ve Ailesi Arasında Oyunun Önemi

Çocuklar, oyunlar ya da oyun içindeki davranışlar aracılığıyla gerçek yaşamı denerler; kendilerini, fiziksel ve sosyal çevrelerini keşfederler. Aynı zamanda erken çocukluk döneminde oyun çocukların farklı gelişim alanlarını da desteklemektedir.

Oyun becerilerindeki yetersizlikler, OSB olan çocukların akranlarla etkileşimini büyük ölçüde engellemektedir. OSB olan çocukların uygun oyun becerileri arttıkça kendini uyarıcı davranışlar gibi uygun olmayan davranışlar da hızla azalır. OSB olan çocuklar oyun sırasında akranları ile etkileşime girememekte ya da çevresindeki akranlarının farkında değil gibi davranmakta ve onlarla oynamamaktadırlar. Bu durum OSB olan çocukların akranlarıyla arasında büyük bir boşluk oluşturmakta ve akranları tarafından dışlanmasına neden olmaktadır. Oyunlar annenin çocuğuyla etkileşim kurması için de çok zengin yaşantılar sağlar. Bu nedenle oyun, tüm çocukların gelişim ve öğrenme sürecinde önemli bir yere sahip olmasının yanında OSB

olan çocukların gelişim ve öğrenme sürecinde daha çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu çocuklara oyun becerilerinin öğretimi öncelikli hedefler arasında yer almalıdır.

Erken dönemde anne-babanın çocuğuyla sosyal etkileşim kurduğu en keyifli yollardan birisi oyundur. Oyunlar sırasında anne-baba ile çocuk arasında doğal, eğlenceli, rahat ve güvenli bir ortam oluşur. Çocuğun aile üyeleriyle olan etkileşimi çocuğun çevresindeki diğer tüm bireylere karşı sergileyeceği becerilerin temelini oluşturur. Ailenin özellikle bebeklikten itibaren çocuğuna sunacağı çeşitli oyunların çocukların sosyal oyun becerilerinin gelişimini olumlu yönde destekleyecektir (35, 41).

! DİKKAT

Günümüzde 3-6 yaş grubundaki çocukların akranlarıyla oynayabilecekleri hem devlete bağlı hem de özel okul öncesi kurumları bulunmaktadır. Son yıllarda ise devlete bağlı özel eğitim anaokulları da açılmıştır. Bu kurumlarda tüm gelişim alanlarını desteklemeye yönelik yapılan etkinliklerin yanı sıra 4-6 yaş grubundaki çocuklara akranlarıyla oyun oynama fırsatı sunulmaktadır. Dolayısıyla OSB olan çocukların anne-babaları olarak sizler de bulunduğunuz şehirlerdeki bu kurumları araştırabilir ve çocuğunuzun sosyal ve oyun becerilerinin yanı sıra tüm gelişim alanlarına ilişkin becerilerini desteklemek için bu kurumlardan yararlanabilirsiniz.

Oyun Türleri

Sevgili anne ve babalar, aşağıda açıklanan oyun türlerine ilişkin bilgi sahibi olduğunuzda çocuklarınızla oynadığınız oyunları çeşitlendirebilir ve bu oyun türleri aracılığıyla çocuklarınızın farklı gelişim alanlarını destekleyebilirsiniz. Şekil 5.4'te oyun türlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (35, 36, 37, 39, 40, 41, 42).

Oyun Türü	Açıklaması
Araştırmacı/Duyu-Motor Oyun	Duyu-motor oyun aktif olarak çocuğun doğumundan 12 aya geçirdiği dönemi kapsar. Bu oyun süresince bebekler duyu-motor özellikler aracılığıyla kendilerini ve çevrelerini keşfederler. Örneğin bebekler küçük nesnelere eliyle kavradıklarında onu hissetmek ve tatmak için ağızına götürürler. 6 ay civarında bebekler basit deneme-yanılma yoluyla nesnelere keşfetmeye çalışırlar. Örneğin bebekler yere düşen bir nesneyi görmek için tekrar tekrar elindeki nesneyi yere atabilirler.
İşlevsel Oyun	Normal gelişim gösteren çocuklarda 14 ay civarında gelişmektedir. İşlevsel oyun nesnelere işlevine uygun kullanma olarak da tanımlanır. Çocuk bu dönemde bir nesne ile oynamadan önce o nesnenin nasıl kullanıldığını bilmektedir. Örneğin çocuğunuza araba verdiğinizde arabayı sürer.

Sembolik Oyun/Hayali Oyun	<p>Sembolik oyun, normal gelişim gösteren çocuklarda 18-24 ay civarında gelişmektedir. İşlevsel oyuna göre oldukça karmaşıktır. Çünkü sembolik oyunda işin içine nesnelere işlevine göre değil kendi yüklediği anlama göre o nesneyi sembolik olarak "mış gibi" kullanma girmektedir. Sembolik oyun türlerini aşağıda belirtildiği gibi sınıflandırabiliriz:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gerçek bir nesneyi veya temsilini amacına uygun olarak hayali kullanma: örneğin elinde ruj olmamasına rağmen ruj sürüyormuş gibi davranması. • Oyun sırasında bir nesnenin diğerinin yerini alması: örneğin tahta bloğun telefon olarak kullanılması. • Nesnelere olmayan bir özelliğin yüklenmesi: Örneğin fincanda çay olmamasına rağmen çay varmış gibi içilmesi. • Kendisine, başka kişilere veya nesnelere rol ve duygular yükleme: Örneğin "Bebek ağlıyor." dedikten sonra oyuncak bebeği kucağına alması.
Yapı-İnşa Oyunu	<p>Çocukların çeşitli nesnelere veya oyuncaklarla bir şeyler oluşturma, yapılandırma ve inşa etme üzere oynadıkları oyunlar yapı-İNŞA oyunları olarak nitelendirilir. Bu oyunlar küçük ve büyük kas gelişimini geliştirdiği gibi çocuğun zihinsel alanda gelişimini de büyük ölçüde etkiler. Örneğin ev yapımı, kule yapımı, yollar, köprüler ve binaların yapımı olduğu gibi araba, gemi gibi hayallerinde yarattıkları her şey olabilir.</p>
Sosyo-Dramatik Oyun	<p>Çocuklar bu dönemde diğer çocuklarla birlikte oyun oynarlar ve onların varlığının farkındadırlar. Sosyo-dramatik oyunlarda çocuklar önce kendi yaşantılarını, sonra da doktorculuk, öğretmencilik gibi sosyal çevrede karşılaştıkları meslekleri ve çevrelerinde karşılaştıkları olayları oyunlarına taşırlar.</p>
Kurallı Oyun	<p>Kurallı oyunlar, topluma ve sosyal yaşama ait kuralların öğrenildiği oyunlardır. Her toplumun kendine ait bir kuşaktan diğerine aktarılmış oyunları bulunmaktadır. Bu tür oyunlarda çocuklar ait oldukları toplumun kültürel özelliklerini öğrenirler. Kurallı oyunlar yoluyla çocuklara kurallar oluşturma ve kurallara uyma, rekabet etme, kazanma, kaybetme, adil olma, hakkına razı olma veya hakkını arama gibi beceriler kazandırılabilir.</p>

Şekil 5.4. Oyun Türleri

4-6 Yaş Arasındaki OSB Olan Çocukların Oyun Becerilerinin Desteklenmesi

Şekil 5.5'te çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun oynayabileceğiniz oyunlara ilişkin örneklere yer verilmiştir (43). Siz de örneklerden yola çıkarak çocuğunuzun içinde bulunduğu gelişim dönemine uygun daha farklı oyunlar oluşturup bu oyunları OSB olan çocuklarınızla oynayabilirsiniz. Çocuklarınızın oyun becerilerini desteklerken OSB olan çocuklara oyun oynamanın öğretiminde yaygın olarak kullanılan doğal öğretim, ayırık denemelerle öğretim, etkinlik çizelgeleriyle öğretim, model olma ve şekil verme gibi yöntemlerden yararlanabilirsiniz. Yukarıda OSB olan çocukların sosyal becerilerinin desteklenmesi ile ilgili olan kısımda bu yöntemlerden bazılarının nasıl kullanıldığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Dönem	Oyunlar
3-4 Yaş	<ul style="list-style-type: none"> Evin dışında daha fazla zaman geçirebileceğiniz açık hava oyunlarını oynayınız. Parkta salıncakta sallanma, kaydıraktan kayma oyunları oynayınız. Boyama yapma, oyun hamuruyla şekiller çıkarma, kesme-yapıştırma yapma gibi sanatsal etkinlikler yaptırınız. Su ve kum ile oynanan oyunlar oynayınız. Yaşına uygun hikâye kitapları okuyunuz ve basit sorular sorunuz. Renk, şekil gibi basit kavramları öğrenebileceği oyunlar oynayınız. Alışveriş oyunu gibi oyunlar oynayınız. Kuralları olan müzikli oyunlar oynayınız. Bloklarla daha karmaşık yapı-inşa oyunları oynayınız. Birlikte kek, kurabiye yapma gibi mutfak etkinlikleri planlayınız.
4-5 Yaş	<ul style="list-style-type: none"> Daha fazla sosyal becerilerle ilgili oyunlar oynayınız. Daha fazla yetişkin rolleriyle ilgili oyunlar oynayınız. Daha karmaşık hayalî oyunlar oynayınız. Oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaşabileceği küçük grup oyunları oynayınız. Daha fazla grupta oynanabilecek oyunlar oynayınız. Daha karmaşık rollerin yüklendiği evcilik oyunları oynayınız. Öğretmencilik, doktorculuk gibi meslek oyunları oynayınız. Boyama yapma, kesme-yapıştırma yapma gibi sanatsal etkinlikler yaptırınız. Bloklarla daha karmaşık yapı-inşa oyunları oynayınız.
5-6 Yaş Arası	<ul style="list-style-type: none"> Kavram temelli oyunlar oynayınız. Spor temelli oyunlardan jimnastik, egzersiz yapma, ip atlama gibi oyunlar oynayınız. Grup temelli iş birliğine ve paylaşımaya dayalı oyunlar oynayınız. Bloklarla daha karmaşık yaratıcılık becerilerinin ortaya çıktığı oyunlar oynayınız. Toplumsal yaşam becerilerine ilişkin oyunlar oynayınız (ör. ayakkabı giyme, çorabı bulma oyunu vb.). Temel akademik becerileri destekleyen oyunlar oynayınız. Bahçede oynanabilecek kurallı açık hava oyunları oynayınız. (ör. körebe oyunu, yağ satarım bal satarım oyunu, mendil kapmaca oyunu, futbol gibi top oyunları vb.). Domino, dama veya satranç gibi kurallı oyunlar oynayınız. Hafıza oyunları oynayınız. Boyama yapma, oyun hamuruyla şekiller çıkarma, kesme-yapıştırma yapma gibi sanatsal etkinlikler yaptırınız. Basit örüntüler oluşturabileceğiniz oyunlar oynayınız.

Şekil 5.5. 3-6 Yaş Aralığında Gelişim Dönemlerine Göre Oyunlar Örnekleri

! DİKKAT

4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun sergilemesi gereken oyun becerilerini desteklemek için aşağıda örnek verilen oyun planından yararlanabilirsiniz.

OYUN: Yük Taşıma

Oyunda Kullanılan Araç Gereçler:

- Kartondan hazırlanmış yol.
- Plastik malzemelerden tasarlanmış benzinlik.
- Kartondan tasarlanmış kamyon yıkama yeri.
- Kartondan hazırlanmış kamyon parkı.
- Plastik meyve ve sebzeler.
- Plastik hayvan maketleri.
- 2 tane kamyon.

Oyun Ortamının Hazırlanması: Oyun ortamını hazırlarken öncelikle kartondan hazırlanmış olan yolu düz bir zemine yerleştirmeliyiz. Yolu oval bir şekil oluşturacak şekilde zemine yerleştirmeliyiz. Daha sonra oval şekilde olan yolun bir ucuna benzinliği diğer ucuna da kamyon parkını yerleştirmeliyiz. Kamyon parkıyla benzinliğin arasında mesafe olmasına dikkat etmeliyiz. Benzinliğin yanına kamyon yıkama yerini yerleştirmeliyiz. Daha sonra plastik meyveleri kamyon parkına koymalıyız ve kamyonları yolun üzerine yerleştirmeliyiz.

Oyun İçin Ön Koşul Davranışlar:

- Göz kontağı kurma
- Yapılan etkinliğine dikkatini verip gözleriyle takip etme
- Gösterilen davranışları taklit edebilme
- En az tek ve iki basamaklı yönergeleri yerine getirme
- En az tek ve iki kelimedenden oluşan basit kelimeleri sözel taklit etme

Oyun Davranışları:

- Öncelikle yolun üzerinde olan kamyonları kamyon garajına doğru sürmeliyiz.
- Kamyonları kamyon garajına sokup garajdaki meyveleri kamyonun kasasına yüklemeliyiz.
- Daha sonra kamyonları tekrar hareket ettirip yola çıkmalıyız.
- Kamyonları benzinliğe doğru sürmeliyiz.
- Kamyonları benzinliğin önüne geldiğinde durdurmalıyız ve "Kamyon çalışmıyor, kamyonun benzini bitti, benzin alalım." demeliyiz.

- Kamyonu benzin doldurulacak yere getirmeliyiz.
- Kamyona benzin doldurmaliyiz.
- Benzin aldıktan sonra yola devam etmeliyiz.
- Kamyon parkına geldikten sonra kamyonları kamyon parkına park edip biz de uyumaliyiz.

Oyunda Taklit Becerilerinin Desteklenmesi İçin Fırsatların Yaratılması: Oyunun tüm davranışları taklit becerilerinin desteklenmesi için fırsatlar yaratmaktadır. (ör. arabayı sürme, kasaya meyve ve sebzeleri yükleme, arabaya benzin doldurma gibi)

Oyunda Çocuğun İletişim Girişimini Başlatması İçin Fırsatların Yaratılması: Oyun sırasında çocukların iletişim girişimlerini desteklemek için birçok fırsat yaratılabilir. Öncelikle kamyonları çocuğun ulaşamayacağı bir şekilde elimizde tutup çocuğun kamyonu istemesini sağlayabiliriz. Daha sonra yolun üzerinde olan kamyonları kamyon garajına doğru sürerken bizim kamyonumuzu durdurup çocuğun da sürmesini engelleyebiliriz. Böylelikle çocuk sizin kamyonunuzu sürmeniz için "Git, sür." gibi iletişim girişimleri başlatabilir. Kamyonları kamyon garajına sokup, garajdaki meyveleri kamyonun kasasına yüklerken meyve ve sebzeleri ağzı sıkıca kapalı bir saklama kutusuna koyup sizden açması için yardım istemesini sağlayabilirsiniz. Kamyonları benzinliğin önüne geldiğinde durdurmalıyız ve beklentili bir yüz ifadesiyle çocuğa bakıp çocuğun "Benzin bitti." demesini sağlayabiliriz. Kamyonu benzin doldurulacak yere getirmeliyiz ve benzin hortumunu elimize alıp çocuğa vermeyerek istemesini sağlayabiliriz.

Oyunda Sıra Alma Becerisi İçin Fırsatların Yaratılması: Kamyonları kamyon garajına sokup garajdaki meyveleri kamyonun kasasına yüklerken meyve ve sebzeleri sırayla yükleyebiliriz. Kamyona benzini sırayla doldurabiliriz. Kamyon parkına geldikten sonra kamyonları kamyon parkına sırayla park edebiliriz. Veya tamamen oyunun bütününe sırayla oynayabiliriz.

Oyunda Ortak Dikkat Becerisi İçin Fırsatların Yaratılması: Öncelikle yolun üzerinde olan kamyonları kamyon garajına doğru sürerken yolun kenarına plastik bir hayvan maketi konup o gösterilerek "Aa şuna bak." diyebiliriz. Kamyonları kamyon garajına sokup garajdaki meyveleri kamyonun kasasına yüklerken içlerinden bir tanesinin boyutunu büyütüp onu göstererek "Aa şuna bak." diyebiliriz. Kamyonları benzinliğin önüne geldiğinde durdurmalıyız ve kamyonun benzin doldurulan kısmını göstererek "Aa şuna bak, kamyonun benzini bitti." diyebiliriz. Kamyon parkının önüne bir set çekip kamyon parkına geldikten sonra parkın önündeki seti göstererek "Aa şuna bak parkın önünü kapatmışlar." diyebiliriz.

Oyunun Genişletilmesi: Oyunun birkaç basamak genişletilmesi için öncelikle kamyon parkına sebze ve meyvelerin yanı sıra hayvan maketleri konulabilir. Kamyonların kasa-

sına yükleme işlemi sırasında çocuğa sen hayvanları kasaya yükle ben de meyve ve sebzeleri yükleyeceğim deyip bir sınıflandırmaya gidilebilir. Aynı zamanda kamyonlara benzin doldurduktan sonra “Offf kamyonunda çok pislenmiş.” deyip kamyonu benzinliğin yanındaki kamyon yıkama yerine doğru sürmeliyiz. Kamyonu yıkama yerinin altından geçirip yıkamalıyız. Kamyonu yıkadıktan sonra yola devam etmeliyiz. Kamyon parkına geldikten sonra kamyonun kasasındakileri boşaltıp kamyonu park edip uyumalıyız. Siz de çocuğunuzun ihtiyacına göre kendi yaratıcılığınızı kullanarak oyuna farklı bakmalar ekleyebilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun sosyal etkileşim ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin ihtiyacınız olan bilgi ve becerilerin üzerinde durduk. Bölümün sonunda sosyal gelişim, sosyal beceri ve oyun becerileri kavramlarının tanımlarına ilişkin bilgi sahibi oldunuz. Aynı zamanda OSB olan çocukların sosyal davranışlarının ve oyun davranışlarının neler olduğunu öğrendiniz. Bu bilgilerin çocuğunuzun sosyal beceri ve oyun becerilerine ilişkin yapacağınız değerlendirmeler sırasında işinize yarayacağını düşünüyoruz. Bu bilgilerin yanı sıra sosyal becerilerin ve oyun becerilerinin desteklenmesinde çevrenin ve ailenin rolüne ilişkin bilgi sahibi olmanızın yanı sıra sosyal becerilerin desteklenmesinde dikkat edilecek noktaları öğrendiniz. Bu kısma kadar edindiğiniz bilgiler genel olarak çocuğunuzun gün içerisinde sosyal becerilerini ve oyun becerilerini nasıl destekleyebileceğinize ilişkin yol gösterici olacaktır. Bölüm içerisinde edinmiş olduğunuz bu bilgilerden yola çıkarak 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerileri desteklemek/öğretmek için gerekli koşulları (ortam düzenlemesi, araç gereç uyarlaması, zamanı, süreyi) nasıl düzenleyeceğinizi de öğrendiniz. Çocuğunuzun gerçekleştirmesi gereken sosyal becerilerini desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamalarını nasıl yapacağınızı da öğrendiniz. Aynı zamanda 4-6 yaş arasındaki OSB olan çocuğunuzla hangi oyunları oynayabileceğinize ve gerçekleştirmesi gereken oyun becerilerini desteklemek için planladığınız bir oyunu çocuğunuzla nasıl oynayacağınıza ilişkin de bilgi sahibi oldunuz. Sizlerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen örnek beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duydukları becerileri öğretmenizdir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Bacanlı, H. (2006). *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
2. Sargent, L. R. (1998). *Social skills for school and community: Systematic instruction for children and youth with cognitive delays*. Retrieved from <https://books.google.com.tr/books>.

3. American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. Virginia: American Psychiatric Publication.
4. Weiss, M. J. & Harris, S. L. (2001). Teaching social skills to people with autism. *Behavior Modification*, 25, 785-802.
5. Ergenekon, Y. (2013). Sosyal yeterlik ile ilişkili kavramlar ve sosyal yeterliğin bileşenleri. S. Vuran (Ed.) *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi: içinde* (s.20). Ankara: Vize Yayınları.
6. Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınevi.
7. Pektaş-Karabekir, E. (2020). Sosyal davranış özellikleri. N. Akmanoğlu (Ed.), *Asperger sendromu ve otizm: Çocukluktan yetişkinliğe içinde* (s. 29-65). Ankara: Eğiten Yayınları.
8. Gresham, F. M. (1986). Conceptual and definitional issues in the assessment of children's social skills: Implications for classifications and training. *Journal of clinical child psychology*, 15, 3-15.
9. Balconi, M. & Carrera, A. (2007). Emotional representation in facial expression and script: A comparison between normal and autistic children. *Research in Developmental Disabilities*, 28, 409-422.
10. Volkmar, F. R., Carter, A., Grossman, J., & Klin, A. (1997). *Social development in autism handbook of autism and pervasive developmental disorders*. Retrieved from <https://books.google.co.in/books>.
11. Wheelwright, S., Baron-Cohen, S., Goldenfeld, N., Delaney, J., Fine, D., Smith, R., Weil, L. & Wakabayashi, A. (2006). Predicting autism spectrum quotient (AQ) from the systemizing quotient-revised (SQ-R) and empathy quotient (EQ). *Brain research*, 1079, 47-56.
12. Rogers, K., Dziobek, I., Hassenstab, J., Wolf, O. T., & Convit, A. (2007). Who cares? Revisiting empathy in Asperger syndrome. *Journal of autism and developmental disorders*, 37, 709-715.
13. Howlin, P., Baron-Cohen, S., & Hadwin, J. (1999). *Teaching children with autism to mind-read a practical guide for teachers and parents*. US: Wiley Publication.
14. Baker, J. E. (2003). *Social skills training for children and adolescents with Asperger syndrome and social communication problems*. Shawnee mission, KS: Autism Asperger Publishing Company.
15. Lord, C., & Risi, S. (1998). Frameworks and methods in diagnosing autism spectrum disorders. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 4, 90-96.
16. Wolfberg, P. (2003). *Peer play and autism spectrum: The art guiding children's socialization and imagination*. Kansas: Autism Asperger Publishing Company.
17. Hagland, C. (2010). *Getting to grips with asperger syndrome: understanding adults on the autism spectrum*. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
18. Attwood, T. (2008). *A complete guide to asperger's syndrome*. Londra: Jessica Kingsley Publishers

19. Macintosh, K., & Dissanayake, C. (2006). Social skills and problem behaviours in school aged children with high-functioning autism and Asperger's disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 36(8), 1065-1076.
20. Demir, Ş. (2009). *Otizimli çocukların sosyal becerilerinin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
21. Manetti, M., Schneider, B. H., & Siperstein, G. (2001). Social acceptance of children with mental retardation: Testing the contact hypothesis with an Italian sample. *International Journal of Behavioral Development*, 25, 279-286.
22. Weiss, M. J. & Harris, S. L. (2001). Teaching social skills to people with autism. *Behavior Modification*, 25 (5), 785-802.
23. Yaşaran, Ö. Ö., Batu, E. S., ve Arzu, Ö. Z. E. N. (2014). Özel gereksinimli bireylerin sosyal kabullerini sağlamada normal gelişim gösteren öğrencilere sunulan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 167-180.
24. Ioannis, F., & Maria, N. S. (2017). Development and growing of social skills in teaching procedure: teaching actions and suggestions. *Journal of Education and Human Development*, 6(1), 120-128.
25. Kandır A., ve Alphan, U. Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14), 33-38.
26. Samancı, O., ve Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 21(1), 281-288.
27. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Okul öncesi özel eğitim öğretim programı, değerlendirme kitapçığı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
28. Sola-Öçgüç, C. ve Gümüş, T. (2013). Sosyal becerilerin değerlendirilmesi. S. Vuran (Ed.). *Sosyal yeterliklerin geliştirilmesi içinde* (s. 53-76). Ankara: Vize Akademik.
29. Olçay-Gül, S., ve Tekin-İftar, E. (2012). Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler için sosyal öykülerin kullanımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(02), 1-24.
30. Sansosti, F. J., & Powell-Smith, K. A. (2006). Using social stories to improve the social behavior of children with Asperger syndrome. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 8(1), 43-57.
31. Chan, J. M., Lang, R., Rispoli, M., O'Reilly, M., Sigafoos, J., & Cole, H. (2009). Use of peer-mediated interventions in the treatment of autism spectrum disorders: A systematic review. *Research in autism spectrum disorders*, 3(4), 876-889.
32. Alberto, A. P. & Troutman, C. A. (2013). *Applied behavior analysis for teachers (9th ed.)*. NJ: Pearson Education.
33. Cooper, J. O., Heron, T. E. , & Heward, W. L. (2007). *Applied behavior analysis*. Ohio: Pearson Merrill Prentice Hall.

34. Santrock, W. J. (2011). *Child development*. New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
35. Tüfekçioğlu, U. (2003). *Çocukta hareket, oyun gelişimi ve öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayınları.
36. Smith, M, J. (2001). *Teaching Playskills to Children with Autistic Spectrum Disorder*. New York: DRL Boks, Inc.
37. Sucuoğlu, B. (2001). Engelli çocuklar ve oyun: Otistik çocuklar. U. Tüfekçioğlu (Editör) *Çocukta Hareket, Oyun Gelişimi ve Öğretimi* (bu kısım italik olacak). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
38. Öncül, N. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara sembolik oyunların küçük grupla öğretiminde canlı modeller ve video modellerle öğretimin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
39. Wolfberg, P. (2003). *Peer play and autism spectrum: The art guiding childrens' socialization and imagination*. Kansas: Autism Asperger Publishing Company.
40. Barton E. E. & Pavilianis, R. (2012). Teaching pretend play to young children with autism. *Young Exceptional Children*, 15, 5-17.
41. Anderson-McNamee, J. K. & Bailey, S. J. (2010). The importance of play in early childhood development. *Montana State University Extention*, 4(10), 1-4.
42. Piaget, J. (1999). *Play, dreams and imitation in childhood*. London: Routledge.
43. Bardak M. ve Topaç N. (2022). *Oyun ve oyun materyalleri*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

BÖLÜM 6

Dr. Öğr. Üyesi Ersin Ufuk TİMUÇİN

ÖZ BAKIM, BEDENSEL VE
BİLİŞSEL BECERİLERİ
DESTEKLEME

Genel Amaç

Bu bölümün genel amacı, 4-6 yaş dilimindeki çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında becerileri kazanmasını sağlamak ve beceri edinimlerini desteklemek için nasıl bir yol izleyeceğinize yönelik ipuçları vermektir.

Kazanımlar

- 4-6 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarında yer alan becerileri söyler.
- 4-6 yaş öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerin aşama sırasını söyler.
- Çocuğun öz bakım, bedensel ve zihinsel beceri alanlarında yapabildiği ve yapamadığı becerileri değerlendirme çizelgesi üzerinde işaretler.
- Çocuğun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek için koşulları (ör. ortam düzenlemesi, araç-gereç uyarlaması, zaman, süre vb.) düzenler.
- Çocuğun gerçekleştirmesi gereken becerileri desteklemek/öğretmek için ipuçlarını kullanarak eğitim uygulamaları yapar.

İçerik

1. Öz bakım Psikomotor ve Zihinsel Becerileri Destekleme
2. Çocuğun Yapabildiği Becerileri Belirleme
3. Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?
4. Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar
5. Ortam Düzenleme
6. Araç Gereç Düzenleme
7. Çalışma Zamanını, Süresini ve Sıklığını ve Sıklığını Düzenleme
8. Etkinlik/Uygulama Yapma
9. Amacı Kazandırmak İçin Hangi İpuçlarını Vermeliyim?
10. Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı
11. Becerileri Sürdürme, Genelleme
12. Değerlendirme

Açıklamalar

Bu bölümde, çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel gelişim alanlarındaki beceri basamakları ve bu becerilerin aşama sırasının nasıl gerçekleştiği yer almaktadır. Bu bölümde çocuğun öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinde neler yapabildiğini belirlemenizi sağ-

layacak şekilde kayıt formları bulunmaktadır. Bu kayıt formları üzerinde işaretleme yaparak çocuğunuzun neler yapabildiğini ve neleri öğrenmeye ihtiyacı olduğunu daha somut olarak ortaya çıkarabileceksiniz. Çocuğunuzun neler yapabildiğini

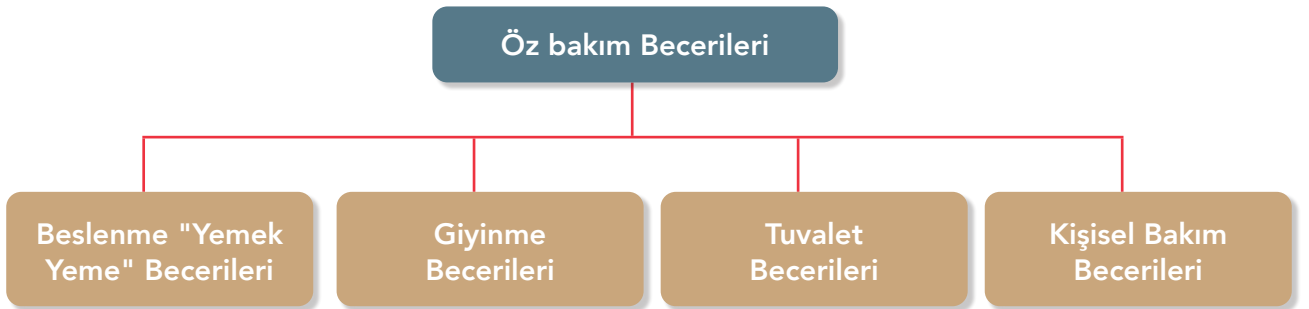
belirledikten sonra yapamadığı becerileri çalışılacak beceri olarak ele alabileceksiniz. Bir beceriyi çocuğunuza kazandırmak için yapmanız gerekenlere bu bölümde yer verilmiştir. Çocuğunuza bir beceriyi kazandırmaya çalışırken düzenlemeniz gereken koşulları; ortam, materyal, zaman, süre gibi düzenlemelerin örneklerini bulabilir ve farklı becerileri kazandırırken nasıl düzenlemeler yapmanız gerektiğine yönelik fikirler edinebilirsiniz.

En önemlisi bu bölümde çocuğunuza bir beceriyi kazandırırken ne tür ipuçlarından ve nasıl yararlanabileceğinizi bulabileceksiniz. Biz sizin için belli başlı bazı becerilerde örnekler verdik sizin çocuğunuzun gereksinim duyduğu farklı becerilerde bu becerileri kullanmanızı umut ediyoruz.

ÖZ BAKIM BECERİLERİ VE KAZANDIRILMASI

Öz bakım Becerileri Nelerdir?

Öz Bakım becerileri; beslenme, tuvalet, giyinme ve kişisel bakım becerilerinden oluşur.

Şekil 6.1 Öz bakım Becerileri

Öz Bakım Becerilerinin Aşama Sırası:

ÖNERİ

Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı (37 - 78 Ay Uyumsal Beceriler Kitapçığı)

<http://orgm.meb.gov.tr/ekutuphane/anasayfa/derskitaplari/>

Çocuğum Neler Yapabiliyor?

- Çocuğunuzun hangi öz bakım becerilerini kazanması gerektiğini belirlemek için öncelikle hangi öz bakım becerilerini gerçekleştirdiğini belirlemeniz gerekir.
- Çocuğunuzun neler yapabildiğini aşağıdaki işaretlerden yararlanarak değerlendirebilirsiniz.
- Değerlendirme yaparken tarafsız olmaya dikkat ediniz.
- Aşağıdaki tablo üzerine, aşağıdaki işaretleri kullanarak bebeğinizin öz bakım becerilerinde yapabildiklerini işaretleyiniz.

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

Açıklama

Çocuğunuz beceriyi **yapabiliyor ancak istendiğinde yapmıyorsa**, uygun zaman içerisinde yapmıyorsa ya da becerinin yapılmasına ilişkin yazmanız gereken güçlükler neden olan durumlar varsa yazınız.

"+" İşaretli beceriler: Çocuğunuzun yapabildiği beceriler, çocuğunuzun hangi düzeyde bağımsız olduğunu gösterir.

" - ve Y" İşaretli beceriler: Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, bebeğinizle hangi alanlarda çalışmanız gerektiğini gösterir.

Performans Eksiği: Çoğu zaman Çocuklar yapabildikleri bazı davranışları göstermez, sergilemezler. Bu şekilde bir şüphe duyuyorsanız açıklama kısmına mutlaka bu durumu yazınız. Eğer çocuğunuz aslında yapabildiği bir beceriyi yerine getirmiyor ise bazı davranışsal güçlükler sahip olabilir. Bu durumu aşmak için "Ortak Kitap Davranış Yönetimi Kısmı/Performans Eksiği" konusuna bakınız.

ÇOCUĞUMUN ÖZ BAKIM BECERİLERİYLE İLGİLİ NOTLARIM

Bir sonraki sayfada yer alan tablo üzerine yapacağınız işaretleme dışında çocuğunuzun bir beceriyi yerine getirirken sergilediği farklı davranışlar olabilir. Örneğin gereğinden fazla süre bekleme, beceriyi çok yavaş gerçekleştirme, beceriyi yapmak istememe vb. Bu gibi durumları diğer aile bireyleri ve kreş öğretmenleri ile paylaşmak için notlar almanız önemlidir.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ÖZ BAKIM BECERİLERİ (4-6 Yaş)

Beslenme Becerileri	Giyinme Becerileri	Tuvalet Becerileri	Kişisel Bakım Becerileri
☐ Bağımsız yemek yeme ☐ Bardağa sıvı doldurma. ☐ Sofra hazırlamaya yardım etme ☐ Bıçak kullanma ☐ Sofra kurallarına uygun davranma ☐ Sandviç hazırlama	☐ Kazak, ayakkabı, tişört giyme ☐ Düğme ilikleme ☐ Çıtçıt takma ☐ Yönlendirildiğinde giyinme ☐ Bağımsız olarak soyunma ☐ Bağımsız olarak giyinme	☐ İşaret ya da sözlü olarak tuvaletinin geldiğini belli etme ☐ Yetişkin denetiminde tuvaleti kullanma. ☐ Tuvaletini bağımsız olarak yapma ☐ Gece boyunca kuru kalma ☐ Yardım ya da hatırlatma gereksinimi olmadan tüm tuvalet gereksinimini karşılama.	☐ Saçlarını tarama ☐ Burnunu mendille silme ☐ Bağımsız olarak ellerini, yüzünü yıkama ☐ Bağımsız olarak dişlerini fırçalama ☐ Yetişkin kontrolünde banyo yapma ☐ Banyo sonrası kurulanma (1)

Tablo 6.2. 4-6 Yaş Öz bakım Becerileri

ÖZ BAKIM BECERİLERİNİ DESTEKLEME

Değerli ebeveynler, yukarıda çocuğunuzun hangi öz bakım becerilerini yapıp yapamadığını belirlediniz. Şimdi de bu becerileri öğretirken/desteklerken neler yapmanız gerektiğini ele alalım.

Bebeğim Ne Öğrenecek? Amacım Ne?

- Çocuğunuza bir beceri öğretmeden önceki en önemli konu onun neyi öğreneceğinin “çocuğunuza kazandıracığınız beceriye yönelik amacın” farkında olmanızdır. Çocuğunuza kazandıracığınız amacı bilmeniz, öğretimi sağlamak ya da çocuğunuzun öğrenmesini desteklemede çok önemli bir unsurdur.
- Tüm beceri alanlarında öncelikle amacınızı yukarıda işaretlediğiniz maddelerden seçerek belirgin hâle getirmelisiniz.
- Yukarıdaki sıralı becerilere göre ilk “-” basamağı bebeğinizin amacı olarak ele alabilirsiniz.
- Örneğin “giysi çıkarma” maddesi “-” ise amacınız “Çocuğum giysilerini çıkarır.” şeklindedir. Bütün odağınız çocuğunuzun giysilerini bağımsız çıkarması olmalıdır.

Amacı belirlediğimize göre şimdi çocuğunuza belirlediğiniz amacı gerçekleştirmek için yapmanız gerekenleri ele alalım.

Bir amacı gerçekleştirirken aşağıdaki başlıklarda yer alan başlıkları oluşturmalısınız. Şimdi bu başlıkların neler olduğunu örneklerle birlikte ele alalım.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar:

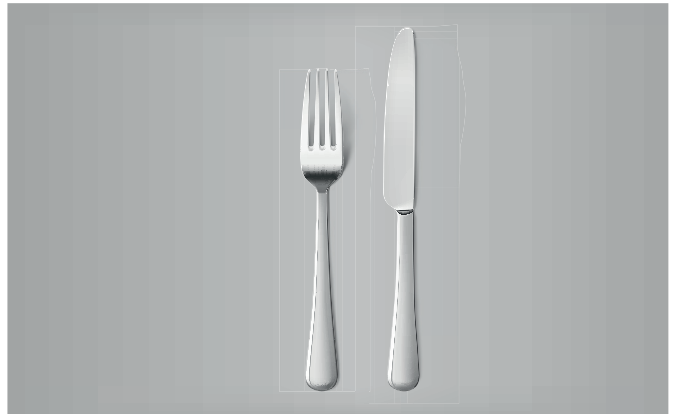
- Her becerinin öğrenilmesi için çocuğunuzun sahip olması gereken farklı koşullar vardır. Bunlar ön koşullar şeklinde de ifade edilir.
- Örneğin bir çocuğun kaşıkla yemek yiyebilmesi için kaşığı tutabilmesi gerekir. Ya da tuvalet becerilerini öğretmeye başlayabilmeniz için çocuğun en az bir saatlik kuruluk süresine sahip olması gerekir. Çocuğunuza bir beceriyi öğretmeden önce çalışacağınız beceriyi öğrenmesini sağlayacak ön koşula sahip olup olmadığını belirlemelisiniz. Çocuğunuz çalışacağınız becerinin ön koşuluna sahip değilse kazanmasını istediğiniz beceriyi öğrenemeyebilir.
- Her şeyden önce ele aldığınız amacı kazandırmak için koşulların neler olduğunu düşünmelisiniz. Bu konuda yukarıda yer alan tablodan ve çocuğunuz bir özel eğitim rehabilitasyon merkezine devam ediyor ise oradaki öğretmenlerinden yardım alabilirsiniz.

Ortam Düzenleme

- Bu başlık çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı en iyi kazandıracığınız ortamı düzenlemenizle ilgilidir. Lütfen amacı kazandırmaya çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: "Çocuğumda amacı gerçekleştirmek için nasıl bir ortamda çalışmalıyım?" Bu soruya vereceğiniz cevaba göre çalışma ortamını belirlenmiş olacaktır. Çalışma ortamında olması gereken başka özellikleri aşağıda bulabilirsiniz, bunlar:
 - o Mümkün olduğunca sessiz bir ortam (TV ve kapının kapalı olduğu, sessizliğin sağlandığı bir ortam),
 - o Fazlaca oyuncağın olmadığı, derli toplu sade bir ortam
 - o Çocuğun size ve öğretmeye çalıştığınız amaca yönelik kullanılacak araç gereçlere daha fazla dikkat edebileceği şekilde bulunduğu bir ortam (Çocuğun görüş alanında dikkat dağıtıcı unsurların yer almaması gerekir.).

Araç Gereç Düzenleme

- Bu başlık çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı en iyi kazandıracığınız araç gereçleri düzenlemenizle ilgilidir. Lütfen amacı kazandırmaya çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: "Çocuğumda amacı gerçekleştirmek için hangi araç gereçlerle çalışmalıyım?" Bu soruya vereceğiniz cevap ile araç gereçleri düşünmüş ve belirlemiş olursunuz. Her bir amaç için farklı araç gereçler kullanmanız gerekebilir. Çocuğunuza renkleri öğretirken renkli materyaller ya da renk kartları gerekirken yemek yeme becerileri kazandırmak için eline en uygun çatal-kaşık kullanmanız gerekecektir. Çalışma sırasında kullanacağınız araç gereçler farklı farklı olmakla birlikte genel olarak kullanacağınız araç gereçlerde olması gereken belli başlı özellikler:
 - o Öncelikle tehlikeli sonuçlara neden olmayacak araç gereçlere yer vermelisiniz. Çocuğunuz tarafından yutulabilecek büyüklükte araç gereçler kullanmamalısınız.
 - o Çocuğunuzun canını acıtabilecek, ona zarar verecek araç gereçler (ör. ucu sivri çatal, kalem vb.) kullanmamalısınız.

Görsel 2 Betimleme: Metal bir çatal ve bir bıçak

- o Kullanacağınız araç çocuğunuzun vücut özelliklerine uygun olmalıdır (ör. eline uygun büyüklükte kaşık gibi).
- o Kullanacağınız araç çocuğunuza beceriyi öğretirken zorlanmasını engelleyecek özellikte olmalıdır (ör. soyunma ve giyinme için kolaylıkla çıkarılabilen esnek ve bir beden büyük kazak, beli lastikli eşofman gibi).
- o Kullanacağınız araç gereçler, çocuğunuzun görebilmesini, duyabilmesini, dokunmaktan zevk alabilmesini sağlayacak nitelikte olmalıdır (ör. dokunmaktan hoşlanacağı bir kumaş parçası gibi).

Çalışma Zamanı Süresi ve Sıklığını Düzenleme

- Bu başlık çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amacı en iyi ne zaman ve ne kadar süre çalışarak kazandırabileceğinizle ilgilidir. Lütfen amacı kazandırmaya çalışmadan önce şu soruyu kendinize sorunuz: **“Çocuğumla amacı gerçekleştirmek için ne zaman ne kadar süre ve hangi sıklıklarda çalışmalıyım?”** Bu soruya vereceğiniz cevap ile doğru zamanı, süreyi ve sıklığı belirlemiş olursunuz. Çalışma zamanı, süresi ve sıklığı için dikkat etmeniz gerekenlere her biri için soracağınız sorularla tek tek cevaplar arayalım:
 - o *Ele aldığım beceri için en uygun çalışma zamanı nedir?* Bu durum için birkaç örnek verelim.
 - ✓ Yemek becerileri için çocuğun acıktığı zaman,
 - ✓ Soyunma/giyinme becerileri için soyunma ve giyinmenin gerektiği zamanlar (parktan eve döndüğünüzde, uykudan önce kıyafet değiştiren vb.)
 - ✓ Yemeklerden önce ellerini yıkaması gereken zamanlar vb.
 - o *Ele aldığım beceri için en uygun çalışma süresi ne kadar?* Bu durum için birkaç örnek ele alalım.
 - ✓ Beslenme becerileri için yemek öğünleri süresince,
 - ✓ Soyunma ve giyinme becerileri için kıyafet değiştirme zamanlarında çocuğunuzun katılımına göre en fazla bir kez daha tekrar edecek şekilde,
 - ✓ Çocuğunuzun dışarı çıkmak için sabırsızlık gösterdiği durumlarda ise çalışılan becerinin süresini adım adım artıracak şekilde.
 - o *Ele aldığım beceri için en uygun çalışma sıklığı ne kadar?* Bu sorunun cevabı gün içerisinde o beceri hangi sıklıkta yapılacak ise o kadar sıklıkta yer vermek

şeklinde olmalıdır.

- ✓ Örneğin yemek öğünlerinde, bir günde ara öğünlerle birlikte 3, 5 ya da 8 kez bebeğinizin/çocuğunuzun beslenme düzenine paralel şekilde,
- ✓ Çocuğunuz sıkılmasına fırsat vermeyecek sıklıkta.

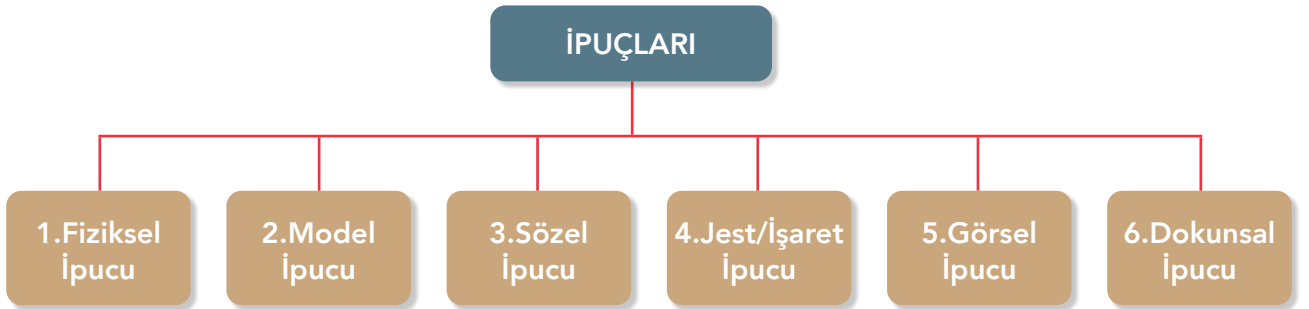
Etkinlik/Uygulama Yapma:

- Bu bölüm, ele aldığınız amacı çocuğunuza nasıl kazandırmanız gerektiğiyle ilgilidir. Bunun için öncelikle kendinize aşağıdaki soruları sorabilirsiniz.
 - o Amacı kazandırmak için hangi ipuçlarını kullanabilirim?
 - o Becerileri çocuğuma hangi sırada sunmalıyım?
 - o İpuçlarını nasıl geri çekmeliyim?
 - o Amacı kazandırırken başka hangi yöntemlerden yararlanabilirim?

Şimdi aşağıda bu sorulara cevaplar verelim.

Amacı Kazandırmak İçin Hangi İpuçlarını Vermeliyim?

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz amaca yönelik verebileceğiniz ipuçları en fazla yardımdan en az yardıma doğru aşağıda yer almaktadır.

Tablo 6.3. İpucu Türleri

Fiziksel İpucu

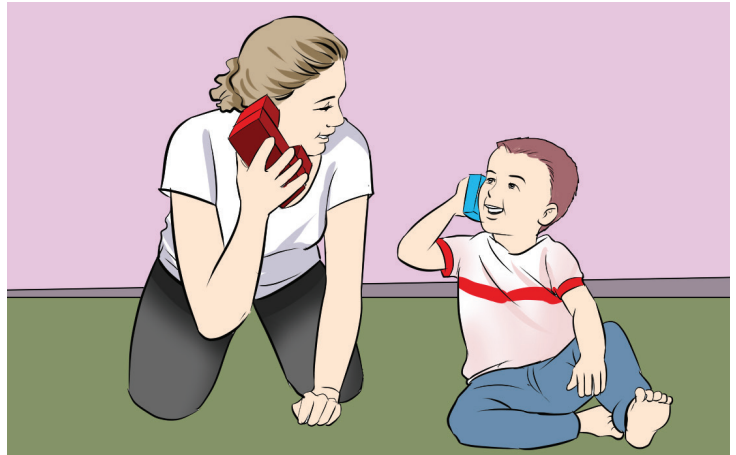
- Bedensel hareketleri gerektiren becerilerin öğretilmesinde çocuğun ayak, kol, el vb. uzuvlarından tutularak yaptırılacak beceriyi fiziksel destekle birlikte çocuğa yaptırmayı sağlayan ipucudur.
- Bu ipucu verilirken aynı anda ne yapıldığı da bebeğe söylenir.
- Genellikle çocuğun arkasından, çocuğun beceriyi yapacağı uzvu, örneğin eli kavranarak beceri yaptırılır. Çocuk beceriye katılım sağladıkça yavaş yavaş bebeğe sunulan fiziksel ipucu/destek azaltılır.
- En önemlisi, fiziksel ipucu henüz taklit becerisi kazanmamış çocuklarda ve beceriye model olunduğu hâlde taklit edemeyen çocuklarda kullanılır.

Görsel 3 Betimleme: Yerde oturan bir kadın ve ayakta durarak tek ayağını hafifçe uzatan bir çocuk

Model İpucu

- Taklit edebilen çocuğun yapması istenen hareketi bir modelin yaparak çocuğun gözlemlenmesini ve taklit etmesini sağlamaktır. Kısacası çocuğa sergilemesi istenen beceri yapılarak gösterilir.
- Model ipucu sunulurken çocuğun kullandığı elinin çaprazında durulmalıdır.
- Beceriye model olunurken bir yandan da yapılan beceri sözel olarak söylenir.
- Çocuğun mutlaka taklit becerisine sahip olması gereklidir. Taklit edemeyen çocuk için kesinlikle fiziksel ipucu kullanılmalıdır.

Görsel 4 Betimleme: Birbirleriyle oyuncaklardan telefonla konuşmuş gibi yapan bir çocuk ve bir kadın

Sözel İpucu

- Çocuktan yapmasını istediğimiz beceriyi, kelimelerle (al , koy , ayağa kalk, otur vb.) ifade etmenizdir.
- Sözel ipuçları hem fiziksel ipuçları hem de model ipuçları ile birlikte kullanılır.

! DİKKAT

Çoğu zaman çocuklar, bir işe başlamak, işi devam ettirmek ya da işin farklı bir aşamasına geçmek için sizin yönerge vermenize "ne yapması gerektiğini sizin söylemenize" ihtiyaç duyabilirler. Bu durum normal olmakla beraber eğer çocuk sizin yönergeniz olmaksızın bir işe başlamıyor, o işi sürdürmüyor ve hep sizin yönergenizi bekler hâle gelmiş ise "yönerge bağımlısı" olmuş demektir. Bu nedenle çocuklarınıza yapmasını istediğiniz etkinliğe yönelik yönerge verebilirsiniz ancak bu durumu çocuğun her seferinde sizin yönergenize gerek duyacağı yoğunlukta vermemeye çocuğunuzu, yapacağı işe bağımsızca devam ettirmeye yönelik ifadeler kullanmaya dikkat etmeniz gerekir. Örneğin "... yapmaya devam et, şimdi ne yapacaksın, hadi devam et" şeklinde.

Jest/İşaret İpucu

- Çocuğa fiziksel olarak temas etmeden dikkatini bir nesneye harekete çekmek için yapılan jest ve mimikler, hareketlerdir.
- Bu hareketler kol, el, baş gibi kaba hareketlerinden parmak, göz gibi ince hareketlere doğru bir sıra izler.
- Beceriye işaret ipucu verilirken bir yandan da yapılan beceri sözel olarak söylenir.

Görsel İpucu

- Çocuğa yapması istenen becerilerin gösterilmesi şeklinde sunulan ipuçlarıdır.
- Örneğin el yıkama sırasında el yıkama becerisinin aşamaları olan musluğu açma, eli ıslatma, eli sabunlama, eli durulama, musluğu kapatma ve eli kurulama gibi aşamaları ayrı ayrı gösteren resimler kullanılarak çocuğa görsel ipucu sağlanmış olur.

Dokunsal İpucu

- Çocukta hareketi başlatmak amaçlı olarak dokunsal uyarıyı veren ipucudur. Çoğu çocuk bir beceriyi sergilemeye hemen başlamayabilir.
- Çocuğun hareketi/becerinin ilk aşamasını yapması için eline, koluna, bacağına ya da vücuduna dokunularak ipucu verilebilir.

Becerileri Çocuğuma Hangi Sırada Sunmalıyım?

Çocuğunuza becerileri üç farklı yaklaşım kullanarak sunabilirsiniz:

- **İleri Zincir:** Çocuğunuza becerileri gerçekleşme sırası ile her bir parçasını ayrı ayrı öğreterek kazandırmadır. Örneğin diş fırçalama becerisinin aşamalarını düşünelim. Diş fırçalama becerisinin aşamaları sırasıyla şöyledir: Macunun kapağını açma, macunu sürme, macunun kapağını kapatma, diş fırçalama, durulama ve kurulamadır. İleri zincir yönteminde numaralı şekilde ifade edilen becerilerin her biri ayrı ayrı öğretilir. Çocuk bir beceride bağımsızlaştığında diğer beceriye geçilir. Daha sonra ayrı ayrı bağımsızlaşan beceriler bir bütün olarak çocuğa yaptırılır.
- **Geri Zincir:** Çocuğunuza bir beceriyi son basamaktan ilk basamağa doğru öğretmektir. Örneğin kazak giyme öğretilirken şu sıralama izlenebilir: Göğsüne kadar giydirilmiş kazağı, başı ve bir kolu giydirilmiş kazağı, başı giydirilmiş kazağı, giyilecek yönde önüne konulan kazağı ve en son katlı duran kazağı giydirmek gibi bir sıralama izlenebilir.
- **Tüm Beceri:** Çocuğunuza öğreteceğiniz bir becerinin her öğretim denemesinde beceri basamaklarının hepsini bir bütün olarak öğretmek tüm beceri öğretimidir. Örneğin diş fırçalama becerisinin aşamalarını (1. Basamak: Macunun Kapağını Açma, 2. Basamak: Macunu Sürme, 3. Basamak: Macunun Kapağını Kapatma, 4. Basamak: Diş Fırçalama, 5. Basamak: Durulama ve 6. Basamak: Kurulama Becerisi) ilk seferde birden altıya kadar tüm beceri basamaklarında öğretim yapmak beceriyi bir bütün olarak öğretmektir..

İpuçlarını nasıl geri çekmeliyim?

Çocuğunuz bir beceriyi öğretirken ipuçlarını kullanarak beceriyi çocuğunuza öğretebilirsiniz. Çocuğunuza verdiğiniz ipuçlarını zamanla geri çekmelisiniz ki çocuğunuz beceriyi bağımsız şekilde gerçekleştirebilsin. Beceri öğretiminde ipuçlarını iki şekilde geri çekebilirsiniz:

Kullandığınız İpucunun Yoğunluğunu Azaltma: Çocuğunuza bir beceriyi öğretmek için kullandığınız ipucunu birkaç kez kullandıktan sonra daha az yoğun bir ipucu kullanarak çocuğu bağımsızlaştırmaya çalışmaktır. Örneğin taklit eden çocuğunuza saç tarama becerisini model ipucu ile öğretecek olun. İpucunun yoğunluğunun azaltılması yönteminde, modeli giderek daha az yapma ve sonra model olmadan sözel ipucuna geçme şeklinde ipuçlarının yoğunluğu geri çekilmiş olur. Şimdi bazı becerilerde ipuçlarının nasıl azaltılabileceğini örnekleyelim.

Tablo 6.4. İpucunun Yoğunluğunun Geri Çekilmesi

! DİKKAT

Çocuklar çoğu zaman yukarıdaki örneklerdeki her bir basamağın birden fazla şekilde de tekrar edilerek ipucu verilmesine gereksinim duyarlar. Bu nedenle çocuğunuza ipuçlarını verdiğinizde onu çok iyi şekilde gözlemeli ve ipuçlarına ihtiyaç duymadığını düşündüğünüz yerlerde ipuçlarını geri çekmeye başlamalısınız.

Kullandığınız İpucunu Verme Zamanını Uzatma: Bir diğer ipucu verme yöntemi de çocuğa bir beceriyi öğretirken kullandığınız ipucunun türünü değiştirmeden “yani farklı bir tür ipucuna geçmeden, hep fiziksel ipucu, model ipucu ya da işaret ve sözel ipucu kullanmak” çocuk için uygun ipucunu birkaç kez kullandıktan sonra bekleme ve beceriyi çocuğun yapmasını istemek şeklindedir. Bir örnekle açıklayacak olursak taklit eden çocuğunuza çorap giymenin nasıl yapıldığını birkaç kez gösterdikten “model ipucu verdikten” sonra onun çorabını giymesini istemek gibi. Şimdi bazı becerilerde ipuçlarının nasıl azaltılabileceğini örnekleyelim. (2)

Tablo 6.5 İpucunun Zamanını Uzatma

Amacı kazandırırken başka hangi yöntemlerden yararlanabilirim?

Çocuğunuza gereksinimleri olduğunu belirlediğiniz becerileri öğretmek için kullanabileceğiniz farklı öğretim yöntemleri de vardır. Şimdi kısaca bu yöntemleri de ele alalım.

Video ile Model Olma: Çocuğunuza öğretmeniz gereken becerileri öncesinde siz ya da beceriyi doğru şekilde yapabilen bir akranına yaptırarak telefonunuzla kayıt altına alabilirsiniz. Sonrasında beceriyi öğretmek için bu kayıtları çocuğunuza birden fazla kez izleterek ipucu vermek amaçlı bu tür kayıtlardan yararlanabilirsiniz. Bu yolla çocuğunuza video ile model olabilirsiniz. Bu tür bir uygulama ile zamandan ve çabadan tasarruf etmiş olursunuz. Bir örnekle kısaca açıklayacak olursak kazak giyebilen bir çocuğun kazağını nasıl giydiğini kaydedebilir ve çocuğunuza kazak giymeyi öğretirken ipucu olarak daha önce çektiğiniz bu video kaydını oyun şeklinde çocuğunuza izletebilir ve daha sonra çocuğunuzun kazağını giymesini isteyebilirsiniz.

Etkinlik Çizelgesi Kullanma: Etkinlik çizelgeleri, çocuğunuza öğretmek istediğiniz becerilerinin temel aşamalarının fotoğraflarının çekilerek sırası ile bu fotoğraflardan becerinin nasıl yapıldığını çocuğunuza gösterilmesinden yararlanılmasıdır. Çocuğunuza diş fırçalamayı öğretmek istediğinizi düşünelim. Diş fırçalama becerisini öğretirken aşağıdaki görselleri çocuğunuzun lavaboda kolaylıkla görebileceği bir yere sıra ile asabilir ve beceriyi etkinlik çizelgesinde yer alan aşamalardan göstererek yaptırabilirsiniz. Zamanla çocuğunuz diş fırçalama becerisinin basamaklarını gösterilmeden yapmaya başlayınca resimleri daha az gösterir ve son olarak bağımsız bir şekilde yapmaya başlayınca resimleri tamamen ortadan kaldırabilirsiniz.

Görsel 5 Betimleme: Önünde açılan ekrandaki resmi yapan kız çocuk

Görsel 6 Betimleme: Diş fırçalama aşamalarını sırasıyla gösteren dört tane görsel

Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı:

Çocuğunuzla hangi beceriyi çalışıyor olursanız olun çocuğunuz istediklerinizi doğru şekilde sergilediğinde, yaptığında aşağıdaki maddelere dikkat edecek şekilde mutlaka çocuğunuzun ödüllendirin, pekiştirin.

1. Bebeğinizin becerileri bağımsız yapmasını desteklemek için kullanabileceğiniz ödüller belirleyin. Bu ödüller:
 - a. **Yiyecek Ödülleri:** Leblebi, dut kurusu, pestil gibi yiyecekler. Yiyecek ödülleri bebeğinizin "sağlıklı beslenmesini destekleyecek" yiyeceklerden olmalıdır. Bu yiyecekleri belirlerken de çocuğunuzun yaşı ve yeme alışkanlıklarını mutlaka göz önünde bulundurunuz.
 - b. **Sosyal Ödüller:** Sarılma, çak yapma, aferin deme vb.
 - c. **Etkinlik Ödülleri:** Parka gitme, su ile oyun oynama, uçtuçtu yapma, saklambaç oynama vb.
2. Belirlediğiniz ödüllerini kullanırken bebeğinizin yaptığı beceriyi söyleyerek ödülü veriniz. Örneğin sadece "Aferin." demek yerine "Bana ne kadar güzel baktın, aferin.", "Musluğu ne güzel açtın, harikasın.", "Benim tatlı kızım, pijamasını beline kadar çekti, aferin." demek şeklinde.
3. Yiyecek ödülleri çok az miktarda kullanın ve zamanla sosyal ödüllerini ve etkinlik ödüllerini kullanmaya başlayın.

! DİKKAT

Çok önemli bir konuda, çoğu zaman çocukların bir beceriyi yapabildiği hâlde yapmak istememesi yani yapmaması, istenen beceriyi sergilememesidir. Örneğin bağımsız olarak kaşık kullanarak çorba içebildiği hâlde bu beceriyi sergilememesi ve yapmaması gibi. Bu durumda çocuk zaten beceriye sahiptir. Beceriyi öğretmekten çok beceriyi yapmaya çocuğu sevk etmek gerekir. İşte bu tür durumlarda pekiştireçlerin sistemli şekilde kullanılması çok önemlidir.

Becerileri Sürdürme, Genelleme

Çocuğunuza bir beceriyi öğretirken beceriyi kazandırmak için uygun olan; farklı materyaller, farklı ortamlar ve farklı kişilerle bu becerileri yaptırmanız önemlidir. Bu şekilde öğretim yaptığınız zaman çocuğunuz becerileri edindikten sonra farklı zamanlarda farklı ortam, araç ve kişilerle de becerileri yapmaya devam eder.

Değerlendirme

Çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi öğretim sonunda değerlendirmeniz gerekir. Eğer çocuğunuz kazandırmaya çalıştığınız amacı sizin hiçbir ipucunuza gerek duymadan yerine getirebiliyor ise beceriyi kazanmış demektir. Bu nedenle bir amacın öğretimini yaparken çocuğunuzun takip etmek ara sıra ve öğretimin sonunda hiçbir ipucu vermeden beceriyi yerine getirip getirmediğine bakmak önemlidir.

Tüm bu aşamaları öğrendikten sonra aşağıda farklı öz bakım, psikomotor ve zihinsel beceri alanlarındaki farklı becerilerin öğretilmesini/desteklenmesini birer örnekle ele alalım.

Beslenme Becerileri

4-6 Yaş Beslenme Becerileri:

4-6 yaş beslenme becerileri aşamalarına basitten zora doğru aşağıda yer verilmiştir. Çocuğunuzun henüz gerçekleştirmediği en basit aşamadan başlayarak çocuğunuza beslenme davranışını kazandırabilirsiniz.

1. Bağımsız yemek yeme
2. Bardağa sıvı doldurma
3. Sofra hazırlamaya yardım etme
4. Bıçak kullanma
5. Sofra kurallarına uygun davranma
6. Sandviç hazırlama

Tablo 6.6 Beslenme Becerisi Aşamaları

UYGULAMA: Beslenme-Çatal Kullanma Becerisi

Amaç: Çatalla yemek yeme

Çocuğunuzun Öğrenmesi İçin Koşullar:

- Çocuğunuz kaşıkla döküp saçarak da olsa çorba içebiliyor,
- Yedirmek istediğiniz yiyeceği çiğneyebiliyor ise çatalla yemeğe geçebilirsiniz.

Ortam Özellikleri:

- Çocuğunuzun mama sandalyesine ya da masanın kenarı göğsü ile göbeği arasına gelecek yükseklikte olacak şekilde dengeli bir sandalyede masa karşısına oturtunuz.
- Arka planda çalışan bir TV ya da sizin sesinizi, çocuğunuzla etkileşiminizi bastırarak farklı uyaranların olmamasına dikkat ediniz.
- Çocuğunuzun kendisini güvende hissedeceği huzurlu bir ortamda beslemeye özen gösteriniz.

Araç Gereç Özellikleri:

- Çocuğunuzun yemekten hoşlanacağı ve çatal saplanarak (köfte, patates kızartması, karpuz, elma parçası vb.) yenilebilecek yiyecek
- Çocuğunuzun eliyle rahatlıkla kavrayabileceği büyüklükte çatal
- Tabak

Zamanı Ayarlama: Çocuğunuzun karnı acıktığı ve beslenme zamanı geldiğinde beslemeye başladığınızdan emin olunuz.

Uygulama:

- Uygulamaya geçmeden önce her zaman çocuğunuz için uygun bir ipucu belirlemiş olmanız gerekir. Daha önce de değindiğimiz gibi çocuğunuz sizin yaptıklarınızı taklit edebiliyor ise model olma ipucunu, taklit edemiyor ise fiziksel yardım ipucunu kullanabilirsiniz.

- Çocuğunuz çatala yemek yemenin hangi aşamasında zorlanıyor ise o aşamasına yönelik olarak ipucu verebilirsiniz. Eğer çocuğunuz çatalı tutabiliyor ancak gıdaya batıramıyor ise çocuğunuzun çatalı gıdaya batırma becerisine ipucu vermeniz gerekir. Bunun için iki farklı ipucunu nasıl kullanabileceğinizi örnekleyelim.
 - ✓ Eğer çocuğunuzun taklit becerisi yoksa çocuğunuza fiziksel ipucu vererek beceriyi öğretmeye başlayabilirsiniz. Bunun için aşağıdaki aşamaları sırası ile uygulayabilirsiniz.
 1. Çocuğunuzun sizi izlediğine emin olduktan sonra "Bak, ben çatalı karpuzaya batırıyorum." derken elinizdeki çatalı karpuzaya nasıl batırdığınızı göstererek ve aynı anda da yaptığınız davranışı söyleyerek çocuğunuza tam model ipucu verebilirsiniz. Gerekirse çocuğunuzun çatalı karpuzaya batırması için elini destekleyebilirsiniz.
 2. Daha sonra birinci maddede yaptığınızın benzerini ancak bu kez çatalı batırmış gibi yaparak kısmi model olabilirsiniz.
 3. Daha sonra eğer çocuğunuz ikinci maddede kısmi model ile çatalı karpuzaya saptı ise bu kez işaret ve sözel ipucunu birlikte kullanarak -ancak beceriye model ipucu vermeden- sadece "Çatalı karpuzaya batır." derken parmağınızla işaret ederek jest ve sözel ipucunu birlikte verebilirsiniz.
 4. Daha sonraları farklı bir gün ya da çocuğunuz hızlı ilerliyor ise aynı zaman içerisinde çocuğunuzun gözlemleyebilir ve bağımsız yiyebiliyor ise "Aferin." diyerek, gülümseyerek ve alkış yaparak onu ödüllendirebilirsiniz. Yapamadığı yerde de işaret, sözel ya da model ipuçlarından çocuğunuzun gereksinim duyduğu kadarını sunabilirsiniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme:

- Çocuğunuzla farklı zamanlarda gerçekleştireceğiniz beslenme öğünlerinde ve farklı ortamlarda aynı şekilde çatal kullanma becerisini sürdürmeye ve farklı kişilerle, farklı yiyeceklerle beceriyi kazandırmaya devam ediniz.

Bebeğinin Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve kullanımı:

- Bir beceriyi kazandırmaya çalışırken çocuğunuzun mutlaka size bakmasını,
- Öğretmeye çalıştığınız beceri ile ilgilenmesini, beceriyi uygulamaya geçirmesini,
- Çocuğunuzun yaptığını söyleyerek ödüllendiriniz.

Değerlendirme:

- Çocuğunuza hiçbir yönlendirme yapmadığınız, hiçbir ipucu vermediğiniz hâlde çocuğunuz beceriyi bağımsız yapıyorsa ele aldığınız alanda yer alan daha zor farklı bir beceriye geçebilirsiniz. Eğer çocuğunuz çalıştığınız beceriyi sergilemek için sizin yardımınıza gereksinim duyuyorsa çocuğunuzun beceriyi sergilemesinde bağımsız olana kadar desteklemeye devam ediniz. Çocuğunuzun bağımsızlaşmasında ona yeteri kadar zaman tanıdığınıza emin olunuz.

Giyinme Becerileri

4 -6 Yaş Giyinme Becerileri:

1. Kazak, ayakkabı, tişört giyme
2. Düğme ilikleme
3. Çıtçıt takma
4. Yönlendirildiğinde giyinme
5. Bağımsız olarak soyunma
6. Bağımsız olarak giyinme (3)

Tablo 6.7. Giyinme Becerileri

Aşağıda 4-6 yaş giyinme becerilerinden biri olan pijama giyinme becerisinin kazandırılmasında neler yapabileceğinizi örneklenmiştir. Siz de bu örnekte yer alan basamaklardan yararlanarak pantolon çıkarma, çorap çıkarma ya da kazak giyinme becerilerini çocuğunuza kazandırabilirsiniz. Önemli olan beceriyi kazandırırken aşağıda koyu olarak yer verilen basamaklarda kazandırmak istediğiniz beceriye uygun hareket etmenizdir.

UYGULAMA: Pijama Giyinme Becerisi

Amaç: Eşofman giyinme.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar:

- Çocuğunuz kıyafetlerinin tamamına yakını çok az yardım ile çıkarabilmelidir.
- Çocuğunuz sizin verdiğiniz yönergeleri gerekirse fiziksel olarak yönlendirmenizle birlikte yerine getirmelidir. Eğer bu yönergeleri yerine getirmiyor ise davranış yönetimi kitabında belirtilenleri giyinme becerisi sırasında uygulayınız.

Ortam Özellikleri:

- Çocuğunuz kendi odasında ya da sizin odanızda ayakları yere değecek yükseklikte bir yatak kenarında oturma pozisyonunda ya da yerde oturma pozisyonunda olabilir.
- Çocuğunuzla anlayacağı kelime sayısında cümle kurarak konuşunuz.
- Çocuğunuzun yaşı küçük olsa dahi mahremiyeti kazanması için giyinme ve soyunma çalışırken bulunduğunuz ortamın kapısını kapatınız.
- Çalışma sırasında dikkat dağıtabilecek araçları örneğin TV'yi kapatınız.

Araç Gereç Özellikleri:

- Çocuğunuzun giyeceği eşofman kolaylıkla giyilebilecek olmasına (bir beden büyük olmasına) dikkat ediniz.

Zamanı Ayarlama:

- Çocuğunuzla her gün eşofman giyerek bir etkinlik yapmanın öncesinde eşofman giyinme çalışabilirsiniz.
- Gerekirse soyunma ve giyinmeyi oyun hâline getirerek gün içerisinde de çalışabilirsiniz.

Uygulama:

- Uygulamada yöntem olarak tersine zincir yöntemini kullanalım. Bu durumda çocuğunuzla aşağıdaki her bir aşamayı gerçekleştirerek yardım etmeden başarabildiği her bir aşamadan sonra diğer aşamaya geçebilirsiniz.
 1. Kasıklarına kadar giydirilmiş eşofmanı giyme
 2. Dizlerine kadar giydirilmiş eşofmanı giyme
 3. Bileklerine kadar giydirilmiş eşofmanı giyme
 4. Bir bileğine giydirilmiş eşofmanı giyme
 5. Giyilecek şekilde önünde katlanmış eşofmanı giyme
 6. Katlı şekilde duran eşofmanı önünü arkasını çevirerek giyme (4)
- Çocuğunuzla sırası ile yukarıdaki aşamalarda giyinme çalışınız.
- Her aşamada çocuğunuz taklit edebiliyor ise eşofmanını nasıl giymesini gerektiğini basitçe söylerken aynı zamanda gösteriniz. Eğer çocuğunuz taklit etmiyorsa eşofmanı nasıl giymesini gerektiğini basitçe söylerken ellerinden tutarak çocuğunuza fiziksel ipucu veriniz.
- Çocuğunuzun dikkatini giyinme becerisine çekiniz.
- Çocuğunuz giderek daha fazla giyinme becerisine katılım göstermeye başladıkça verdiğiniz ipucunu, "yardımı" azaltınız.
- Çocuğunuza giyinme davranışına katılımından dolayı memnuniyetinizi belli ediniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme:

- Çocuğunuzla farklı zamanlarda pijama, eşofman ve pantolon giyme becerisi çalışmaya devam ediniz.

Çocuğunuz Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve Kullanımı:

- Çocuğunuzun giyinme için gerekli becerileri sergilediği her seferinde "Aferin benim kızım/oğluma ne güzel giyindi." şeklinde ne yaptığını söyleyerek övünüz. Giderek seyrek övgü kullanmaya ve daha zor işleri başardıkça övmeye devam ediniz.

Değerlendirme:

- Çocuğunuzun eşofmanı giyinmesini isteyiniz. Çocuğunuz, hiçbir yönlendirme yapmadığınız, hiçbir ipucu vermediğiniz hâlde eşofmanını bağımsız şekilde giyiyorsa amacı gerçekleştirdi demektir. Listede yer alan daha zor bir beceriye geçebilirsiniz. Eğer çocuğunuz çalıştığınız beceriyi sergilemek için sizin yardımınıza gereksinim duyuyorsa çocuğunuz beceriyi sergilemesinde bağımsız olana kadar desteklemeye devam ediniz.

Tuvalet Becerileri**4-6 Yaş Tuvalet Becerileri:**

1. İşaret ya da sözlü olarak tuvaletinin geldiğini belli etme
2. Yetişkin denetiminde tuvaleti kullanma
3. Tuvaletini bağımsız olarak yapma
4. Gece boyunca kuru kalma
5. Yardım ya da hatırlatma gereksinimi olmadan tüm tuvalet gereksinimini karşılama

Tablo 6.8. Tuvalet Becerileri

37- 72 ayda çocuğunuzun tuvalet becerilerinde bağımsızlaşması gerekir. Çocuğunuza tuvalet becerileri kazandırırken neler yapmanız gerektiğine gündüz tuvalet öğretiminde bir örnek verelim.

UYGULAMA: Tuvalet Becerisi Kazandırma

Amaç: Bağımsız tuvalet yapma.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar:

- Çocuğunuzun tuvalet beceri öğretimine başlamadan önce çiş yapma ve dışkılama zamanlarının düzenli olması gerekir.
- Çocuğunuz çişini damla şeklinde değil belirli zamanlarda bir örüntü şeklinde belirli miktarlarda yapmalıdır. Eğer 2,5 yaşına geldiği hâlde hâlen damlama şeklinde sık sık tuvalet yapıyor ise mutlaka bir çocuk doktoruna başvurunuz.
- Tuvalet öğretimi yapabilmemiz için çocuğunuz mutlaka 1-1,5 saat kuru kalabilmektedir.

Ortam Özellikleri:

- Çocuğunuzla tuvalet becerisini mutlaka, tuvalette ya da banyoda çalışmalısınız. Eğer lazımlık kullanacaksanız lazımlığa tuvalet ya da banyo dışında başka bir yerde "salonda, oturma odasında" oturtmamalısınız.
- Çocuğunuzun kullanacağı tuvalet mutlaka oturduğunda dengesini kurabileceği, otururken dizleri hafif yukarıda olacak ve ayakları yere basmasını sağlayacak bir tabure ile desteklenerek oturtulmalıdır.

Araç Gereç Özellikleri:

- Çocuğunuzun güvende ve rahat oturmasını sağlayacak bir aparat (alafranga tuvalet için tercihen kolçaklı)
- Çocuğunuzun ayaklarını basması için otururken dizlerini hafifçe yukarıda tutan tabure

Zamanı Ayarlama:

- Uygulamaya geçmeden önce yapmanız gereken önemli şey çocuğunuzun hangi zamanlarda tuvaletini yaptığını belirlemektir. Bunu takılı olan bezini 20-30 dakikada bir kontrol ederek yapabilirsiniz. Eğer çocuğunuzun bezi avuç içinizle yokladığınızda ıslanmış bir bezin doluluk hissini vermiyor ise çocuğunuz henüz çişini yapmamış ve kuru demektir.

Görsel 8 Betimleme: Üzerinde aparat olan tuvalet görseli

Önemli olan çocuğunuzun günün hangi saatlerinde çiş yaptığını belirlemenizdir. Tuvalet öğretiminde en önemli durum çocuğunuzun çiş yapma zaman ve sıklıklarını belirleyerek o zamanlarda tuvalete gitmeye yönlendirmektir. İsterseniz bu zamanları unutmamak için bir çizelge ile yazabilir ya da bir kâğıda zamanları not alabilirsiniz.

- Çocuğunuzun mutlaka çiş olduğu zaman "mesane ve bağırsak gerginliği varken" tuvalete yönlendirdiğinize emin olmalısınız. Çocuğunuzun tuvaleti olmadığı hâlde çok sık tuvalete yönlendirmeniz çocuğunuzun tuvalete gitmemesine, tuvaletini tutmasına ya da farklı problem davranışlar sergilemesine neden olabilir.
- Tuvalet öğretimi eğer bezi tamamen çıkararak çalışacaksanız, altına çiş yapma durumlarının daha kolay temizlenmesi açısından havalar ısındığında çalışılması tercih edilecek bir beceridir.

!: Riskli ya da otizm tanılı çocuklar kolaylıkla sözel yönerge bağımlısı olabilirler. Bu

nedenle özellikle çocuğunuzu tuvalete sürekli bir şekilde "Çiş var mı?", "Hadi tuvaletini yapalım." gibi sözel yönergelerle yönlendirmemelisiniz. Başlangıçta daha sık yaptığınız hatırlatmaları azaltmalı çocuğun kendiliğinden tuvalete yönelmesini sağlamalısınız. Özellikle etkinlik kartlarından, tuvalet yapan çocuk görsellerinden yararlanmanızı öneririz.

Uygulama:

- Çocuğunuzu tespit ettiğiniz tuvalet yapma zamanından 10-15 dakika önce tuvalete yönlendiriniz. "Zamanla daha az hatırlatıcı yönlendirme yapınız. İlk zamanlar hadi tuvalet yapalım diyerek tamamen siz yönlendirirken sonraları daha az fiziksel müdahale ile tuvalete yönlendiriniz. Daha az hatırlatıcı olunuz. "Daha sonra nereye gidelim? Ne yapalım?" gibi çocuğa daha az hatırlatıcı olacak ifadelerle çocuğun kendiliğinden tuvalete yönelmesini sağlamaya çalışınız.
- Çocuğunuz 10-15 dakika oturduğu hâlde boşaltım gerçekleşmezse hiçbir tepki vermeden tuvaletten kaldırınız. Ancak 5–10 dakika sonra yeniden tuvalete yönlendiriniz.
- Boşaltımın gerçekleştiği her zaman çocuğunuzu pekiştiriniz.
- Eğer çocuğunuz kaza ile altına yaparsa hiçbir şey söylemeyiniz.
- Çocuğunuz tuvalete çiş yapmaya başladıkça daha az bezleyebilir ya da bezi öğretimin en başında artık hiç kullanmamaya başlayabilirsiniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme:

- Çocuğunuzla her mesane ya da bağırsak sıkışmasında tuvalete yönlendiriniz. Çocuğunuz okul öncesi bir kuruma ya da özel eğitim rehabilitasyon merkezine gidiyor ise mutlaka öğretmeni ile iş birliği yapınız.
- Çocuğunuz kendi evinizde bağımsız tuvaletini yapmaya başladıkça farklı ortamlarda da bez takmadan çocuğunuzun başka tuvaletlere oturmasını ve tuvaletini yapmasını çalışmaya devam ediniz.

Çocuğun Davranışlarının Yönetilmesi/Pekiştirme ve kullanımı:

- Çocuğunuz her tuvalet yaptığında pekiştiriniz.
- Çocuğunuzun ilerlemesini aile üyeleri ile mutlaka paylaşınız ve çocuğunuzu onların yanında övünüz.

Değerlendirme:

- Çocuğunuz hiçbir yönlendirme yapmadığınız, hiçbir ipucu vermediğiniz hâlde tuvaletini bağımsız olarak ve zamanla sizin yardımınız azalacak şekilde yapıyor ise tuvalet yapma becerisini kazanıyor demektir. Giderek daha az hatırlatma yapmaya ve doğal olarak tuvalet yapma sürecinin içerisinde yer alan soyunma, giyinme, kendini temizleme ve tuvaleti temizleme becerilerini de çalışma konularınıza ekleyiniz.

Kişisel Bakım Becerileri

4 – 6 Yaş Kişisel Bakım Becerileri:

1. Saçlarını tarama
2. Burnunu mendille silme
3. Bağımsız olarak ellerini, yüzünü yıkama
4. Bağımsız olarak dişlerini fırçalama
5. Yetişkin kontrolünde banyo yapma
6. Banyo sonrası kurulanma

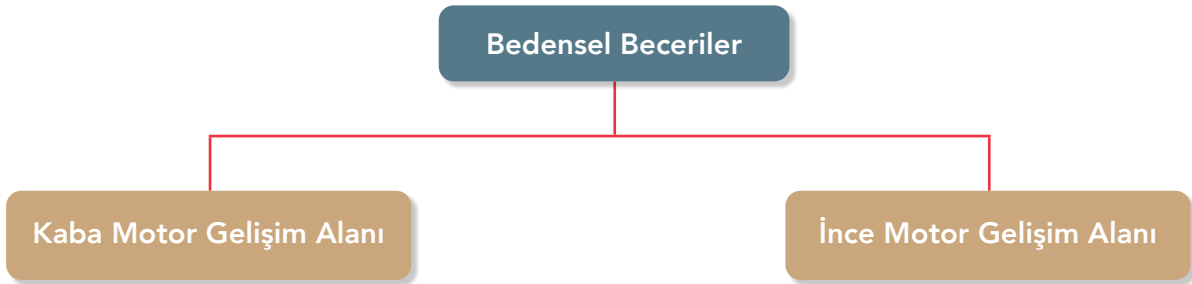
Tablo 6.9. Kişisel Bakım Becerileri

Yukarıda giyinme becerilerin örneklendiği şekilde 37–72 ayda yer alan kişisel bakım becerilerini seçerek ve ipuçlarını kullanarak çocuğunuzun kişisel bakım becerilerini kazanmasını sağlayabilirsiniz.

BEDENSEL BECERİLERİN KAZANDIRILMASI

Bedensel Beceriler Nelerdir?

Bedensel beceriler, kaba ve ince kas becerilerinden oluşur.

Tablo 6.10. Bedensel Beceriler

Kaba motor becerileri; yürüme, koşma, merdiven çıkma, uzanma, dengede durma ve benzeri becerilerdir. İnce motor becerileri; baş ve işaret parmağıyla küçük nesnelere tutma, bir başka şeyin üstündeki nesnelere dengede tutma, bir yapboz içine parçaları yerleştirme ve delikli bir tahtaya çivileri sokma gibi becerilerdir.

LINK
Bedensel Becerilerinin Aşama Sırası:

Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı, kaba motor ve ince motor gelişim alanı

<https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/ciltler/okuloncesi/36-0aydegerlendirmekitapcigi.pdf>

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla "söylemeniz hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

Açıklama

Çocuğunuz beceriyi **yapabiliyor ancak istendiğinde yapmıyorsa**, uygun zaman içerisinde yapmıyorsa ya da becerinin yapılmasına ilişkin yazmanız gereken güçlükler neden olan durumlar varsa yazınız.

- **"+" İşaretli beceriler:** Çocuğunuzun yapabildiği beceriler, çocuğunuz hangi düzeyde bağımsız olduğunu gösterir.
- **" - ve Y" İşaretli beceriler:** Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuzla hangi alanlarda çalışmanız gerektiğini gösterir.
- **Performans Eksiği:** Çoğu zaman çocuklar yapabildikleri bazı davranışları göstermez, sergilemezler. Bu şekilde bir şüphe duyuyorsanız açıklama kısmına mutlaka bu durumu yazınız. Eğer çocuğunuz aslında yapabildiği bir beceriyi yerine getirmiyor ise bazı davranışsal güçlükler sahip olabilir. Bu durumu aşmak "Ortak Kitap Davranış Yönetimi kısmı/Performans Eksiği konusu"na bakınız.

BEDENSEL BECERİLER (4-6 Yaş)

	Kaba Motor Gelişim Alanı	İnce Motor Gelişim Alanı
Hareket	<ul style="list-style-type: none"> Tek ayak üzerinde 3-4 kez sıçrama/8-10 kez sıçrama Engeller arasında koşma İleri ve geri doğru hızlı hareket etme Ritme ve müziğe uygun basit vücut hareketleri yapma Koşarken karşına çıkan engelden atlama Üç tekerlekli bisikleti pedallarını çevirerek sürme Vücudunu farklı yönlere aniden çevirerek koşma Arka tekerlekleri desteklenmiş iki tekerlekli bisiklet sürme 	<ul style="list-style-type: none"> Kalemi üç parmakla tutma Makası tutma Makasla basit şekilleri kesme 10-15 küpü üst üste koyma Çöp adam çizme
Denge	<ul style="list-style-type: none"> Tek ayağı üzerinde dengede durma Sıçradıktan sonra dengede kalma Sınırlı alan içerisinde yürürken dengede kalma Tek ayak üzerinde dengede kalma Atladıktan sonra dengede kalma 	<ul style="list-style-type: none"> Oyun hamurunu şekillendirme Boyama yapma Kâğıt katlama Çizgi (-- / +) çizme Şekil çizme (■ ● ▲) Harf kopya etme İki parmak tutuşu ile madeni para büyüklüğünde nesnelere tutma (1)
Nesne Kontrolü	<ul style="list-style-type: none"> Top fırlatma Havadan gelen topu iki eliyle tutma Ayakla topa vurma Raketle topa vurma Top sektirme 	<p>Çocuğumun Kaba ve İnce Motor Becerileriyle İlgili Notlarım:</p>

Tablo 6.11. 4-6 Yaş Bedensel Beceriler

BEDENSEL BECERİLERİN DESTEKLENMESİ

Çocuğunuzun bedensel becerilerini desteklerken en önemli unsur çocuğunuza bedensel gelişim seviyesinde gereken fırsatları sunmak ve ihtiyaç duyduğu düzeyde onu desteklemektir. Çocuğunuza bu desteği nasıl verilebileceğine yönelik olarak aşağıda seçilen bir beceri alanında örnek verelim.

UYGULAMA: Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?

Amaç: Kalemı üç parmağıyla tutarak çizgi çizme

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Koşullar:

- Bu beceriyi yapabilmesi için çocuğunuzun kalemı rahatlıkla avuç içi ile tutabiliyor olması
- Çocuğunuzun parmak kaslarının gelişmiş olması gerekir.

Ortam Özellikleri:

- Çocuğunuzun dikkatini dağıtmayacak "TV kapalı, görüş alanında almak isteyeceği farklı materyallerin olmadığı" bir ortamda düz bir zeminde bu beceriyi çalışabilirsiniz.
- Çocuğunuzun rahat oturabileceği ve gövdesinin alt kısmına gelen bir masada çalışmalısınız.

Araç Gereç Özellikleri:

- Çocuğunuzun parmakları ile rahatlıkla kavrayabileceği kalınlıkta ve kaymayan bir kalem ya da pastel boya
- Çocuğün kalemı avuç içine yerleştirmesini sağlamak amacı ile içinden kalem geçirilen çocuğün avuç içine yerleşecek büyüklükte plastik top kullanılabilir.

Zamanı Ayarlama:

- Çocuğunuz karnı tok, sakin ve masa başında çalışma için en uygun olduğunu düşündüğünüz bir zaman diliminde

Uygulama:

- Üç parmakla kalem tutma çocuğunuzun el, bilek ve parmak kaslarının gelişmiş olmasını gerektirir.
- Çocuklar yazıyı tüm vücutları ile yazarken zamanla kollarını ve kasları kuvvetlendikçe de bilek ve el kaslarını kullanarak nesnelere tutabilirler. Bu nedenle çocuğunuza zaman tanımalı ve nesne tutmayı destekleyecek şekilde çocuğunuzla hamur sıkma, yoğurma gibi etkinlikler yapmalısınız.
- Çocuğunuzun eline uygun bir kalemı:
 - o Baş ve işaret parmağı ile tutmasını,
 - o Bir miktar havaya kaldırmasını,
 - o Orta parmağını ileri doğru ittirerek kalemı eline yerleştirerek üç parmak tutuşuna geçmesini sağlayınız.
- Çocuğunuzun elinin üzerinden farklı düzeyde kuvvet uygulayarak tutarak ve za-

manla uyguladığınız fiziksel desteği azaltarak çocuğunuzu destekleyebilirsiniz.

- o Çocuğunuzun eli üzerinden sıkıca kavrayarak tutma ve çizgi yaptırma,
- o Çocuğunuzun eli üzerinden hafifçe kavrayarak tutma ve çizgi yaptırma,
- o Çocuğunuzun elini bileğinden tutarak destekleme ve çizgi yaptırma,
- o Çocuğunuzun kalemi üç parmakla tutacak şekilde yerleştirmesini sağlama ve çizgi çizmesini söyleme şeklinde giderek desteği geri çekebilirsiniz.

Becerileri Sürdürme, Genelleme:

- Çocuğunuzla, sizin dışınızdaki kişilerin, başka ortamlarda ve zamanlarda da kalemle ya da pastelle çizgi çizmesini sağlayınız.

Değerlendirme:

- Zamanla çocuğunuz sizin hiçbir desteğiniz olmadan kalemi üç parmağı ile tutarak çizgi çizebiliyor ise daha güç çizgi ve şekilleri çizmeye ve daha uzun süreli çizgiler çizme becerilerini çalışmaya geçebilirsiniz.

NOT: Çocuğunuza tabloda yer alan diğer bedensel becerileri de yukarıda örneklendiği şekilde kazandırabilirsiniz. Her bir beceriyi kazandırırken;

- Tablodan çocuğunuz gerçekleştiremediği ilk beceriyi amaç olarak seçiniz.
- Çocuğunuzun ele aldığınız beceriyi kazanması için gerekli ön koşulları gerçekleştirip gerçekleştirmediğini yani amacı kazanmaya hazır olup olmadığını belirleyiniz. Eğer çocuğunuz aynı gelişim alanında yer alan daha önceki becerileri ve diğer gelişim alanlarındaki paralel becerileri gerçekleştirdi ise ön koşul becerilere sahip demektir. Eğer bu becerilere sahip değil ise kazandırmayı istediğiniz becerinin ön koşullarını kazandırmaya odaklanmalısınız.
- Çocuğunuza ele aldığınız amacı gerçekleştirmede en uygun ortamı hazırlayınız.
- Çocuğunuzla gerçekleştireceğiniz amaç için gerekli araç gereçleri temin ediniz.
- Çocuğunuzla çalışacağınız en uygun zamanı belirleyiniz.
- Çocuğunuza beceriyi kazandırmak için vermeniz gereken en uygun ipucunu veriniz. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz ipuçlarından bebeğinizin ihtiyaç duyduğu ipucunu vererek ve zamanla ipucunu daha az vererek ya da geciktirerek beceride bağımsız olmasını sağlamaya odaklanınız.
- Çocuğunuzun kazandırmak istediğiniz beceriyi sürdürebilmesi ve beceriyi genel-

leyebilmesi için farklı zamanlarda beceriyi tekrar etmeye, beceriyi uygun farklı materyal ve ortamlarda gerçekleştirmeye devam ediniz.

- Son olarak çocuğunuzun beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirip gerçekleştirmediğini belirlemek için hiç ipucu vermediğinizde çocuğunuza kazandırmak istediğiniz beceriyi bağımsız şekilde yapıp yapamadığını değerlendiriniz. Beceriyi bağımsız olarak sergiliyorsa bir sonraki beceriye geçiniz. Eğer beceriyi bağımsız olarak sergileyemiyorsa çocuğunuzla çalışmaya devam ediniz.

BİLİŞSEL BECERİLERİN DESTEKLENMESİ

Bilişsel Beceriler Nelerdir?

Bilişsel gelişim çocuğun, çevresini algılaması, çevresini yorumlaması ve buna göre zihinsel faaliyetler göstermesi olarak ifade edilebilir. Bilişsel gelişim alanı, çocukların çevrelerinde olup bitenin farkına varmalarını, nesnelere özelliklerine göre eşlemeyi, göstermeyi ve isimlendirmeyi öğrenebilmelerini, saymayı öğrenebilmelerini içerir. Bilişsel beceriler aşağıdaki tabloda yer alan alanlarla ifade edilebilir.

Tablo 6.12. Bilişsel Beceriler (1)

ÖNERİ

Bedensel Becerilerinin Aşama Sırası:

Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı, Değerlendirme Kitapçığı, Bilişsel beceriler gelişim alanı

Yapar

Çocuğunuz hiçbir yardım almadan, siz hatırlatmadan, hiçbir ipucu vermeden bağımsız bir şekilde iletişim becerisini sergileyebiliyorsa "+" işareti koyunuz.

Yardımla Yapar

Çocuğunuz iletişim becerisini sizin yardımınızla söylemeniz, hatırlatmanız veya göstermenizle yapıyorsa "Y" işareti koyunuz.

Yapamaz

Çocuğunuz iletişim becerisini hiç sergilemiyorsa "-" işareti koyunuz.

Açıklama

Çocuğunuz beceriyi **yapabiliyor ancak istendiğinde yapmıyorsa**, uygun zaman içerisinde yapmıyorsa ya da becerinin yapılmasına ilişkin yazmanız gereken güçlükler neden olan durumlar varsa yazınız.

- **"+" İşareti beceriler:** Çocuğunuzun yapabildiği beceriler, çocuğunuz hangi düzeyde bağımsız olduğunu gösterir.
- **" - ve Y" İşareti beceriler:** Çocuğunuzun yardımla yaptığı ya da yapamadığı beceriler, çocuğunuzla hangi alanlarda çalışmanız gerektiğini gösterir.
- **Performans Eksiği:** Çoğu zaman çocuklar yapabildikleri bazı davranışları göstermez, sergilemezler. Bu şekilde bir şüphe duyuyorsanız açıklama kısmına mutlaka bu durumu yazınız. Eğer çocuğunuz aslında yapabildiği bir beceriyi yerine getirmiyor ise bazı davranışsal güçlükler sahip olabilir. Bu durumu aşmak "Ortak Kitap Davranış Yönetimi kısmı/Performans Eksiği" konusuna bakınız.

BİLİŞSEL BECERİLER (4-6 Yaş)

Mantık-Akıl Yürütme	Matematik	Bilim ve Yaşam
<ul style="list-style-type: none"> Üç küple köprü yapma Altı parçalı yapbozu tamamlama İki vücut bölümü içeren insan resmi çizme On parçalı yapbozu tamamlama On küple kule yapma Neden-sonuç ilişkisi içeren soruları yanıtlama Altı vücut bölümü içeren insan resmi çizme 	<ul style="list-style-type: none"> 1'den 10'a / 20'ye kadar birer ritmik sayma Rakamları isimlendirme (Zamanla 2 - 5 - 10 farklı rakamı) "Kaç tane?" sorusunu yanıtlama "daha çok - daha uzun / daha ağır gibi" kavramları söyleme Geometrik şekilleri isimlendirme Nesnelerin konumunu söyleme İki farklı desenli örüntü yapma Her sayıdan önce ve sonra gelen sayıyı söyleme Birinci ve sonuncu kavramlarını ayırt etme Nesnelerle toplamı en fazla beşe sonra ona kadar olan toplama yapma En fazla beşe kadar olan nesnelerle çıkarma yapma Nesnelerin miktarını ve uzunluklarını standart olmayan araçlar kullanarak ölçme Verilen bir sayıdan başlayarak 20'ye kadar ileriye doğru birer ritmik sayma 	<ul style="list-style-type: none"> Çevresindeki nesnelere ve olaylar hakkında sorular sorma Nesnelerin benzerliklerini ve farklılıklarını söyleme Vücudundaki organları isimlendirme Ay, güneş, bulut, yıldız gibi gökyüzündeki doğal varlıkları tanımlama Maddenin hâllerini söyleme Mevsimsel değişimlerin canlılar üzerindeki etkilerini açıklama Canlıların yaşam alanlarının benzer ve farklı özelliklerini açıklama Nesnelerin hangi malzemeden yapılmış olduğunu söyleme Dağlar, nehirler, okyanuslar, çöller ve denizler gibi yeryüzü şekillerinin özelliklerini söyleme Günün farklı zaman dilimlerinin ismini söyleme
Sosyal Hayat	Sanat	Çocuğumun Bilişsel Becerileriyle İlgili Notlarım:
<ul style="list-style-type: none"> Kendisini ve ailesini tanıtmak Bireyler arasındaki fiziksel benzerlikleri ve farklılıkları açıklama Grup etkinliklerinde basit sorumluluklarını yerine getirme Okulunun ve sınıfının adını söyleme Sınıf kuralına uyma Ev ve okul ortamını anlatma Geçmişte yaşadığı bir olayı anlatma Meslekleri açıklama Çevreyi korumak için yapılabilecek etkinlikleri açıklama Bebeklik, çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerini ayırt etme Geçmiş, günümüz ve gelecek arasındaki farkı söyleme Yakın geleceğe yönelik basit planlamalar yapma Basit yer tarifi yapma Basit sembollerin anlamlarını söyleme Dün, bugün, yarın sözcüklerini yerinde kullanma 	<ul style="list-style-type: none"> Müzik etkinliklerine katılma Şarkıların nakaratını - şarkıya katılma - tamamını söyleme Basit bir dans hareketini yapma Dikey, yatay, eğik ve yuvarlak çizgileri taklit ederek çizme Yüz ifadelerinin karşılığı olan temel duyguları söyleme Çevresel ve enstrümantal sesleri ayırt etme Canlı ve cansız varlıklara benzeyen resimler yapma Bir öyküyü; nesnelere, hareketlere ya da sözcükleri kullanarak anlatma Yaşına uygun şarkıları ezberle söyleme Temel dans hareketlerini yapma Çizgileri, şekilleri, renkleri kullanarak çeşitli süslemeler yapma Eksik bırakılan bir insan resmini tamamlama Makas, kâğıt, karton ve yapıştırıcı kullanma Geometrik şekilleri kullanarak resimler yapma Bildiği rolleri canlandırma Bir öyküyü kendine özgü biçimde tekrar anlatma (1) 	

Tablo 6.13. 4-6 Yaş Öz Bakım Becerileri

! DİKKAT

Yukarıda listelenen beceriler 3-6 yaş dilimlerine denk gelen 3 yıl gibi geniş bir zaman dilimi içerisinde yer almaktadır. Çocuğunuz listede yer verilen farklı alanlardaki becerileri zamanla kendi içerisinde daha ileri düzeyde sergileyebilecektir. Örneğin üç yaş civarında birkaç rakamı isimlendirirken 4 yaşında daha fazla rakamı altı yaşında ise 0 ile 9 arasındaki tüm rakamları isimlendirebilecektir. Yukarıdaki basamaklar, bilişsel gelişim alanının temel alanları ve alt beceri basamaklarında 37-72 ay dilimi içerisinde yer alan becerilerle ilgili izlenim edinmeniz için verilmiştir. Bu becerilerin her birinin yaklaşık olarak hangi ayda geliştiğinin tablosuna ve ne şekilde öğretilebileceğinin detaylı anlatımına kaynaklarda da gösterilen "Özel Eğitime İhtiyacı olan Bireyler İçin Okul Öncesi Özel Eğitim Programı" setinden erişebilirsiniz.

BİLİŞSEL BECERİLERİN DESTEKLENMESİ

Bebeğimize bilişsel becerileri kazandırırken en önemli unsur çocuğumuza bilişsel gelişim seviyesinde gereken fırsatları sunmak ve ihtiyaç duyduğu düzeyde onu desteklemektir. Çocuğumuza bu desteği nasıl verilebileceğine yönelik olarak aşağıda seçilen bir beceri alanında örnek verdik. Bu bölümde daha önce yer verdiğimiz öz bakım ve psikomotor becerilerine yönelik beceri basamaklarındaki örneklerde olduğu gibi önemli olan çocuğumuza kazandıracacağınız beceriye yönelik olarak aşağıda koyu yazılı olan başlıkları her bir beceri basamağı için öncesinde tasarlamamızdır.

Yukarıdaki tablodan çocuğumuza uygun herhangi bir beceriyi aşağıdaki aşamalara uygun hareket ederek kazandırabilirsiniz.

UYGULAMA: Çocuğum Ne Öğrenecek? Amacım Ne?

Amaç: Nesnelere yapılan tek aşamalı (kovaya küp atma, halkaya çubuk takma gibi) davranışları taklit etme.

Çocuğumun Öğrenmesi İçin Yapı Taşları/Çocuğumun Öğrenmesi İçin koşullar:

- Çocuğunuzla bu beceriyi çalışabilmeniz için çocuğunuzun 2-3 dakika sizin karşınızda oturabiliyor olması gerekir.
- Bu bölümde tablolar içerisinde verilen beceri aşamalarından bir önce gelen beceri sonrasındaki beceri için ön koşul beceri olarak düşünülebilir. Örneğin altı parçalı yapboz yapabilmek için üç parçalı yapbozu yapabilmek gibi.

Ortam Özellikleri:

- Çocuğunuzun dikkatini dağıtmayacak "TV kapalı, görüş alanında almak isteyeceği farklı materyallerin olmadığı" bir ortamda masa da karşılıklı ya da düz bir zemin oturarak bu beceriyi çalışabilirsiniz.

Araç Gereç Özellikleri:

- Çocuğunuzun sevdiği, ilgisini çekecek nitelikte iki oyuncak/nesne,
 - o Kova-küp
 - o Çubuk-halka
 - o Davul-sopa

Zamanı Ayarlama:

- Çocuğun karnı tok,
- Uykusunu almış,
- Sizinle en fazla etkileşime girmeye uygun olduğu,
- Altı temiz ve sizinle oynamak için en istekli olduğu zamanlarda çalışabilirsiniz.

Uygulama:

- Birlikte kovaya küp atma becerisini örnekleyelim.
- Çocuğunuzla karşılıklı olarak oturunuz.
- Bir kova ve küp sizin bir kova ve küp çocuğun önündeyken, kendi önünüzdeki küpü kovaya atarken "Böyle yap." deyiniz.
- Daha sonra Bebeğinizin bir küpü alıp kovaya atmasını sağlamak için aşamalı olarak her bir seferinde küpü kovaya attırmak için aşağıdakileri yapabilirsiniz.
 - o Çocuğunuzun elinden sıkıca tutarak küpü kovaya attırınız.
 - o Çocuğunuzun elinden daha hafifçe tutarak küpü kovaya attırınız.
 - o Çocuğunuzun bileğinden tutarak küpü kovaya attırınız.
 - o Çocuğunuzun kolundan tutarak küpü kovaya attırınız.
 - o Çocuğunuzun küpü ve kovayı işaret ederek küpü kovaya attırınız.
 - o Çocuğunuzun küpü kovaya at dediğinizde hiçbir yardımda bulunmadan küpü kovaya attırınız. (5)
- Daha sonra farklı bir araçla örneğin siz çubuğa halka geçirdiğinizde sizi taklit etmesini sağlamak için bu kez çubuğa halka geçirme taklit becerisini çalışınız.

Becerileri Sürdürme, Genelleme:

- Çocuğunuzun başka kişilerle, farklı oyuncaklarla, nesnelere, ortam ve zamanlarda taklit etme becerisini çalışmasını sağlayınız. Salonda çalıştığınız beceriyi, yatak odasında, sizinle çalıştığı bir taklit becerisini babası ile yapmasını sağlayınız.

Değerlendirme:

- Eğer, çocuğunuz sizin nesnelere yaptığınız bir taklit becerisini sizin hiçbir desteğiniz olmadan yakalayabiliyorsa çizelgede “-” maddeyi “+” yaparak becerinin gerçekleştiği tarihi yazınız ve daha sonraki beceri basamağına geçiniz.

NOT: Çocuğunuza tabloda yer alan diğer bedensel becerileri de yukarıda örneklendiği şekilde kazandırabilirsiniz. Her bir beceriyi kazandırırken:

- Tablodan çocuğunuzun gerçekleştiremediği ilk beceriyi amaç olarak seçiniz.
- Çocuğunuzun ele aldığınız beceriyi kazanması için gerekli ön koşulları gerçekleştirip gerçekleştirmediğini yani amacı kazanmaya hazır olup olmadığını belirleyiniz. Eğer bebeğiniz aynı gelişim alanında yer alan daha önceki becerileri ve diğer gelişim alanlarındaki paralel becerileri gerçekleştirdi ise ön koşul becerilere sahip demektir. Eğer sahip değil ise kazandırmayı istediğiniz becerinin ön koşullarını kazandırmaya odaklanmalısınız.
- Çocuğunuza ele aldığınız amacı gerçekleştirmede en uygun ortamı hazırlayınız.
- Çocuğunuza gerçekleştireceğiniz amaç için gerekli araç gereçleri temin ediniz.
- Çocuğunuzla çalışacağınız en uygun zamanı belirleyiniz.
- Çocuğunuza beceriyi kazandırmak için vermeniz gereken en uygun ipucunu veriniz. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz ipuçlarından bebeğinizin ihtiyaç duyduğu ipucunu vererek ve zamanla ipucunu daha az vererek ya da geciktirerek beceride bağımsız olmasını sağlamaya odaklanınız.
- Çocuğunuzun kazandırmak istediğiniz beceriyi sürdürebilmesi ve beceriyi genelletebilmesi için farklı zamanlarda beceriyi tekrar etmeye, beceriyi uygun farklı materyal ve ortamlarda gerçekleştirmeye devam ediniz.
- Son olarak çocuğunuzun beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirip gerçekleştiremediğini belirlemek için hiç ipucu vermediğinizde bebeğinizin kazandırmak istediğiniz beceriyi bağımsız şekilde yapıp yapamadığını değerlendiriniz. Beceriyi bağımsız olarak sergiliyorsa bir sonraki beceriye geçiniz. Eğer beceriyi bağımsız olarak sergileyemiyorsa bebeğinizle çalışmaya devam ediniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde 37-72 aylık çocuğunuzun, öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinin neler olduğunun üzerinde durduk. Çocuğunuzun öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinden neler yapabildiğini sizlerde bu bölümdeki tablolardan yararlanarak belirleyebilirsiniz. Bu bölümde 37-72 ay evresinde, bedensel ve zihinsel becerilerin genel aşamalarına tablolar olarak yer verdik. Daha detaylı tablolara yukarıda belirttiğimiz MEB linklerinden ulaşabilirsiniz. Ayrıca bu bölümde öz bakım, bedensel ve zihinsel becerilerinin öğretilmesinin öncesinde ortamın nasıl düzenlenebileceği, hangi araç gereçlerle çalışılabileceği, bebeğinize bir beceriyi öğretirken ipuçlarının nasıl çeşitlendirebileceğinizin örneklerini verdik. Sizlerden beklentimiz, bu bölümde yer verilen beceriler gibi çocuğunuzun desteklenmesi gereken becerilerde bu bölümde ele aldığımız başlıkları düzenleyerek çocuğunuza ihtiyaç duydukları becerileri öğretmenizdir. Bir beceriyi öğretmeye başlamadan önce neler yapmanız gerektiğini sizlere hatırlatacağını düşündüğümüz aşağıda yer alan "Öğretmeye Hazır Mıyım?" listesinde yer alan sorulara cevabınızın evet olmasını sağladıktan sonra bebeğinizi desteklemeye geçebilirsiniz.

Çocuğumu Desteklemeye Hazır Mıyım?

	Evet	Hayır ise hazırlık yapınız.
1. Tablolardan yararlanarak bebeğimle hangi amacı çalışacağımı belirledim mi?		
2. Çocuğum çalışacağım becerinin ön koşullarını gerçekleştiriyor mu?		
3. Çalışmaya başlamadan önce ortamı düzenledim mi?		
4. Çalışma için gerekli araç gereçleri tedarik ettim mi?		
5. Çocuğumla ne zaman ve ne kadar süre çalışmam gerektiğini belirledim mi?		
6. Çocuğuma öğretirken hangi ipucunu nasıl kullanmam gerektiğini biliyor muyum?		
7. Çocuğuma öğreteceğim beceriyi öğretmeye nasıl devam edeceğimi, farklı ortamlarda, farklı araçlar ve kişilerle aynı beceriyi nasıl çalışabileceğimi belirledim mi?		
8. Çocuğum beceriyi öğrenip öğrenemediğini nasıl değerlendireceğimi planladım mı?		

Tablo 6.14. Çocuğu Destekleme Kontrol Listesi

NOT: Tüm cevaplarınız evet olduğunda çocuğunuzun çalışmaya hazırsınız demektir. Başarılar dileriz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. MEB (2018) Özel Eğitime İhtiyacı Olan Bireyler için (0-36 Ay) Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara
2. Elif Tekin & Gönül Kırcaali İftar, (2001) Yanlırsız Öğretim Yöntemleri, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
3. Varol, N. (2004) Öz Bakım Becerilerinin Öğretimi, Ankara: Kök Yayıncılık
4. Öncül N. & Tekinaslan İ.Ç. (2018) Özel Eğitimde Sosyal Uyum Becerilerinin Öğretimi, Ankara: Vize Akademi
5. İftar G.K. & Kurt O. & Kürkçüoğlu B. Ü. (2020) Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programını (OÇİDEP) Ankara: Anı Yayınları